

**Inter arma. Предчувствието
за война в чешката култура
(1935 – 1939)**

сборник с художествени текстове и публицистика

Публикацията е резултат от извършено изследване по проект „Светът от вчера“ – видян през катастрофата от 1939 г.“ (Усещанията за застрашена Европа, културата и литературата на България, Украйна, Полша и Чехословакия)“, Фонд „Научни изследвания“, договор № КП – 06-Н60 / 2 от 16.11.2021.

Сборникът е предназначен за научно-изследователски и образователни цели и не се разпространява с комерсиална цел.

„The World of Yesterday“ – Seen Through the Crisis of 1939 (The Feeling of a Threatened Europe in the Cultures and Literatures of Bulgaria, Ukraine, Poland and Czechoslovakia). The project has been funded by the Scientific Research Fund with Contract No. КП – 06 – Н60 / 2 dated 16.11.2021.

The collection of literary texts *Inter arma. A Premonition of War in the Czech Culture (1935 – 1939. Collection of literary pieces and essays* is intended for scientific research and educational purposes and is not distributed for commercial purposes.

На корицата:

Винтер, Густав. Дон Кихот на кръстопът. Прага: Сфинкс (Б. Янда), 1935, худ. на корицата И. Щирски

Winter, Gustav. Don Quijote na rozcestí. Praha: Sfinx (B. Janda), 1935, obálka J. Štyrský

Чапек, Карел. Бялата болест. Прага: Франтишек Борови, 1937, худ. на корицата О. Мърквичка

Čapek, Karel. Bílá nemoc. Praha: František Borový, 1937, obálka O. Mrkvička

Списание „Пршитомност“ от 22.03.1939

Časopis Přítomnost, 22.03.1939

Детайл от картината „Герника“ (1937) на П. Пикасо

БЪЛГАРСКА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ
ИНСТИТУТ ЗА ЛИТЕРАТУРА

**Inter arma. Предчувствието
за война в чешката култура
(1935 – 1939)**

сборник с художествени текстове и публицистика

Съставител
Добромир Григоров

София, 2023

Gustav Winter: *Don Quijote na rozcestí*. Praha: Sfinx (Bohumil Janda), 1935
Vančura, Vladislav: *Občan Don Quijote*. Praha: Družstevní práce, červen, 1945
Vladislav Vančura: *Pomábejme Španělsku*, 1936
Ludvík Kundera (ed.): *Španělský podzim Františka Halase*, Brno: Museum města Brna, 1959
Emanuel Vajtauer: *Španělsko v ohni*. Praha: Melantrich, 1937 (206 стр.)
Otokar Fischer: *Inter arma*. Lidové noviny, 1936
Karel Čapek: *Bílá nemoc* (1937). Hry, Praha: ČS, 1956
Karel Čapek: *Bílá nemoc. Autorův výklad hry*. O umění a kultuře III. Praha: ČS, 1986
Karel Čapek: *Předmluva. Bílá nemoc*. Praha: František Borový, 1937
Milena Jesenská: *Praha ráno 15. března 1939*, 1939
Milena Jesenská: *O strážlivosti a gestu*, 1939
Milena Jesenská: *Co Němci očekávají od Čechů*, 1939

© Добромир Григоров, съставител, предговор, 2023

© Мая Георгиева, дизайн на корицата, 2023

© Светомир Иванчев, Маргарита Кюркчиева, Добромир Григоров, Ана Маринска, преводачи, 2023

Научни рецензенти: проф. дфн Жоржета Чолакова
доц. д-р Анжелина Пенчева

© Издателски център „Боян Пенев“ – Институт за литература, 2023

ISBN 978-619-7372-77-9

СЪДЪРЖАНИЕ

Добромир Григоров: <i>Предчувствието за война – неговите персонажи и метафори</i> (Чехословакия 1935 – 1939).....	7
--	---

I. Гражданинът Дон Кихот

Густав Винтер: <i>Дон Кихот на кръстопът</i> (избрани фрагменти).....	29
Владислав Ванчура: <i>Гражданинът Дон Кихот</i>	43
Владислав Ванчура: <i>Да помогнем на Испания!</i>	51
Франтишек Халас: <i>Десетица за Испания</i>	57
Франтишек Халас: <i>Испания</i>	63
Франтишек Халас: <i>Смъртта танцува в Испания</i>	65
Франтишек Халас: <i>Първи май в Испания</i>	67
Франтишек Халас: <i>Прицелвайте се</i>	69
Франтишек Халас: <i>Дон Кихот се сражава</i>	71
Емануел Вайтауер: <i>Горко на победителите!</i>	73
Бележки към първа част.....	77

II. Участниците в събитията

Отокар Фишер: <i>Inter arma</i>	85
Карел Чапек: <i>Бялата болест</i>	87
Карел Чапек: <i>Бялата болест</i> <i>Авторовото тълкуване на пиесата</i>	167
Карел Чапек: <i>Участниците в събитията</i>	173
Бележки към втора част.....	177

III. Какво очакват немците от чехите

Милена Йесенска: <i>Прага, утрото на 15 март 1939 година</i>	183
Милена Йесенска: <i>За трезвостта и жеста</i>	189
Милена Йесенска: <i>Какво очакват немците от чехите</i>	193
Бележки към трета част.....	205

Предчувствието за война – неговите персонажи и метафори (Чехословакия 1935 – 1939)

Тази книга събира различни литературни жанрове, като пътеписа, разказа, трагедията, есето, репортажа. Всички те са написани и публикувани в краткия период от 1935 до 1939 г. в Чехословакия. Включените автори в тома са както активни участници в значимите обществено-политически дискусии през втората половина на 30-те години на миналия век, така и ключови имена в литературната ситуация и журналистиката от онова време. Свързващата нишка, актуалният проблем, който рефлектират подбраните произведения, е усещането за предстоящата световна война: в драматургията на Карел Чапек (1890 – 1938), в емпатията на репортажите за Гражданската война в Испания от Густав Винтер (1889 – 1943), в прозата и публицистиката на Владислав Ванчура (1891 – 1942), в репортажа и стиховете на Франтишек Халас (1901 – 1949). Книгата завършва с подбрани есета на журналистката и есеистката Милена Йесенска (1896 – 1944), в които през м. март 1939 г. е направен един от първите опити за колективна авторефлексия, анализирайки причините за започналата военна и икономическа окупация на Чехословакия от чужда армия и държава. Шокираните съвременници на М. Йесенска, преки свидетели и жертвите на окупацията, очакват всяко следващо нейно есе, тъй като журналистката анализира причините за националната катастрофа в нейната обусловеност не само като една от историческите травми на нацията, а и като прочит на колективния манталитет, като изключва аргументите на фатализма. Крайната дата в книгата (март – април 1939 година) е момент от чешката история и култура, когато брони

часове след обявяването на протектората Бохемия и Моравия предчувствието за войната е изместено от усещането за война. А началната дата – 1935 година, отпраща към една от най-важните тегоби в публичното пространство по това време: може ли чуждата война в Испания да бъде заплаха далече зад границите на Пиренейския полуостров; дали испанските събития вещаят нова война; и накрая – дали тревожното настояще няма да предизвика още една световна война.

Политическо и авторитарно

Политическият спектър, в който закономерно се вписват гражданските позиции на авторите в книгата, не беше определящ при подбора. Отдавна е известно, че Испанската гражданска война например разделя рязко общественото мнение и засилва конфликта между лявото и дясното политическо говорене и писане. За тази поляризация ще стане дума малко по-нататък, като неотменна съставна част от социокултурния контекст. Важна предпоставка в реконструкцията на този контекст бе обстоятелството, че медийният образ на всяка война, както и в случая с Гражданската война в Испания, е грижливо режисиран в репортажите на внимателно подбрани хроникьори. Сред множеството книги, статии и репортажни бележки в Чехословакия, посветени на случващото се в Испания, твърде малко са свидетелските разкази. Затова в книгата са включени позициите на ангажирани интелектуалци и общественици, публикувани след завръщането им от Испания. Независимо дали симпатиите са на страната на републиканци, или франкисти, това са пътеписите на Густав Винтер и Емануел Вайтауер (1892 – неизв.), както и репортажът и стиховете на Франтишек Халас. И докато Г. Винтер заминава за Испания с

намерението да напише пътеписна книга за страната и нейната културна история (преди началото на Гражданската война), то Ем. Вайтауер и Фр. Халас са изпратени от Чехословакия да отразят случващото се от двете противоположни страни на барикадата – като кореспонденти, от които се очаква споделеното видно да допълни и уплътни медийния образ на войната. Тази книга закономерно заложи на първоличния (свидетелски) разказ за преживяното, а не на политическия дискурс. Още през 30-те години на миналия век социалният авторитет на свидетелската позиция натежава над пристрастията в политическото разноезичие.

Свидетелските репортажи за случващото се в лагерите на републиканците и франкистите напомнят колко променливи могат да бъдат значенията на политическите категории, с които си служим днес и които характеризират публичните дискусии преди почти сто години. Симпатията към левите идеи е отправната точка. И тя се реализира в коренно противоположни позиции при отразяването на Испанската война.

Поетът Франтишек Халас споделя в свое писмо до поета Владимир Холан: „Знам, че и двамата много обичаме Испания. Да живее анархията. Щеше ми се да съм с десет години по-млад. Вероятно щях да отида там“¹. По-късно се съгласява да замине, за да направи репортаж за Испания, и остава там от 6 до 20 септември 1936 г., а след завръщането си публикува впечатленията си в лявото политически ангажирано списание „Творба“. Репортажът му е призив за съпричастност: „Съобщаваха и съобщават за още едно нещо! Направете така, че да получим оръжия. Имаме всичко друго. Днес всеки почтен човек е задължен да отговори на това желание. Организирайте

---

¹ Med, Jaroslav. *Literární život ve stínu Mnichova (1938 – 1939)*. Vyd. 1. Praha: Academia, 2010, с. 71.

и разгласявайте тази помощ, за да не се срамувате един ден, че сте позволили да страда народът, който се сражава за вас“. Днес подробните биографии на поета Халас вече са доказали неговата остраниеност спрямо политическите ангажменти на литературата. Като млад симпатизира на анархистите и участва в учредяването на лявото сдружение на авангардистите „Деветсил“ в Бърно. Но в поетичния си изказ и публичното си поведение той е индивидуалност, оставаща встрани от литературните „изми“ на онова време, както и авторитет, който не се самоидентифицира с доброволното включване в литературни общности независимо от юношеската емпатия към авангардистите. През 1936 г. социалният престиж на този авторитет вече е безспорен факт и левият политически печат в Чехословакия се е възползвал от него, когато кани Франтишек Халас да напише репортажа си за привържениците на републиката, обединени от „радостната вяра в добрия край на борбата“.

На противоположната позиция в свидетелския разказ за Гражданската война застава друг от малцината, на които е предоставена възможността да направи свидетелски разказ за събитията. Емануел Вайтауер пише книга с репортажи за военновременна Испания, завършена с релативистката констатация за бремето на пировата победа във войната: „Армията привлече всякакви сили, които досега пречеха на възхода на Испания: едрите земевладелци, ловците на монополи, враговете на работниците, противниците на демократичните свободи и противниците на свободата на идеите. Може ли от тях да се роди нова Испания? Няма ли и занапред да задушават копнежите на народа по свободен и достоен човешки живот? [...] Много малко зависи от това дали начело на държавата ще стоят монарх, фашистки диктатор, анонимни представители

на синдикатите, или демократичен президент. Много малко зависи от това дали органите на промяната ще бъдат политическите партии, които фашистите искат да отстранят, или профсъюзните организации, както искат анархистите, та дори и фашистите, макар и с някои промени. Вярата в испанския Бог, вярата в единния народ, вярата в монархията, вярата в Съюза на републиките, всички те могат да бъдат отправна точка и мотив, но е сигурно, че няма да се избегнат следващи безредици, ако не се осъществи новата социална база“.

Ако подобен поглед към Гражданската война през 1936 г. днес може да се определи като регионално значим, релативизирането на всяка новина от локалните войни днес води до усъмняване в необходимостта да се разпознават конкретните проявления на авторитаризма. Релативизмът на тази гледна точка се проявява най-напред в притъпеното противоречие между авторитарната и неавторитарната (парламентарна) форма на управление. Всъщност именно зад това противоречие всъщност застава лявоориентираната защита на републиканците в Испания. На второ място, на военните действия и всички тягостни последици, до които водят, се гледа като на локален конфликт от регионално значение. Независимо от чуждата военна помощ и намеса Гражданската война предпоставя следствия, отнасящи се единствено до социалното, икономическото и политическото статукво на Иберийския полуостров. Така локалните испански събития не могат да предвещават война извън страната.

Релативизмът в позицията на Ем. Вайтауер привидно парадоксално също има своите корени в привлекателността на левите политически идеи, и по-конкретно – в симпатиите към анархизма. Книжният дебют на Ем. Вайтауер е през 1919 г., когато издава книжната брошура „Социалистическата дър-

жава“, а в началото на 20-те години е един от учредителите на Чехословашката комунистическа партия. Освен като автор на политическа журналистика, той е познат като преводач на „Фашизъм“ от Г. Сандомирски – превод, отпечатан в Чехословакия броени месеци след публикуването на руския оригинал през 1923 г. от „Государственное издательство“ в Москва². Десет години по-късно вече сътрудничи на националсоциалистите в Чехословакия, като по време на протектората Бохемия и Моравия е един от водещите журналисти. Книгата с репортажи и пътеписи за военновременна Испания е сполучлива форма на личностна и професионална реализация на журналиста, натрупал опит в радикалните леви печатни издания, като „Нов култ“, „Руде право“ и др., чиято биография логично продължава в сътрудничеството с пронемския протекторатен „Вечерник Ческе слово“ от 1939 г. нататък. В този портрет на журналиста Вайтауер преходът между лявата и дясната преса се оказва безпроблемно плавен от гледната точка на натрупаните изследвания върху допирните точки между левия и десния тоталитаризъм. Ако днес общественият договор съотнася понятията фашизъм и диктатура на пролетариата като реализации на авторитарното управление, биографичният сюжет на политически ангажирания журналист (включително релятивисткият прочит на Гражданската война в Испания) онаглеждава същности сходства в двете реализации.

В публичния дебат върху причините и бъдещето на Гражданската война в Испания се открояват три гледни точки. Те се различават помежду си колкото въз основа на своята самоидентификация спрямо лявото или дясното политическо мислене, толкова и въз основа на умението (респ. неумението)

---

² Сандомирски, Герман. Фашизм. Государственное издательство, Москва – Петроград, 1923 (Главное управление) (154 стр.)

си да разпознаят засилващия се авторитаризъм. Трите рефлексии на войната се различават и благодарение на открояващите се гласове и индивидуалности в тях. Най-отчетливата лява политическа реторика е на страниците на седмичника „Творба“ и ежедневника „Руде право“, в чиято редакционна колегия участват членове на ръководството на Чехословашката комунистическа партия. И двете печатни медии продължават да излизат и през втората половина на ХХ в. и техният понятиен език в сравнение с годините между двете световни войни не се променя съществено в десетилетията до 1989 г., когато са медийни официози. Политическият профил на изданията привлича значителна част от левите писатели между двете световни войни, но техните позиции най-често се подбират като подкрепа на политиката на радикалната левица. „Творба“ и „Руде право“ се открояват като медии на колективното начало, което изключва разноезичието и несъгласието с крайнолявото крило на Комунистическата партия. След началото на Гражданската война то организира и издаването на два сборника – „Испания“ (1936) и „Испания в нас“ (1937), като посланието на книгите е апологията на антифашистката борба на народната република. В лявото политическо пространство се откроява и един подчертано демократичен и диалогичен медиен форум – списанието „Чин“ („Действие“), чиято главна редакторка, писателката Мария Майерова, привлича автори, които си остават привърженици на различни политически доктрини от онова време.

В ежедневника „Лидове новини“ и седмичника „Пршитомност“ („Настояще“) ключови либерално-демократични периодични издания, водещите фигури в редакционната политика и изявени авторски индивидуалности са Карел Чапек и журналистът Фердинанд Пероутка (1895 – 1978). Почти

всеки техен текст в междувоенните десетилетия заявява индивидуална позиция, която нерядко не се идентифицира с редакционната, а често и с официозната правителствена политика. И ако публичният образ на ежедневника по онова време го доближава до медийно издание на чехословашкото президентство (доколкото този етикет може да обобщи редакционната политика на изданието), списание „Пршитомност“ се превръща в коректив на официалната власт още от създаването си през 20-те години на миналия век. „Още от самото начало на испанския конфликт „Лидове новини“ с Карел Чапек е застанал на страната на републиканците, информирал е за интервенцията на Хитлер и Мусолини и въпреки официалната чехословашка политическа линия е осъждал английската и френската политика на ненамеса. За разлика от него Фердинанд Пероутка и „Пршитомност“ с пословичния си реалистичен подход неведнъж са поставяли въпроса как да пишем за гражданската война в Испания и дали изобщо е възможно, още повече в нейната начална фаза, да се отстоява еднозначно и безкомпромисно позицията на едната от воюващите страни.“³ В съзвучие с левите интелектуалци К. Чапек се обявява против франкизма, но не споделя идеята за радикална (революционна) промяна със сила, тъй като извежда на преден план значимостта във всяко индивидуално усилие, които е източникът на всички социални и духовни придобивки. Съчувствието към личното страдание е най-често критикуваната позиция от страна от опонентите му като обществено неприложима и абстрактна. Неслучайно в повечето от коментарите си върху актуалните новини от Испания Чапек е аполитичен – поставяйки акцент върху трагичната загуба на човешки живо-

---

³ Med, Jaroslav. *Literární život ve stínu Mnichova (1938 – 1939)*. Vyd. 1. Praha: Academia, 2010, с. 73.

ти вследствие на войната в призивите си към преосмислянето на посланието на всеки отделен човек.

Позицията на политическата десница включва писатели, обединени от религиозно-естетическата платформа на две от чешките католически периодични издания – месечника „Орден“ („Řád“) и седмичника „Обновяване“ („Obnova“). Най-сериозният мотив за критиката на републиката и нейните леви и либерални поддръжници са репресиите срещу испанските вярващи католици и католическото духовенство. Гражданската война в Испания е означена като заплаха от унищожението на католицизма и неговите духовни, нравствени и естетически ценности. Езикът на католическата периодика изобилства от препратки към библейски сюжети, а непредвидимата развързка на войната отключва подчертан афинитет към предупреждения за есхатологичен апокалипсис на човешкия род и духовност. Краят на християнското настояще в трактовката на чешките католически автори се противопоставя на борбата за спасение на човечеството, чиито цели не се мотивират единствено от религиозната доктрина на католицизма, а отправат към злободневно политическото. Ето как писателят Ярослав Дурих мотивира предизвикателството, пред което е изправен католицизмът: „След Русия червените пророци разпознаха жертвата в Испания, за да може след православния да се събори католическият кръст, при това в страна, в която той е забит в най-твърдата скала... Ежедневно нашият лъв печат ни убеждава, че нашите храмове трябва да бъдат разрушавани или отнети, нашите монаси да бъдат убивани... и че ние всички като католици сме годни най-малкото за концентрационен лагер. Затова нека всички хора от левицата и центъра ни се сърдят колкото искат... но нека не се учудват, че за нас борбата на испанските католици срещу червената власт е свята борба, наша-

та собствена и най-значима борба“.⁴ Необходимо допълнение към палитрата на десните политически пристрастия е групата журналисти, чиито текстове са резултат от пътуването им до Испания и рядката възможност на избраници, които споделят свидетелски разказ. Двама от тях – Ем. Вайтауер и Ант. Кожишек, правят детайлно описание на общественото устройство в провинциите на Иберийския полуостров, администрирани както от републиканците, така и от франкистите. За разлика от писателите католици след окупирането на Чехословакия през 1939 г. техните биографии са белязани от активното им участие в държавното управление на протектората Бохемия и Моравия и профашистката чешка периодика от 40-те години на миналия век.

Естетическа наслада и рефлексия

Осмислянето на опита, с който разполагат читателите на текстовете в тази книга, предполага да си припомним тезата на Х. Р. Яус за „естетически наслаждаващото се поведение като освобождаване от и освобождаване за нещо“⁵. Според Яус това освобождаване се реализира благодарение на три функции на съзнанието; на три дейности, които се осъществяват в процеса на общуването с художествения текст: поиезиса, аистезиса и катарзиса. Ключово за функционалността на трите дейности е съотнасянето им, което изключва подреждането им (подчиняването на една от тях спрямо другите) в йерархия и ги подрежда едно след друго, в линията, която предполага

---

⁴ Пак там, с. 77.

⁵ Вж. Яус, Ханс Роберт, Естетическата наслада и основни познания за поиезиса, аистезиса и катарзиса. В: Исторически опит и литературна херменевтика. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 1998, с. 88 – 108. Прев. Мая Разбойникова-Фратева.

мястото на всяко действие като следствие на едно от другите две. Поиезисът създава автономния свят на произведението като функция на авторското съзнание, аистезисът очертава сферата на читателското съзнание, на потенциалните и осъществяваните актове на четенето, а катарзисът е категорията на естетическия опит, която разкрива оценката, внушението, идентификацията с „предначертаните и предстоящи за определяне норми на действие“. Общата рамка, в чиито граници е валидно съотнасянето на трите дейности, е насладата от обичуването с текста. Ако тя бъде пожертвана, актът на четенето не се опира на естетическия опит. Яус припомня читателската типология на Й. В. Гьоте, тъй като тя разграничава ясно „сезитивната наслада от обикновената рефлексия“: „Има три вида читатели: първите, които се наслаждават, без да си създават оценка, третите, които оценяват, без да се наслаждават, и средните, които оценяват, наслаждавайки се, и се наслаждават, оценявайки; тези всъщност наново пресъздават произведението на изкуството“.⁶

Дихотомията „наслада – рефлексия“ ни насочва към продуктивността на аистезиса с неговия потенциал да разкрива богатството от значения в художествения текст, надхвърлящи читателския хоризонт в момента на създаването му. Този потенциал всъщност е отправната точка в прочитаната литература през 30-те години в тази книга. Причина да се обърнем към типологията на Х. Р. Яус като ключ в прочитаната на чешката култура е също така размитата граница между художествената условност (и естетическата наслада), от една страна, и от друга, рефлексията (на поведенчески норми и идеологеми). Художествената литература и политическата публицистика актуализират идентични персонажи и сюжети;

---

⁶ Пак там, с. 106.

нещо повече – те се превръщат в мигриращи образци и на високото изкуство, и в популярната култура. Дон Кихот е една от тези фигури, които в следствие на актуализацията си вече не се възприема като пародия на рицарските романи, писани от предходниците и съвременниците на Мигел де Сервантес. По същото време Карел Чапек се връща към драматургичната антиутопия – почти двадесет години след пиесата си „R. U. R.“ той пише „Бялата болест“, чиито персонажи в голямата си част са актанти, лишени от лични имена. Техниките на антиутопията предоставят на Чапек възможността да заличи маркерите на художественото време, така че то не може да бъде съотнесено спрямо актуалната обществено-политическа ситуация. Освен това ситуира героите си в голяма страна, чиято добре въоръжена армия заплашва съществуването на малката съседна държава.

***

Фигурата на Дон Кихот е една от най-отчетливите разлики между рефлексите на испанските събития от 1936 г. в лявото и дясното политическо пространство на Чехословакия. Героят на Сервантес отсъства в реториката на политическите привърженици на франкизма и не е привлекателен образ или инструмент в разказа за испанските събития. От друга страна, защитниците на републиканците възкресяват класическия персонаж в разнородни литературни жанрове. На първо място, образът на рицаря оживява в литературни текстове, чието директно заявено или приглушено политическо послание е защитата на Испанската република. В реториката на левите интелектуалци и общественици героят на Сервантес е обобщеният образ, чиито налудничави рицарски двубои са метафора

на историческите перипетии, през които преминава Испания от април 1931 г. до края на десетилетието. На второ място, Дон Кихот се актуализира с функцията на национален типаж. В пътеписните бележки на Густав Винтер литературният персонаж поема ролята на обобщен образ, в който се проектират основните черти на испанския национален характер. С други думи, интересната, но малко позната на чешката публика испанска народопсихология се събира в изображението на Дон Кихот.

В пътеписа си „Дон Кихот на кръстопът“ Густав Винтер не крие съмнението си, че опитът да конструира портрет на испанската народопсихология е почти невъзможна задача, тъй като Испания от 30-те години на миналия век си остава етнически пъстра страна, а освен това е нееднородна и в социокултурен, и в икономически план. Въпреки това обаче неговата ерудирана книга е адресирана към читателската аудитория, чийто опит включва възприятието на класически персонажи като Дон Кихот не само като главни действащи лица във фикционален (автономен) свят, а и като събирателни образи на колективен манталитет, като художествени проекции на национално специфичното. През 1921 г. мнозина от чешките читатели са провокирани от появата на нов роман („Приключенията на добрия войник Швейк“ на Ярослав Хашек), възприет като обобщен образ на колективния манталитет. Провокацията на Хашек влиза в противоречие с читателския опит от онова време и хиперболизиращият човешки образ на Швейк, доведен до абсурдни физически крайности, остава неразбран. В рецензиите доминират морализаторските оценки на бохемата, на небоеспособния войник, чеха, на отблъскващия и неморален човек, на шута и нелоялния поданик на Австрийската империя. Първите прочити на класическия

роман на Яр. Хашек не са продукт на естетическа наслада; те са моралистични рефлексии. Литературната двойка персонажи, която позволява на Сервантес огледалното съотнасяне на рицарската лудост и рационалната трезвост на оръженосеца, отсъства в пътеписната книга за Дон Кихот. Густав Винтер преднамерено отправя към тандема на Телемах и Лайъс в разказите и репортажите на Джон Дос Пасос „Rosinante to the Road Again“ от 1922 г. Но главният герой в „Дон Кихот на кръстопът“ е самотник, чийто оръженосец е сянка, а не партньор в диалозите, така че тяхното пътуване се ограничава с познавателния си характер. Тази монологичност на композицията допринася много за прочита на Дон Кихот като носител на колективна народопсихология.

Сюжетната завръзка в „Гражданинът Дон Кихот“ на Владислав Ванчура отправя към момента на безвъзвратно отминалата лудост на рицаря, към рицарските двубои, останали в миналото. Въпреки това обезценяването на човешкия живот, до което е довела войната в Испания, отново събужда страстта за борба и волята за свобода. Дон Кихот разпознава Дулсинея в мъртвото тяло на младото момиче, загубило живота си заради симпатиите към каузата на републиканците. Мястото на действието в разказа предстои да се превърне в арена на рицарската чест, когато Дон Кихот отново е обладан от лудостта си и избира да се включи във войната на страната на републиканците. Така окупираната от франкистите Севиля, из която бродят Дон Кихот и Санчо Панса, се променя в пространство на честта. Декорът на класическия роман се пренася в художествено време, което е преднамерено белязано от детайли и събития в историческото настояще. Така Испанската гражданска война се променя в един пореден епизод от безкрайното странстване на безсмъртните Дон Кихот и Санчо; епизод,

който може да бъде последван от нови предстоящи рицарски двубои. Залогът на тези двубои е човешкият живот, който отново започва да се обезценява, както и свободата, която човечеството е престанало да цени като едно от най-важните си духовни завоевания. Естетическата наслада от рицарската лудост преосмисля настоящето, като задава етична норма на поведение, която остава встрани от назидателния патос на еднозначните политически послания.

***

През 1937 г. химическата метафора конструира сюжета на пиесата „Бялата болест“: лекарят Гален е откривател на химическа формула, от която се създава лекарството срещу най-страшното заболяване, което човечеството не познава до този моменти и.. Откритието е единствено по рода си и може да спаси всички хора на Земята, тъй като т. нар. бяла болест, описана за първи път в далечен Китай, вече е световна епидемия. Развързката на пиесата не води до спасението на човечеството – в последната сцена екзалтирана тълпа, демонстрираща в подкрепа на предстоящата война, убива пацифиста доктор Гален. Заедно с живота на лекаря е изгубена и тайната на химическата формула, която в пиесата всъщност е последната възможност на човечеството да се противопостави на разпространяващата се зараза.

Драмата „Бялата болест“ е включена в репертоара на Народния театър в Прага в момент, когато човечеството усилено се готви за нова световна война. Преднамерено търсеното сходство между реално-историческото и фикционалното времепространство обяснява изключителната популярност на пиесата непосредствено след нейната поява. Драматур-

гичният конфликт се опира на противоречието между пацифизма на лекаря откривател и войнстващия милитаризъм на държавната машина и нейните фанатизирани поддръжници. В хода на действието докторът упорито отказва да направи публично достойние комбинацията от химически елементи, съставлящи ефикасното лекарство срещу бялата болест, и отчаяно се опитва да упражни влияние върху обектвеното мнение и държавната власт. Един от ключовите въпроси в драмата – „война или мир?“, е сред най-важните обществени дилеми през втората половина на 30-те години на XX век. Какви значения можем да опишем в географията на художественото пространство в антиутопиите на К. Чапек?

През 1920 г. в „R. U. R.“ пространствените граници са локализиращи до неозначена територия, в която почти липсват топоними; пестеливото посочване на отделни места по земното кълбо не води до разпознаването на конкретна пространствена география, а по-скоро конструира обобщена представа за света. Пиесата не отправя към познати територии и не ни дава възможност да локализираме мястото на драматургичния конфликт. Действието преднамерено отвежда отвъд пространствените граници на държави, административни области или политически субекти. Пространството на текста е пространството на целия свят, като спорадично се натъкваме единствено на названия на пристанищни градове в Европа или отделни региони, в които се планира разкриването на нови производства на работи. Единственият сигнал за възможната фрагментираност на света е неосъщественият утопичен план на хората да създадат своеобразна индустриална Вавилония, в която заводските конвейри ще произведат нови поколения работи. Новите машини няма да са способни да общуват помежду си, тъй като ще говорят не един общ език,

а множество различни (национални и естествени) езици. Утопичната картина на спасението парадоксално предвижда разноезичието и неразбирателството сред роботите като сигурна защита от предстоящия апокалипсис и унищожението на човешкия род. Заплашено е настоящето на хората, в което светът се възприема като глобална цялост, а спасителното решение за тях е бъдещето, в което светът предстои да се фрагментира дотолкова, че машините ще загубят способността си да го възприемат в неговата цялост.

В „Бялата болест“ художественото пространство е локализирано много пестеливо, само с няколко детайла, чието разпознаване обаче предполага внимателно вглеждане в текста и вслушване в сценичния диалог. Мястото на действието ни отвежда към съседството на една малка страна, която е разположена до голяма световна икономическа суперсила. Неназованият икономически гигант се управлява от самотен в намеренията си диктатор, който обявява война на целия свят и решава да започне войната, като нападне най-напред съседната малка страна. Какво са могли да чуят зрителите в салона на Народния театър в Прага през 1937 г.? Ако някой от тях поради невнимание е можел да пропусне историческата алюзия, отпратката към противоречивите исторически връзки между чехи и немци, Карел Чапек преднамерено отслабва границите между фикционалното и реалното. В пиесата названието на търговската марка на военните заводи в страната икономическа суперсила е фамиленото има Крюг (в чешкия оригинал – Krüg); името на собственика на военните заводи и едно от главните действащи лица. Според произносителната норма в чешкия език и през 1937 г., и днес прегласът „ü“ в чуждите лични или фамилни имена се променя в удължено „i“. Така и най-невнимателният зрител в пражката театрална зала

е можел да чуе предупреждението за предстоящата световна катастрофа, когато на сцената се появява персонаж с фамилията [Krýg] / Krieg. Цензурата не е пожалила този знаков образ, като заменя името му в театралните представления, но печатните издания на пиесата в множеството ѝ преиздания запазват това фамилно име.

Какъв епистемологичен жест е химическата метафора в антиутопиите на Карел Чапек? На първо място, химическата метафора през 1920 г. (в „R. U. R.“) и 1937 г. в „Бялата болест“ не е единствено и само научна формула. Разврзката на двете антиутопии е идентична – химическата формула е обречена да бъде загубена безвъзвратно, тъй като тя не може да бъде универсалното решение – независимо дали е формулата на доктор Гален, с която той може да излекува човечеството, или е сполучливата симбиоза на химически елементи в „R. U. R.“, която създава изкуствените хора.

На второ място, химическата метафора обяснява защо Карел Чапек се отказва да проповядва категоричен морален императив, който потенциално се съдържа във всяка една предварително зададена идеологическа картина на света. Когато „R. U. R.“ се играе за първи път през зимния театрален сезон 1920/1921 г. на сцената на Народния театър в Прага, левите писатели я посрещат с нескривано неодобрение, като „прекалено рационална и интелектуалска“ литература. Драматургичните персонажи на К. Чапек нямат готови отговори на трудните въпроси и търсенето на смисъла за тях не е цел, а непрекъснат процес без очакван и ясно определен край. Доктор Гален или откривателят на роботите професор Росум трудно дефинират не само света, в който живеят, но и света, който самите те създават. Учените откриватели на Чапек трудно могат да дефинират както самите себе си, така и мотиви-

те на човешките действия. Затова например лекарят, който може да спаси човечеството от неизлечима болест, не може да намери удачното решение как да спре войната и единствено-то, в което е напълно сигурен, е, че това негово поведение не е геройство. Колебанието на драматургичните персонажи на К. Чапек не е от неумение или незнание – и доктор Гален, и професор Росум са примери за изключителен професионализъм. Общото в техния портрет е съзнанието, че не стигат до единствено правилното решение, а когато то им се натрапва, те се съмняват в него.

В заключение ще добавим още една връзка между социо-културната ситуация непосредствено след Първата световна война и времето преди предстоящата нова световна война. През 1920 г. К. Чапек се дистанцира от детерминистката трактовка на света, споделяна от лявото междувоенно изкуство. Писателят проблематизира идеята за прогреса като модел на развитие, който предвещава утопичното бъдеще и оптимистичния финал на социалната и културната цивилизация. Химическата метафора на роботите през 1920 г. е отговор на скептика, адресиран към лявото изкуство и неговата апология на техническата цивилизация. Роботите не са отрицание на новите технологии от XX в., а жест на отказ от единствено възможната и предварително предначертана визия за бъдещия свят. Защото идеята за прогреса като модел на човешкото развитие има своя предварително оповестен край и не допуска множественост на решенията. През 1937 г. Европа и светът са заплашени от обществена структура, която декларира войната като универсален изход от кризата на модерното общество и националните държави. „Бялата болест“ всъщност противопоставя две спасителни решения – войната, която предлага изход от повечето социални травми на човечеството, и лекар-

ството срещу епидемията, което позволява неговото оцеляване. В навечерието на новия световен военен конфликт К. Чапек отново актуализира химическата метафора. Този път метафората е реакция срещу авторитарната редукция, която аналогично на левичарската идея за прогреса детерминира човека, като не му предоставя възможността да избира. Затова, ако помислим върху заглавието, бялата болест на човечеството се диагностицира още при първите признаци на авторитарната редукция на избора.

I.
ГРАЖДАНИНЪТ ДОН КИХОТ

Густав Винтер (1935)

ДОН КИХОТ НА КРЪСТОПЪТ (избрани фрагменти)

Докато лудостта на Дон Кихот все още нямаше край, старите му приятели свещеникът и бръснарят решиха за изпратят при него бакалавъра Самсон Караско, за да го вразуми. Като се престори на „Рицаря на бялата луна“, бакалавърът призова Дон Кихот на дуел, при условие че, ако Рицаря на печалния образ загуби, „ще се завърне в селото си за една година и ще живее там в мир и спокойствие, както това подобава на грижата за неговия имот и спасението на неговата душа“. Ефектът от лечението далеч надхвърли надеждата на добрия свещеник и веселия бръснар. Дон Кихот падна от коня и това поражение го опечали дотолкова, че не само помъдря, ами много скоро след това неговата рицарска душа си отиде. И бакалавърът съчини надгробен надпис на нещастния Дон Кихот, в който го възхваляваше за това, „че е живял като луд и е умрял като мъдрец“. Над испанския народ, този колективен Дон Кихот, днес са се навели политическите и философските свещеници, бакалаври и бръснари, като съветват добронамерено рицаря пешеходец, който е паднал от коня на революцията. Самият той не се беше съвзел от падането си и докато опипваше ребрата си, видя, че е по-добре от Рицаря на печалния образ. Нищо не е пречупено в тялото и душата; Дон Кихот няма да умре.

Но дали ще помъдрее? Както казахме, и той самият не е сигурен дали целият революционен епизод не е бил поход срещу вятърни мелници. Да се води цялата тази борба с голи ръце срещу всичко, което в Испания е правителството и властта,

да се опита да надскочи себе си и да преодолее слабостите на собствения си характер, това не е ли лудост? „Предложихме на испанския народ произведение, чиято концепция е огромна и чието осъществяване никак не е лесно“, признава Азая („Grandezas y miserias de la política“), и с какви средства? Почти с никакви. По-голяма донкихотовщина не можем да си представим... През 1930 г. беше лудост да се мисли, че в Испания ще има революция. Не знаехме какво ще се случи в Испания, но искахме да има революция... Лудост беше на 14 април, когато тълпата на мадридския площад, страстно разлюляна от веселието и победата си, ни издигна до правителството, откъдето не знаехме как да започнем; онзи 14 април беше лудост, когато съдбата на Испания ни носеше върху раменете на мадридските революционери и републиканци... Лудостта, скрита под любезната усмивка, под въздържаността на мъжете от правителството, под съзнанието и предварителното извинение за всички щети, нанесени на човешкото сърце, както и за всички непоправими съмнения в присъдата. “Революционният поход завърши засега с болшинството на монархистите в републиканското министерство. Дон Кихот явно не познаваше добре своята борба и вероятно подобно на героя на Сервантес бъркаше крепостта с крайпътната странноприемница. Ударите, които нанасяше на врага, явно не бяха смъртоносни. Неговото благородство невинаги беше оценено. Веднъж рицарят на печалния образ освободи колона от престъпници, осъдени на каторга; за неуместното си великодушие бе възнаграден с дъжд от камъни. Дали революционният Дон Кихот не грешеше, когато даряваше свободата на тълпите, които все още не бяха готови за нея? И неблагодарността, която споходи Дон Кихот, не прилича ли на печалната награда, дошла за Дон Кихот от каторжниците, освободени от веригите?

Свещеници, бакалаври и бръснари убеждават Дон Кихот, че Революцията е била голяма заблуда и че Дон Кихот е поел по лош път. Бъдещето на Испания не е във вятърните мелници на свободата, равенството, социалния напредък, материалното благоденствие. Напротив, бъдещето е в онова, която е направило Испания велика в миналото. На Дон Кихот се припомня девиза, с който Менендес-и-Пелайо си навличат гнева на прогресивното поколение: „Там, където не се съхранява благочестивото наследство на миналото, бедно или богато, велико или незначително, там не можем да приемем, че ще се роди оригинална мисъл или принцип, който да управлява“. Испания, по думите на тези благоразумни съветници, както Унамуну и де Онис твърдяха още преди Революцията, излекувани от тяхното западничество след Световната война, ще се възроди само след връщането към идеалите, с които и заради които се е живеело през шестнадесети и седемнадесети век. Завръщането в миналото е улеснено всъщност от факта, че миналото се завръща само. Цялата така наречена модерна цивилизация е в криза, войната и следвоенното време показва глинените крака, на които е застанал този гигант, пред когото се прекланя Испанската революция. Какво е постигнала модерната цивилизация, това се пита Рамиро де Маесту в своята „Defensa de la Hispanidad“¹, и отговаря: „Дървото се познава по плодовете, а то няма плодове. Нищо не може да устои – нито философията, нито приемливата правна система, нито благосъстоянието на народа, нито голямото изкуство,

---

¹ Рамиро де Маесту (1874 – 1936) формулира колективното разочарование от социалните последствия, провокирани от Първата световна война, като създател на концепцията си „Испанидад“. Тази концепция за бъдещето на Испания се превръща в основен аргумент на франкизма, тъй като извежда на преден план католицизма като спасителна идейна платформа (бел. пр.).

нито историята, нито поезията... Изкуството заради самото изкуство? Никъде по света не е създадо нито едно голямо произведение. Индивидуалистично стопанство? То е майката на социалния въпрос. Социализъм? Води нацията към гибел. Демокрация? Означаваше неспособност да се управлява. Духовен либерализъм? Това е триумф на непочтеността. Публично висше образование? Като целия бюджет на публичното образование то служи единствено да налее в човешките души нежеланието за работа“.

[...]

Дали Испания се вглежда в примери? Идеолозите на миналото ѝ предлагат примера на фашистка Италия. „Камъните на стария Рим вдъхновяват Ренесанса, а камъните на Ренесанса съживяват третата Италия. Рим на Мусолини отново се превръща в един от световните центрове. Дали старите испански камъни не трябва да направят нещо аналогично за нас?“, пита Рамиро де Маесту. Испания е загубила националния си идеал, опитвайки се да се приближи към Европа, и губейки го, тя се е лишила от единствения компас в своята политика. „Политикът няма други насоки освен аналозиите, които му предлага миналото.“ Де Маесту повтаря богохулните думи на Менендес-и-Пелайо от неговата младост. Дон Кихот гледаше с преклонение сградата на западната цивилизация като на великолепен замък; отново грешеше и тази сграда не бе нищо по-различно от „вента“, простовата крайпътна гостилница. При това гостилница пред разпад, с люлеещи се стени, прогънен покрив. Необходимо е час по-скоро да бъде изоставена.

Бъдещето, както го чертаят въодушевените традиционалисти, е по-красиво от замък, то е като очарователната Алхам-

бра.² Испания трябва да премахне задължителното образование в училищата и социалното си законодателство. Държава, основана на принципа „на службата и честта“, не дава нищо на никого; напротив – гражданинът приема за чест, когато може да ѝ служи. По този начин отведнъж ще бъде освободен от стопански и финансови затруднения. Гражданите ще се превърнат отново във верни и нероптаещи поданици и така веднага ще изчезне вътрешното безпокойство на настоящето. Навън Испания ще усеща симпатиите и помощта на цялата католическа общност, чието влияние ще расте с всеки изминал ден. Няма да се нуждае от Обществото на народите, защото, опирайки се на Ватикана, сама ще бъде център на света. Комплексът от съмненията и неувереността в стойността на народа и неговото бъдеще ще изчезне в мига, когато испанецът осъзнае, че мерилото на стойностите е самият той и неговата народностна и религиозна същност. А и чрез завръщането към миналото се разкриват такива невероятни перспективи пред испанското влияние в Латинска Америка! Всички тези държави, разкъсвани днес от вътрешната анархия, защото нямат общ политически и спиритуален водач, отново ще се съберат около Испания, когато видят, че Мадрид отново държи здраво в ръка знамето, което някога е водело Испания в нейните опияняващи завоевателни пътища из новия континент. Испания вече не може и не се нуждае от завладяването на нова Америка, която някога е открила, а ще застане начело и ще я предвожда, за да обяви пред света възкресяването на католицизма като единствения спасителен принцип за човечеството.

Дон Кихот не се нуждае и от просторечивите мъдрости на Санчо Панса, за да осъзнае, че е провокиран да поеме към

---

² Алхамбра е дворец с крепост в областта Гранада, който до края на XV в. е седалище на мавърските владетели (бел. пр.).

най-безразсъдния, най-авантюристичния и най-малко обещаващ поход, в който някога рицарят би поел. Той знае испанската поговорка, според която изтеклата вода не движи воденичарското колело. Спомня си какво бе отговорил, когато Санчо Панса рисуваше пред него бъдещите славни приключения, за да го разтуши в тревожните му мисли след поражението в двубоя с Рицаря на бялата луна: „Сеньори – каза Дон Кихот, – нека не избързваме, защото тази година няма птичета в ланшните гнезда“³. Няколкостотин години по-късно католическата монархия в Испания имаше широк простор за действие; можеше да осъществи посланието си, ако изобщо бе способна на това. Дон Кихот е луд, но не и безразсъден. Не вярва в новото Средновековие, а и не страда от суетата, която би го превърнала в рицар на обновената универсалистка църковна традиция.

[...]

Да оставим прогнозите. Както казва Хайне в немския предговор към „Дон Кихот“: „Неблагодарна лудост е да искаме да въведем преждевременно бъдещето в настоящето“. Вече видяхме как испанският национален дух абсорбира в себе си католицизма и го преобразува по свое подобие. Възможно е накрая и социализмът да се превърне в нещо битийно близко и може би ще се различава от социализма навсякъде другаде; този процес на приспособяване ще протече толкова по-бързо, колкото по-бързо социализмът съзрее за властта и отговорността. Революционният Дон Кихот тогава ще открие своя път. Накрая вероятно ще уседне някъде, където Сид и света Тереза ще се чувстват като у дома си. Но това ще бъде ново-

---

³ Цитатите от „Знаменитият идалго Дон Кихот де ла Манча“ на Мигел де Сервантес са по превода на Тодор Нейков и Стоян Бакърджиев, издаден от изд. „Отечество“ през 1986 г. (бел. пр.).

то време, а не новото Средновековие, което е идеалът на испанските традиционалисти; това ще бъде продължение, а не завръщане. Продължение, но същевременно и кулминация. Тази Испания, която ще осъществи последните цели на своята национална революция с доблестта на Сид и аскетичния възторг на авилската светица, ще бъде същевременно Испания на моралната и идейната свобода, на уважението към труда, на радостната вяра в огромните възможности на човешката интелигенция, на твърдата решителност да се търси щастието за всеки на земята, а не на небето. Това ще бъде синтез на една „двояка Испания“, в която от векове живее трагичното противоречие; на два свята, отделени от морето пролята кръв и планината от горящи клади. А така ще се осъществи идеалът на всички испански реформатори и революционери, който – по думите на Унамуно – е „Испания на хилядолетната традиция с възможностите за хилядолетно бъдеще“. В тази нова Испания няма да има място за Торкемада, а замайващата спиритуализация на католическите мистици ще върви редом с дълбокия ум на мавърските учени мъже и еврейските мъдреци заедно с всички триумфи на испанския дух от по-ново време; доблестта на Сид и смелостта на конкистадорите ще се допълва от анонимното геройство на делничния труд и за първи път от XVI в. насам вярваща Испания и мислеща Испания ще си подадат ръце. В този свой нов поход наследникът на Сид ще бъде по-щастлив от Хайне, изпълнен с разбиране към него, и няма да се налага да си повтаря неговият меланхоличен епилог „Ich kämpfte ohne Hoffnung, dass ich siege“⁴.

[...]

---

⁴ Ich kämpfte ohne Hoffnung, dass ich siege (нем.) – Борех се без надеждата, че ще победи (бел. пр.).

Дон Кихот върви към една победа. Посятото на 14 април няма да бъде удавено от вълната на реакцията; Революцията ще бъде засегната закратко, но няма да бъде победена. И не може да бъде. Нарекохме Революцията драма на испанската народна душа. По-скоро ще кажем, че е една от съставките на тази драма, която се разиграва на много по-широка сцена. Щяхме да разберем неточно Испанската революция, ако не я схващаме във връзката ѝ с цялата голяма регенерация на испанския народ през последните десетилетия. Този народ на приспаната енергия се пробужда. А когато говорим за народ, имаме предвид хората в най-общо значение. В контакта с хората испанското изкуство и целият испански културен живот откри новата силата на новото вдъхновение. От края на класическия „златен век“ Испания не познаваше толкова богат литературен разцвет, както в последно време. Романисти и драматурзи намират смелостта да погледнат реалността в лицето, в най-съкровениите тайни на народната душа поетите разкриват изворите на живата вода, които подмладяват поетическия речник и му връщат свежестта и сочността.

И за първи път след триста години испанският дух отново започва да въздейства колективно върху европейския дух. Испанската литература стана световноизвестна с неколцина свои представители. Испанската философия изрече чрез Унамуно своя едностранно горчив коментар в периферията на времето, а с творчеството на Ортега-и-Гасет тя имаше своето влияние върху създаването на някои от идеите в следвоенната духовна криза. Живописата, която задълго си почиваше в лаврите на Гоя, създаде цяло цветущо поколение и се превърна до голяма степен в авангардна революция в модерното изкуство. Испания днес има своята богата народна музика и се представя пред света като нов творец във време, когато музикалното

вдъхновение на други народи започва да се изчерпва. За първи път от времето на своя имперски триумф Испания отново има своята наука, своите откриватели, своите изследователи; все още всичко е в по-малки размери, отколкото другаде, без необходимата полезна организация, но пък в толкова могъща спонтанност, че явно не става дума за преходни и случайни явления. И стопанският възход, който констатира всички познавачи на старата Испания, ако сравняват днешното състояние със ситуацията от края на миналия век, свидетелстват за пробуждането на виталните сили на народа, който е преживял в добро здраве няколко столетия във вцепенение, и сега се готви за нови дела. [...] Както във всички народни революции, които са действителни исторически предели, а не просто случайна игра, и в Испания дойде политическата революция, когато почвата бе станала рохкава благодарение на духовната революция и стопанското развитие; тя е външен израз на факта, че в широкия си размах възроденият народ се нуждае от нова и по-гъвкава рамка. На този гигант, който „протяга крайниците си“, едни предлагат усмирителна риза, други искат да го облекат в стегнатата броня на непроменимата традиция с висока колосана яка, в която не може да извърти глава. Само че от испанската история би трябвало да се изличат последните четиристотин години с всичко, което Испания допринесе във всички сфери, ако можехме да повярваме, че след Революцията, като след един несполучлив опит, всичко просто тръгне по старому. От идиличния 14 април пътят води към един нов 14 април – патетичен и драматичен, защото всеки акт от народната история се нуждае от патос в такава патетична страна, но никога няма да има връщане назад.

* * *

Дон Кихот не умира само защото „всичко човешко е преходно и още от своето начало започва да клони към своя край, а това важи особено за човешкия живот“, както казва Сервантес в началото на последната глава от своето произведение. Създаден веднъж, Дон Кихот бе като Голем; растеше и вършеше всичко въпреки първоначалните желания на своя създател. Но самият създател, предчувствайки собствения си край – втората част на „Дон Кихот“ излиза през 1615 г., а Сервантес умира една година по-късно, е бързал неговият рицар да легне „по ширина и дължина“ в гроба и никога повече да не се надигне от този гроб. Дон Кихот е трябвало да умре, без да може да опита тази една година пастирски живот, който му е бил отреден като присъда след неговото поражение. Дори е трябвало да умре помирен с Бога и с хората, защото самият автор е подготвял за себе си достойно християнско погребение, на което биха били забравени неговите някогашни бурни противоречия с обществото. И Дон Кихот е трябвало да помъдрее, защото самият Сервантес преди това примирен се е завърнал от всички приключенски походи на духа. Смирението с Бога и с хората е означавало смирение с конформисткото виждане за движението на света в земните и небесните дела. Помъдряването е означавало да стане мъдър в очите на всички посредствени свещеници, бакалаври и бръснари; да се превърне в нов Санчо Панса тъкмо в момент, когато и на земната душа на Санчо са започвали да растат криле под непреодолимото влияние на лудостта на неговия господар. Предвид честолюбието на Сервантес неговата книга е трябвало да бъде четиво за всички възрасти. Младите е трябвало да се присмиват на неговите походи – имали са правото тайно да помечтаят за тях, защото истинската младеж никога не вижда в тях само комичното –

старите са кимали удовлетворени с глава при неговото завръщане, помъдряване и смърт. И това действително е трябвало да бъде окончателният край. Затова авторът е покрил с тежък камък гроба на Дон Кихот, затова е проклет тържествено всички, които биха се опитали да отместят камъка.

Само че помъдрелият Мигел де Сервантес е можел да предаде и да убие само своята фикция Дон Кихот. Остроумният и храбър рицар от много време вече е живеел свой собствен живот и продължава да живее, след като са изтлели костите на онзи, който му е вдъхнал живот. Ето как в действителност се е случила последната глава на „Дон Кихот“. Той действително е изпитвал „тежката меланхолия, предизвикана от неговото поражение“, наистина е вдигнал температура, която го е „държала шест дни на легло“. Но през тези шест дни, докато свещеникът, бакалавърът и бръснарят са се надпреварвали да се грижат за болния, са го измъчвали угризенията на съвестта, защото това е било следствието от техния план да го изпратят вкъщи – рицарят е имал достатъчно време и възможности да размишлява върху мъдрите съвети на приятелите и съседите си. „Ах, господарю — отговори разплакан Санчо, — не умирайте, Ваша Милост, а чуйте съвета ми и живейте още много години! Защото най-голямата лудост, която може да направи човек, е да се остави да умре ей тъй, за нищо, само от тъга, без някой да го убие, без чужди ръце да му скъсят дните. Хайде, не ставайте сега мързелив, дигнете се от леглото и елате да излезем на полето, облечени като пастири, тъй както бяхме решили! ... Освен това, Ваша Милост, знаете от рицарските книги, че е нещо обикновено рицар да събори противника си, а победеният днес ще бъде победител утре“. Авторът на Дон Кихот достоверно предава думите на Санчо. Но Дон Кихот е отговорил доста по-различно, отколкото Сервантес предна-

мерено твърди. „Приятелю Санчо“, е отговорил смелият рицар така любезно, както обичайно разговарял със своя слуга, „ти си съвсем прав за разлика от всичките проповедници на посредствената мъдрост на делника, които искаха да ме излекуват от лудостта ми и едва не ми отнеха живота. Какво е да се живее без лудостта в тази страна, където е нужно да искаме свръхчовешкото, когато искаме да достигнем човешкото, и където е нужно да посегнем към звездите, ако искаме просто да докоснем тавана? Приятелю, лудостта е свято в този народ, който за да живее, се нуждае да вярва в невероятното и да опитва невъзможното, защото иначе би се задавил от теснотата на действителността. Ще послушам съвета ти и ще се надигна от леглото, което другите считат за мое смъртно ложе. Ще отидем да живеем като пастири и ще ни бъде само от полза, далече от пътищата, където достигат рицарските приключения, да видим колко трудно живеят селяните върху твърдата земя на нашите краища. И когато най-после изпълним обещанието пред Рицаря на бялата луна, Санчо, отново ще поемем на път, възможно най-далече от изпитания разум на всички свещеници, бакалаври и бръснари. Не съм лежал шест дни напразно и не съм погълщал без полза срама от разочарованието и поражението. Осъзнах, че лудостта не трябва да бъде безумие. Нека не бъркаме толкова лесно вятърните мелници с великаните и няма да копнеем по белите пръсти на Дулсинея, по червените ръце на Алдонса Лоренсо. Нашата Дулсинея и занаят ще бъде тази страна, обична в нейната твърдост, щедра в нейните камъни, приветлива в жестокостта, с която е била измъчвана. Най-напред бях Алонсо Кихано, одобрявах това, после бях смелият рицар Дон Кихот де ла Манча, а сега ще бъда и двамата едновременно. За дамата на сърцето ми няма да имам никога достатъчно доброта и смелост, защото нито една жертва

за нея не е достатъчно голяма, никоя доблест не е достатъчно рицарска, никоя лудост не е достатъчно доблестна“.

Така всъщност е отговорил смелият Дон Кихот де ла Манча. И когато отмина времето, в което рицарят следваше да се отдаде на безметежните радости в живота на пастира, Дон Кихот отказа да се вслуша в последните съвети и предупреждения на мъдрия свещеник, прозорливия бакалавър и благоразумния бръснар; трима приятели, които никога не осъзнаха, че ако Дон Кихот помъдрее, това ще бъде неговата смърт. Верният слуга Санчо Панса оседла Росинант, качи се върху своето магаренце и двамата отново се отправиха към света. Никой не е чувал дали са се върнали в родното си село. По техните каменисти пътища ги е срещнал друг Дон Кихот, още един странстващ рицар, който смело посяга към меч си в името на всяко право и срещу всякое безправие. Казва се Оноре Домие и от него ни е останал реалистичният портрет на Дон Кихот де ла Манча.⁵ На портрета той е призрачно слаб, защото нито един рицар не е напълнял в служба на почтеността и справедливостта; печална фигура, защото върху неговите измършавели рамене лежи тежестта на всички ненаказани неправди и неотмити вини. Така „señor de los tristes“, Господарят на печалните, странства из своята страна, най-красивата от всички Дулсинеи, като неин рицар пазител и добър ангел хранител. Той бди над нейната недосегаема чест и копнее за битки в нейна защита. Понякога спира на кръстопът в търсене на правилната посока, която да го отведе към приключения, слава и победи. Но никога не поглежда назад. Знае, че там изстиват и пустеят гнездата, от които птичетата на живота отдавна са отлетели безвъзвратно, познава изпръхналата земя на миналото,

---

⁵ Оноре Домие (1808–1879) – френски живописец, график и скулптор, автор на известното платно „Дон Кихот“ (масло) от 1868 г. (бел. пр.).

където лежи мъртвата вода, която никога няма да задвижи воденичния камък на съдбата. Гледа напред и върви напред. Там, в неизвестното на приключенията, в топлите гнезда на вярата и надеждата, се готвят за полет окрилените обещания на бъдещето; там чакат нетърпеливите потоци, чиято свежа нова сила ще раздвижи колелетата, които ще смелят тежката и богата реколта на утрешния ден.

Превод от чешки: Добромир Григоров

Преводът е направен по изданието: Winter, Gustav, *Don Quijote na rozcestí*. Praha: Sfinx (Bohumil Janda), 1935 (315 стр.).

Владислав Ванчура (1936)

ГРАЖДАНИНЪТ ДОН КИХОТ

Дон Кихот и Санчо и до днес обикалят по света. Една вечер те стигнаха в гостилницата „При бухащата сова“ в покрайнините на селцето Алта, близо до Севиля. В онова печално време онези земи бяха под контрола на генерал Франко; беше времето на метежите, когато всякакви шайки безразборно опожаряваха заможните имения и бесеха почтените им стопани. Малкото останали пощадени къщи в селото бяха окупирани от отрядите на Франко, човек нямаше къде да пренощува. Дон Кихот и Санчо напрасно обикаляха пустите улици с надеждата, че някъде ще намерят подслон. Точно тогава Санчо си спомни за затънтената гостилница и подкани своя рицар да го последва.

– Добре направихте, Ваша Милост, като се доверихте на стъпките на моето магаре – каза Санчо, когато вече приближаваха „Бухащата сова“. – Все пак то е най-умното сред всички животни, които умеят да реват и да махат с уши. Подобава ли да бъде честен, трябва да призная, че именно то ми посочи вярната посока, щом усети отдалече дъха на сено. Негова е заслугата, Ваша Милост, да намерим топъл обор, където да се приютим, пък Вие го наречете замък, ако повече Ви харесва; негова е заслугата, че вместо под бесилките ще спим на сушинка в купа сено, приспивани от гласа на совите, казано повашему – в замък с изписани тавани, унесени от песента на най-изящни дами.

– Добре, добре – отговори Дон Кихот. – Е, магарето вече спря, сега слез и иди да се уговориш кръчмаря.

– Да не би Ваша Милост да иска да каже да ида да се представя на кастелана¹? – предположи оръженосецът.

– Искам да кажа точно това, което казах – отсече Дон Кихот. – Приятелю, дойде времето да наричаме нещата с истинските им имена.

Като чу тези думи, Санчо погледна с изумление своя господар така, сякаш не можеше да го познае. Простодушният оръженосец закратко остана загледан в рицаря, а след това слезе от магарето, надяна юздата на лакътя си и захвана да думка по вратата. Още след първите удари предният прозорец се отвори, а през входа се изсипа една сюрня войници. Всички те се нахвърлиха върху Санчо и го засипаха с въпроси. Само дето говореха на някакъв чужд език, така че нито оръженосецът, нито рицарят успяха да разберат нещо.

– Бог да ни е на помощ! – обърна се Санчо към господаря си, щом командирът на войниците млъкна. – Не разбирам и думичка, но съдейки по бесилките край пътя, тоя здравеняк не ни мисли нищо добро. Нека му обърнем гръб, Ваша Милост, и ако позволите, нека Росинант и моето магаренце му помахат за сбогом.

И като каза това, благоразумният Санчо в желанието си час по-скоро да си плюе на петите побягна към магарето си. Но преди даже да успее да вдигне коляно и да се хване както трябва за седлото, пришълците го нападناха и взеха да го налагат по търбуха, а през това време успяха да свалят от коня му и самия Дон Кихот. Само като видя господаря си на земята, Санчо се изпълни с такава ярост и сила, че му се стори детска игра да се изплъзне от хватката на своите мъчители. Вече успял да се измъкне, смелият оръженосец взе да вика и да нарежда:

---

¹ Кастелан – в Средновековна Европа служител – управител на замък и околните му територии (бел. пр.).

– Ах, вие негодници, долна сган такава, нима не знаете пред кого имате честта да стоите? Че има ли на света такива глупаци, които не знаят кой е Дон Кихот де ла Манча?

При произнасянето на това знаменито име чуждите войници изведнъж се спряха, а измежду тях пристъпи напред някакъв смелчага испанец, който заедно с чужденците се биеше за Франко. Смелчагата явно го биваше в езиците и заговори:

– Командире и вие другари войници, струва ми се и дори съм сигурен, че това говедо има право. Карикатурата, която виждате пред себе си, наистина е Дон Кихот. Вярно че е най-обикновен обеднял граф, който хрупа лук с чесьн и през живота си един петак не е виждал, но все пак е благородник и държи страната на аристократите, така че не върви просто ей така да се разправим с него.

След като каза това, войникът взе да обяснява на командира колко уважаван и ценен е Дон Кихот в Испания.

– Добре тогава – най-накрая заговори командирът, който се впечатляваше от приказки за знатно. – Щом е със синя кръв, подарявам му живота. Да се пръждосва в плевника, обаче се кълна, че ако се окаже някой шпионин или се опита да даде знак на тия испански свине, лично аз ще заповядам да му надянат примката на врата. – Добро решение, командире! – съгласи се войникът, който служеше като преводач, поприказва още малко и заведе Дон Кихот и Санчо към отреденото им място.

– Носи Ви се славата на доста забавен луд, а пък слугата Ви уж пускал майтапи за трима; защо тогава, да ви се не види, все мълчите? – обърна се пазачът към Дон Кихот на път към плевника. Дон Кихот се направи, че нищо не е чул, и продължи да крачи непоклатимо, но Санчо, нали си беше добряк по душа, подхвърли:

– На тоя въпрос ще ти отговоря чак когато пушката, дето ти е на рамото, се озове в моите ръце.

– А такаа! Ти да не си някой републиканец?

– Ами такъв съм! – изкрещя Санчо и се изхили така, сякаш се шегуваше. Улисани в подобни приказки, тримата най-накрая стигнаха до плевника. Вътре франкистът поиска от Дон Кихот да му предаде оръжията си. Счупи копието му на две и като заклеши рицарския му меч между две греди, направи същото и с него.

„Как така, нима моят господар няма да се защити?“ – помисли си Санчо. „Няма ли да му кипне кръвта? Как ще понесе такъв невиджан позор?“

Самият Дон Кихот обаче не трепна и не отрони дума. Стоеше и оглеждаше плевника. Когато очите му свикнаха с тъмнината, той погледна нагоре и видя как висящият труп на един обесен все още се полюшва на въжето.

– В името на Отца и Сина и Светия дух! – възкликна Дон Кихот и се прекръсти. – За бога, позволете ми да сваля тялото от гредата!

– Ако питате мене, правете каквото искате – каза войникът, – но виждам, че съм се излъгал и не Ви бива много-много. Но то е близко до ума още като ги видите: кльошав господар със слуга шкембелия.

– Като говорим за слуги – обади се Санчо, – я кажи, ти защо се остави да те вербуват тия главорези?

– Ти недей много-много да остроумничиш, ами се радвай, че главата ти е още на раменете!

Така войникът приключи разговора и тръгна да си ходи.

В това време Дон Кихот успя да стъкми нещо като скеле, за да стигне мястото, където висеше обесеният, после свали трупа и го положи върху един наръч слама.

– Боже господи! – възкликна Санчо, като видя трупа отблизо. – Ама това е девойка!

– Това е Дулсинея – каза Дон Кихот след кратка пауза. По-

сле приклепна до главата на момичето и както правеше във времената на лудостта си, застина коленичил и остана неподвижен толкова време, колкото стигаше да се повтори „Отче наш“. След като ѝ се нагледа, Дон Кихот поиска да разбере от франкиста какъв грях е сторила нещастницата и защо е била екзекутирана.

– Това момиче – рече той – се репчеше на войниците и крещеше насреща им: „Да живее испанската република! Да живее свободата и народът на Испания!“.

– Нима такова провинение се наказва със смърт? – попита Дон Кихот.

– Ами да – потвърди войникът, събра парчетата от копие и меч и се запъти към вратата.

– Така, значи! – извика Дон Кихот и му препречи пътя. – Слушайте сега какво ще ви кажа, чуите хубаво какво мисля. – Той изтръгна пушката от ръцете на войника и започна да крещи в ухото му всички онези думи, за които генерал Франко коли и беси. След това Дон Кихот го завърза, запуши му устата, хвърли се на коня си и препусна в галоп. За истински галоп и дума не можеше да става, че Росинант от години понакучва с предните крака, а за бедничкото магаренце на Санчо няма какво да кажем освен неизбежната закачка, че като имаш тръгльо за ездач, бързо можеш само да се гътриш. И все пак, когато се поотдалечиха малко и изстрелите зад гърба им поутихнаха, Санчо се обърна към своя господар:

– Ваша Милост, врагът, когото преследваме, остана зад нас и ако ми позволите, здравият разум ми говори, че като че ли ние сме тези, дето бягат.

– Остави ги тия фрази, Санчо, и давай да бягаме по-бързо – каза Дон Кихот. – Сигурен съм, че такива герои като нас нямат право да загинат само за да докажат доблестта си. Убеден съм, че сме създадени за нещо по-добро!

– Докъде я докарахме – приплака Санчо и прекъсна Дон Кихот, – дори самият Вие, Ваша Милост, не можете да отречете, че бягаме, но кажете, нима бягството отива на правилата в нашия занаят? Как ще изглеждаме вече в очите на странстващото рицарство?

– Дрън-дрън – отрязва го Дон Кихот и се закани да не говори повече за рицарски ордени. – Загубих си здравия разум от прекаленото им благородство – добави той след малко, – но се връща от низостта и злобата, които видях през последните месеци.

– Чувал съм да казват – поде отново Санчо, като въздишаше в ритъма на потичващото магаре, на което светът може само да се възхищава – не се радвай, че си прескочил трапа, докато още си във въздуха. Вие, Ваша Милост, вече се хвалите със здравия си разум, но само преди малко взехте едно селско момиче за Дулсинея. А моят скромнен ум на оръженосец ми нашепва, че това беше проста перачка.

– Всяко едно испанско момиче е Дулсинея – отговори Дон Кихот толкова сериозно, колкото подобаваше на човек, върнал здравия си разум. – Всяка испанка е Дулсинея – повтори той, – както и всеки испанец е горд като владетел. Санчо, ти самият показва, че имаш за благородни дела повече талант от кой да е чистокръвен княз. Заради тази черта на характера си испанците над всичко най-много ценят свободата и не могат да понесат тиранията.“

– Това, Ваша Милост, дори и аз го разбирам! – каза Санчо.

– Стига си ме наричал „Ваша Милост“ – отвърна Дон Кихот. – Казвай ми „другарю“ и не се кахъри, че бягаме. След три дни ще настигнем войските на републиканците и ако даде Господ, ще докажем своята храброст. Чувствам как всичко е въпрос на дисциплина.

Превод от чешки: Ана Маринска

Преводът е направен по изданието: Vančura, Vladislav: Občan Don Quijote. In: Památce Vladislava Vančury. Praha: Družstevní práce, červen, 1945 (липсва номерация и брой на страниците)

Владислав Ванчура (1936)

„ДА ПОМОГНЕМ НА ИСПАНИЯ!“

Насред промените, превратностите и революциите, които ден след ден атакуват европейската култура, всички сме привикнали на някаква доверчивост. Разчитаме на разума и правото, разчитаме на човешкия дух и сме повярвали в развитието, което следва да се осъществи със собствените ни сили. Наложил се виждането, че развитието – сърцето на културата и народите – не може да бъде изкоренено. Тази непоклатима сигурност носи утеха на хората. Те чакат, мълчат и отвързват с мълчание.

А днешният владетел на Германия изговаря своя механичен монолог на фона на ужасната тишина. Насред ужасната тишина над Африка полетяха военни самолети, а когато цветните наемници заедно с чуждестранната легия и генералите удариха Испания, ние с пръст върху устните следяхме унищожаването на културните достижения и убийствата.

Само че е време да се отърсим от своя шок. Време е да поговорим, защото произведенията на образоваността принадлежат на всички.

Испанската култура е белязала Европа по всевъзможни начини. Още в самото начало на нейната литература се открояват големи произведения, които изобразяват точно характера на испанския народ и които създават типажа на народния герой. Този юнак, Ел Сид, донякъде легендарна и донякъде историческа фигура, представя борбите за свобода. В него е възпълтена испанската гордост, която не понася робството и поданичеството.

Ел Сид, победителят на маврите, които някога в Испания са завзели властта, се е превърнал в персонаж на героичната поезия и преминава в литературите на всички народи. Чешката книжовност заедно с останалите участва в това наследство и вие, свързаните с него, със сигурност си спомняте творчеството на Зейер и испанските мотиви на Ярослав Врѣхлицки.

Безсмислено е да изброяваме поетите и произведенията, чието значение е вложено в историята на литературите и не достига до наши дни, но Лопе де Вега определено е много жив автор. Та нали в последно време пражката общественост се бе обърнала към неговите пиеси и погледна неговата „Фунте Овехуна“ като актуална драма?

Ами в творчеството на Виктор Дик, един от най-чешките поети, не се ли завърна Дон Кихот? А в крайна сметка самият Сервантес не въздейства ли със своето голямо произведение на цялата словесна култура?

Подобно взаимно обвързване на образоваността можем да проследим в историята на изобразителното изкуство. Изкуството на испанското строителство и скулптурата достигат върхове. Ел Греко, Сурбаран, Веласкес, Мурильо, Гоя са все световноизвестни имена. А когато става дума за значима архитектура, един по един трябва да се отбележат храмове, села и градове, защото цяла Испания е съкровище на строителното майсторство.

Но тези произведения, тези градове измежду най-красивите, тези изкуства, които през дългите векове са владеели света и без които не може да има съвременно общество, онова, което е незаменимо и притежава знаците на безсмъртието, всичко това бе обречено на гибелта на гражданската война. Всичко това гори и кръвта, която отново се пролива, се надига от люлката. Свидетели сме на бунт, който е готов да унищожи всичко

и който не се срамува от нищо освен от името си. Свидетели сме на бунта на феодалите, свидетели сме на революцията, която води война за лелеяни аристократични права, за права, които неотдавна бяха изличени от гласовете на народа.

Вече стана дума, че някога Ел Сид е воювал с маврите и че ги е прогонил от испанските земи. Испанската шляхта се съюзи именно с полудивите потомци на тези маври, за да издигне от огъня на гражданската война средновековното право на привилегиите.. За посмешище на народа нарече своите орди народна армия. За посмешище на народа раздава испански острови на чуждите държави срещу пари и помощ. Но шляхтата и генералите не се интересуват от делата на народа; за тях е важно да се сдобият с властта, която загубиха с гласовете на народа. Те се интересуват от това да спрат развитието на народите, от тяхното падение в старото поданичество. Независимостта, демокрацията и свободата трябва да бъдат натикани в траповете на испанското поражение. Всички сили в Европа, които се надигнаха срещу свободата, всички фашизми, които се различават помежду си само по цветовете на ризите, всички реакции се спуснаха в своите аероплани към испанското бойно поле, за да предоставят на въстаниците своите машини, своята техника, своите пари и своето влияние. Цяла реакционна Европа води война срещу испанския народ. Познавачите на насието и враговете на свободата, за които международната спогодба е на цената на едно парче хартия, воюват край Мадрид за своята кауза. Нападат Испания, за да задушат развитието и на останалите народи.

От испанските гробища следва да се роди правителство, което да плати дълговете си. Да плати самолетите и танковете, пушките, оръдията и инструкторите. Да заплати влиянието с влияние и помощта с още помощ. Единствено тази вяроност ха-

рактеризира вероломността на въстаниците, единствено това задължение вероятно ще бъде изпълнено, в случай че въстаниците победят.

Но войната продължава и днес. И сега на огъня на цветните глутници отговарят пушките на народната армия. Досега тази войска устоява, досега ден след ден укрепва нейният дух. Там, където в началото имаше объркване, сега управлява обединяващата идея и редът в организацията. Фронтът устоява и ако предимството на оръжията е на страната на въстаниците, редиците на народната армия се допълват с нови и нови сили. Работници, селски монаси от Баския, дребни собственици, хора от провинцията и миньори, които можеха да умрат като герои, научиха се да водят война и нападат. Непревързаните рани кървят, лекарствата не достигат, но те са решени да победят в отговор на насилието. Решили са да съхранят онази мяра на свободата, без която животът е невъзможен, решили са да спасят Испания и неговата култура, да победят международната реакция.

Испанската победа ще спаси народното правителство и културата. Неговото поражение ще освободи пътя на ужасната реакция.

Испанската драма води към тези две неща: към живота, който се обновява вечно със свободата и творчеството, и обратно – към несвободата и унищожението. Ако се удържа единството между испанската реакция и европейската и световна реакция, все по-често и ясно се чуват гласовете на човешката солидарност. Гласовете на работниците и гласовете на гражданите, които чувстват широката и всеобхватна общност на труда, изкуството, развитието и човечността.

Да се присъединим към този зов!

Врагът на испанската свобода е враг на всички свободни на-

роди. Да отвърнем на неговата атака със старата солидарност!
Да отвърнем с оръжията на мира и човечността, да отговорим
като Червения кръст. Нека предоставим лекарства, да превър-
жем раните, да утолим глада на народната войска!

И нека ѝ пожелаем победата! От уважение към собствения
народ, от уважение към общността на труда, която свързва
тясно всички нас, нека пожелаем победа на свободата!

а живее испанската народна армия! Да живее правител-
ството, съживяващо свободата и мира!

(Прочетено на художествено матине в зала „Луцерна“
на 1 ноември 1936 г.)

Превод от чешки: Добромир Григоров

Преводът е направен по: *Vančura, Vladislav, Pomáhejme
Španělsku. In: Tvorba. Týdeník pro literaturu, politiku a umění,
XI, № 45, 6.11.1936, s. 711.*

Франтишек Халас (1936)

ДЕСЕТИЦА ЗА ИСПАНИЯ

(Уводна статия в сп. „Творба“, 9 октомври 1936)

Обърнахме се към поета Франтишек Халас, който беше в Испания с чешката културна делегация, да ни отговори на няколко въпроса за впечатленията си от Испания.

1

„Искахме да занесем поздравии на борещия се испански народ, да му предадем с какъв интерес и каква обич масите у нас следят неговата борба, да се убедим лично каква е ситуацията в действителност, и да използваме това срещу измамите в нашия десен печат. Но най-важното за нас – усещахме го още у дома преди заминаването ни – бе да организираме значими прояви на солидарност след завръщането ни, след натрупаните впечатления там.

Бяхме в Барселона и Мадрид, в най-важните средища на борбата. Разговаряхме както с работници, така и с официални представители на правителството, с войници и командири, с обикновения народ и с интелектуалци; за краткото време, с което разполагахме, се стараехме да научим колкото се може повече. Навсякъде срещяхме радостна вяра в добрия край на борбата.“

2

„Убедих се, че единството, с което целият народ – естествено, с изключение на прикритите реакционни елементи – подкрепя правителството, не може да достигне друга връхна точ-

ка освен прогонването на въстаническите части от страната и тяхното унищожение.“

3

„Десният печат лъже! Неговите новини се нагаждат спрямо скритите му желаниа. Естествено, журналистическият лагер на въстаниците му подава материал, който той печата с охота. В кой от справедливите боеве между потиснатите и властимащите не е лъгал този печат? Водачите и слугите на Народния фронт добре разбират сериозността на ситуацията, но не видяхме дори и най-малкия признак на песимизъм. Стремежът е да се пестят хората колкото се може повече, затова на отделни места борбата продължава. Моето убеждение е, че борбата трябва да бъде спечелена.“

4

„Оръжието не достига. Иначе бунтът отдавна щеше да е потушен. Защо – фактите са известни на всички. От една страна, въоръженият дълго подготвян и премислен метеж, подкрепян от международния фашизъм, от друга страна, непонятното лекомислие на доскорашното правителство, което не съзнава значимостта на момента, както и всичко онова, което не достига и от което се нуждае модерната война. Това се вижда по външния вид на въоръжените доброволци. Пушките са достатъчно, но повечето от тях са стара система, ловджийски пушки, други почти музейни експонати и т. н. В Барселона ни казаха: тази нощ можем да изпратим 100 000 мъже на фронта, имаме пушки. Но нямаме муниции. Радостта, с която бе посрещната доставката от Мексико, озаряваше лицата на всички. Надмощието на оръдията и самолетите на страната на въстаниците е голямо; това надмощие оказва и психологическо влияние вър-

ху фронтите с необучените или малко обучените полкове с доброволци. Промислеността, най-вече в Барселона, постепенно се трансформира във военна, тъй че скоро ще има достатъчно пушки и муниции, но с оръдията и самолетите няма да е лесно. Именно тук е голямата задача на европейските маси, които с натиска си в демократичните страни трябва да принудят правителствата да се откажат от неутралитета.“

5

„Вече споменах – ако днес войните се печелеха с радост и въодушевление, до няколко дни войната в Испания щеше да приключи. Достатъчно е да се каже, че видяхме как на фронта без оръжие заминават полкове, които се радваха и вървяха толкова спокойни и уверени, сякаш зад тях имаше конвой с картечници и оръдия. Това ни впечатли много. Ние, участниците в Световната война, дали отблизо или отдалече, ясно съзнавахме какво означава това. В крайна сметка всеки днес знае как първата атака на въстаниците бе отразена с голи ръце – това е достатъчно свидетелство. Хората бяха събирани от улиците; всеки, който искаше, вземаше пушка, качваха го в кола и заминаваше към първия отворил се фронт. Едва в колата беше обучаван как се стреля с пушката. И тази съвсем случайно събрана тълпа успя да направи онова, което би било чест за една обучена армия. Именно така в Гуадарама спряха настъплението на фашистите.“

6

„Гуадарама? На не повече от 50 км от Мадрид и все още в границите на войната. Постовете ни пропускат. Навсякъде около нас изкуствени барикади и естествени препятствия. Пушките на рамото на цивилните свидетелстват, че тук вой-

ната е истинска. На 3 километра от първата линия спираме при командването на сектора. Командирът е доброволец, лекар по професия, който освен това приема селяните, записващи се като доброволци. Предлагат ни да хапнем и единствено спорадичните оръдейни изстрели нарушават краткото спокойствие, настъпило след изтеглянето на всички части след ожесточените боеве край Талавер. След това ни карат към първата линия край селцето Гуадарама. Бомбардирано, изпепелено, унищожено. Тук са хвърлени 1500 бомби. Докато само на половин километър от нас на планинския склон стои санаториум, завзет от фашисткото командване, който остава непокътнат заедно с останалите сгради. Липсват оръдията! Това е обяснението. Говорим с доброволците, разказват ни за битките, заинтригувани какво се говори в Чехословакия и как тя гледа на тяхната борба. Тук има анархисти, безпартийни, републиканци, комунисти, всички обединени от една идея и волята за победа! Показват ни обстрелваната болница; Червеният кръст не е бил препятствие за самолетите на Франко.“

7

„Най-голямата изненада за нас бе спокойният и организиран живот в тила, сякаш нямаше война. Кафенета, кината, театрите, улиците живеят свой, съвсем нормален живот. Единствено пушките, подпрени на масите в кафенетата, и преминаващите отряди на милицията са знаците за това какво се случва. Никаква нервност, никакво безпокойство! Профсъюзите ръководят железниците, промишлеността, защитата на населението; условията на живот на трудовия народ и интелигенцията се подобряват ден след ден. В превзетите манастири бързо са организирани добре оборудвани болници. Никъде не се вижда недостиг. И със сигурност сте озадачени как се пи-

лее хлябът. Само захарта намалява. Ето тук Чехословакия има възможност да се включи и да помогне.“

8

„Писателите и хората на изкуството още от първия момент, с малки изключения, стояха и стоят на страната на правителството, тоест на народа. Виждаме имената им на плакатите от празненствата, организирани в подкрепа на Червената помощ¹, виждаме ги как организират спасяването на нови музеи, театри, ръководят фронтовите списания, воюват в окопите, рисуват плакати, пишат популярни брошури, предназначени за народа, правят всичко, което в такива мигове може да прави човекът на изкуството. В превзетия дворец в Мадрид са изградени клуб, в който непрекъснато се мисли как и къде да се окаже помощ. И няколко думи за това. Там са открили разкошна библиотека. Пълната зала с редки старопечатни издания е била занемарена от 30 години. Слабото потомство, оставено от старата шляхта, е четяло вече само литературен брак. Откритото там е било в големи количества, а под изображенията на предците – произведения на водещи художници, са висели тирантите на Алфонс XII, най-ценният предмет, с който уродливата шляхта е допълнила колекцията си. Искате ли още по-убедителни доказателства за кретенизма на властващите?“

9

Съобщаваха и съобщават за още едно нещо! Направете така, че да получим оръжия. Имаме всичко друго. Днес всеки почтен човек е задължен да отговори на това желание. Орга-

---

¹ Международна организация за помощ на революционерите – аналогична на Червения кръст организация, създадена след IV конгрес на Комунистическия интернационал през 1922 г. с цел да предоставя материална и морална помощ на участниците в световната „класова борба“ (бел. пр.).

низирайте и разгласявайте тази помощ, за да не се срамувате един ден, че сте позволили да страда народът, който се сражава за нас.

На десетия последен въпрос Халас не отговори. Попитахме какво означава пътуването до воюваща Испания за поета Халас. И той ни предостави стихотворенията от новата си стихосбирка, които публикувахме в предишния брой на „Творба“. Те са свидетелство и за бъдещето.

ИСПАНИЯ

Сянката ни следваше планинската сянка
и най-пивкото от всички вина
горчеше от блениката и безверието
обгърнало сянката

на мъртвите, чиито кости граната бе вкопала
в най-печалната пръст,
докато ни пречупва колелото
на отдалечеността и сянката

на тежката немощ и терзанието
оставаше смълчана край нас
в мига, в който наемник от острието на кулата
сервираше огнената гъба на нощния снаряд

СМЪРТТА ТАНЦУВА В ИСПАНИЯ

Земята танцува с кастанетите на бойното поле
зрят като гроздове облаците с газ
нощта разстила завивката на пръстта пред Кармен
чиято плът е раздрана от изстрели

и орелът кълве нейните трагични очи
тревожно звъни окървавената дреха
изпива костния мозък на ужаса в твоите очни дъна
о Кармен безжизнена и кокалеста

белите ябълки на коленете ти
плуват в потока с костите на падналите
о Кармен поема към мъртвите
когато простреляните падат като в последния си танц

ПЪРВИ МАЙ В ИСПАНИЯ

По планинския сняг девойка бяга
и пие кръв
на планинския сняг покойниците лягат
нямат за ковчег

Днес вали карамфили ваят
закачени върху карабини
из испанската страна
многострадалната страна

Ей ти там отсреща Той дойде
първи май е днес нашия първи май
Той дойде А ти Недей да стенеш

Днес вали карамфили ваят
посети от гранати
из испанската страна
многострадалната страна

Хвърляш точно Право във целта
първи май е днес нашия първи май

ПРИЦЕЛВАЙТЕ СЕ

Прицелвайте се точно
със смъртоносна обич
целете се прицелвайте се точно

В коридата на смъртта
йзбите с последните въздишки
предсмъртното хриптене
отекват в почерняла тишина

Изпод зенита на апокалипсиса
във ямите на вечността се пенят
пропилените години
упрекът към живите

Сянката на взривовете разяжда твоето лице луна
ти пророчице ти спътнице в съня
покойни Унамуно ти не изпитваш болка
а падналите под крилото на вечността

встъпват във висините
костницата на бойното поле
вдълбават с диаманта на вярата
непознати имена
в мрака на бедните

Люлеят се остриците по фронтите
Мадрид със пламнали криле
разкрива безпокойството на справедливите

Медните пръстени на гранатите
венчаят децата със смъртта

Прицелвайте се точно
със смъртоносна обич
целете се прицелвайте се точно

ДОН КИХОТ СЕ СРАЖАВА

Когато есента убоде градината
за да я позлати
чувам как цвили Росинант
виждам Дон Кихот

как из кокалестата Кастилия
следва все така мечтата си
Нека други воюват с мелници
ний сега сме се запътили към фронта

Веселякът Панса
се подсмивва на магаренцето
Моят господар не е мечтател вече
тръгнал е срещу въстаниците

Когато есента убоде градината
за да я позлати
Дон Кихот от барикадата налага
с картечницата та-та-та

Превод от чешки: Добромир Григоров

Преводът е направен по: *Španělský podzim Františka Halase*.
Uspořádal, k vydání připravil a úvod napsal Ludvík Kundera.
Brno: Museum města Brna, 1959, s. 31 – 33, 35 – 37, 42 (47 стр.).

Емануел Вайтауер (1937)

ГОРКО НА ПОБЕДИТЕЛИТЕ!

„Volverán banderas victoriosas al paso alegre de la paz“, петя фашистите в своя химн. „Победоносните знамена ще се върнат с веселия ритъм на мира.“ Вероятно няма по-голямо съмнение от това, че в гражданските боеве победоносните въстаници могат да донесат мир. Армията привлече всякакви сили, които досега пречеа на възхода на Испания: едрите земевладелци, ловците на монополи, враговете на работниците, противниците на демократичните свободи и противниците на свободата на идеите. Може ли от тях да се роди нова Испания? Няма ли и занаят да задушават копнежите на народа по свободен и достоен човешки живот? Няма ли едни срещу други да се хвърлят карлистите и фашистките фалангисти, макар че Франко ги съюзи в една организация? А в случай че победят правителствените, няма ли едни срещу други да застанат анархистите и комунистите, или просто революционерите и лявата буржоазия? Няма ли да започне нова гражданска война, след като едва е свършила сегашната?

Всички тези гласове донякъде са основателни, но забравят едно обстоятелство: Испания преминава през пречистващия огън на големите жертви и смазващия ужас. Онова, което ще се появи от страшната пещ на гражданската война, ще бъде друг народ, различен от досегашния. Независимо коя партия победи, гражданската война за добро ще разтопи онези непроницаеми части в испанското общество, на които Испания е фатално разделена според Ортега-и-Гасет: промишленост, войска, аристокрация, държавни служители и работници. Според Ортега-и-Гасет за цяла Испания се отнася онова, кое-

то Калдерон в една от комедиите си е казал за Мадрид: „Една от друга стените тук са отдалечени повече, отколкото Валядолид от Гандя (Валенсия)“. Гражданската война сведе двете непроницаеми области най-напред до два лагера, а умората от войната ще ги сведе фатално до един единствен лагер. В страната, където всяко село ще строи паметници на загиналите с толкова дълги списъци с имена, както в европейските села след Световната война, в тази страна задълго ще има трайно предупреждение да не се повтарят предходните грешки и да не се провокират противоречията до острието на нова гражданска война.

Едно нещо може да се констатира днес. Гражданската война е едно отрезвяване за действителността, според която стопанската и политическата картина трябва да се промени радикално, за да може Испания да живее.

Много малко зависи от това дали начело на държавата ще стоят монарх, фашистки диктатор, анонимни представители на синдикатите или демократичен президент. Много малко зависи от това дали органите на промяната ще бъдат политическите партии, които фашистите искат да отстранят, или профсъюзните организации, както искат анархистите, та дори и фашистите, макар и с някои промени. Вярата в испанския Бог, вярата в единния народ, вярата в монархията, вярата в Съюза на републиките, всички те могат да бъдат отправна точка и мотив, но е сигурно, че няма да се избегнат следващи безредици, ако не се осъществи новата социална база. Само широката и радикалната социална програма може да обедини иберийските държави в общо усилие и иберийските съсловия в едно общество. Ако победителите не успеят да направят това, може да се случи случилото се в Испания толкова пъти – победата, спечелена на такава висока цена, един ден може да се изплъзне от изнемошелите ръце и победените да станат победители.

Превод от чешки: Добромир Григоров

Преводът е направен по изданието: Vajtauer, Emanuel,
Španělsko v ohni. Praha: Melantrich, 1937 (206 стр.).

БЕЛЕЖКИ ЗА АВТОРИТЕ В ПЪРВА ЧАСТ

Публицистиката на **Густав Винтер** (1889 – 1943) в голямата си част е посветена на мисията да представя френската култура и народопсихология в чешка среда. Освен многобройните му публикации в чешката периодика, чието начало се датира още през 1910, а последната от тях от 1938 г. , когато Г. Винтер емигрира в Англия, той пише монографии, в които представя водещите политици на междувоенна Франция (*Държавниците на днешна Франция. Портрети, 1927*), както и ерудирани анализи на френската култура и политика (*Книга за Франция, 1930*). Винтер публикува и политически обзор на първото следвоенно (след Първата световна война) правителство на лейбъристите в Англия (*Из днешна Англия, 1924*).

Дон Кихот на кръстопът (1935) е една от най-увлекателно написаните му книги, която съчетава ерудирания прочит на испанската културна история със свидетелския разказ за съвременната социална структура, като намерението, заявено от Винтер, е конструирането на задълбочен портрет на испанската народопсихология. След нахлуването на немските войски в Чехословакия Густав Винтер остава в Париж, където по това време работи като журналист в чешката емигрантска периодика, а през 1940 г. отпътува за Лондон. В британската столица участва активно в списването на списанието „Чехословак“ – издание, вдъхновено от антифашистката съпротива и финансирано частично от чехословашкото правителство в емиграция, както и в радиопредавания на лондонското радио.

***

Владислав Ванчура (1891 – 1942) е романист, автор на разкази и театрални пиеси, а през 30-те години на 20 в., когато киноизкуството се радва на изключителна популярност в Чехословакия, пише най-добрите си киносценарии. Драматургията на Вл. Ванчура от 20-те години се вписва в поетиката на авангардния театър. През 1920 г. е един от съучредителите на сдружението на леви интелектуалци „Деветсил“ и става неговият първи председател.

„Гражданинът Дон Кихот“ илюстрира афинитета на Вл. Ванчура към преднамереното смесване на архаичния с говоримия съвременен език. Освен това разкрива как сюжетната линия – дори когато има конструктивна роля, не подрежда литературните събития в причинно-следствени връзки. Фикцията и реалността у Ванчура не се съотнасят като противоположности и затова на художествената условност не може да бъде отреждана ролята на отражение или дериват на събития или действащи лица извън литературния текст. За аналогично разнообразие в съотнасянето на фикция и реалност пише Волфганг Изер в книгата си „Имплицитният читател“, коментирайки възможността двете понятия да се мислят извън противопоставянето им („not in terms of opposition but of communication“). Тази особеност прави текстовете на Ванчура особено привлекателни за режисьорите от новата вълна в киното на Чехословакия през 60-те години на 20 в. Неслучайно през 1968 г. Иржи Менцел заснема екранизацията на новелата „Капризно лято“. Извън чешка среда книгите на Вл. Ванчура са изключително предизвикателство за неговите преводачи и мерило за преводачески опит.

През май 1942 г. Вл. Ванчура е арестуван от Гестапо заради участието му в антифашистката съпротива и през юни същата година е разстрелян по време на хайдрихиадата.

Франтишек Халас (1901 – 1949) е чешки поет, чиято творческа биография не може да бъде рамкирана през принадлежност към конкретна група или общност в поезията, или към конкретно сдружение на интелектуалци. Въпреки младежкото си влюбване в поезията на авангардистите, той остава встрани от литературната мода на свободния стих в междувоенна Чехословакия. Предчувствието за войната провокира завръщането му към класическия строфичен стих – негов образец е майсторството на римата и ритмиката в стихосбирката „Нашата госпожа Божена Немцова“ (1940), която е преиздавана неколкократно още преди края на Втората световна война.

За съвременниците си Халас е изключително рядко съчетание на литературен ментор и обществен авторитет. Ето как поетът и колажистът Иржи Коларж описва една от срещите си с него: „Франтишек Халас ме покани на обяд. Посещението при него струват колкото десетки прочетени книги. Той е човешки чак до унижение и умее да се раздава като дете. Ако намери в себе си някаква сигурност, не може да я запази само за себе си, ни най-малко не е егоистичен, сякаш не знае какво е това. Когато говоря с него, имам усещането, че стоя пред някаква огромна човешка статуя на щедростта – да, колкото повече раздаваме, умеем да раздаваме, толкова по-пълна с всякакви дарове е нашата душа. Трябва да имаш смелост да раздаваш и Халас е един от хората, които могат да раздадат всичко, до степен, в която дълбината сама предупреждава, че сякаш сам трябва да чака вода от извора, за да утоли жаждата си. Изкуството да даваш не е способността да бъдеш скромнен, то е по-скоро житейска сигурност, която човек много рядко осъзнава, на която обаче не може да се научи. Никой не може да научи извора как да струи, както и никой освен поета и неколцина от онези долу, проклетите от съдбата, нямат пръчка, която да накара скалата или изсъхналия пясък да пуснат вода.

Скалата, пясъкът, това е цялото същество на тези осъдени, самобичуващи се, само те знаят за водата, жива, там между възлите на несигурността си, на своето горе и на каменните блокове от несломима надежда. Да бъдем щедри, тъй като никога не е било толкова очевидно, че изкуството и всичко, което не е кухо, е опасно за лъжата, фалша, лицемерието и нечистотата, че всичко, което не е празно, обезвредява подлостта, разкрива пресметливостта и изкоренява подлостта винаги, и то само защото съществува.¹

---

¹ Коларж, Иржи. Очевидецът. Дневник от 1949 г. // Хомо бохемикус, 2009, кн. 3, с. 60 – 61. Прев. Вера Якимова.

Краткият текст на **Емануел Вайтауер** (род. 1892 и починал неизвестно кога и къде) е заключението на книгата му „Испания в пламъци“ („Španělsko v ohni“, Praha: Melantrich, 1937, 207 стр.), която съдържа репортажи от престоя на Вайтауер в Испания през 1936 г. Репортажите разкриват аргументите на политическата десница в Чехословакия в критиката ѝ на републиканската кауза в Испания. Освен това диференцират политическата дихотомия „ляво-дясно“ от дефиницията на авторитаризма, като по този начин изключват възможността едно дясно управление в Италия или Германия между двете световни войни да се дефинира като авторитарно.

Емануел Вайтауер е журналист, преводач и общественик, който първоначално сътрудничи на радикално левите периодични издания като „Нови култ“, „Червен“ и „Руде право“ (през 20-те години на миналия век). След 1929 г. политическите му убеждения го водят към сътрудничеството с „Вечерник чешке слово“ – органа на радикалната десница и чешките националсоциалисти. Вайтауер става един от водещите журналисти, подкрепящи колаборационисткия режим на протектората Бохемия и Моравия (1939 - 1945).

Добромир Григоров

II. УЧАСТНИЦИТЕ В СЪБИТИЯТА

Отокар Фишер (1936)

INTER ARMA¹

Наш познат се върна от съседния райх и с удивление изслуша въпросите ни: е, дали вече няма да се сгромоляса? Ще преживеят ли нацитата и тази зима? И не ви ли гонеше онзи глад, за който пишат нашите вестници?

– Да, вестниците – отговаря той след това, съвземайки се от мълчаливото удивление. И знаете ли какво пишат за нас, за Чехословакия? Та нали, ако се вярва на една трета от онова, което си измислят за нашата стопанска ситуация, за жестокото правителство на нашата измислена така наречена демокрация, аз не бих се осмелил вече да се върна в обичното отечество!... Е, има нещо вярно в това. Колко пъти според прессъобщенията се сгромоляса или аха-аха да се сгромоляса болшевишкият режим! Как се прогнозираше падането на италианския фашизъм било по идейни, било по стопански причини! И как тези революционни правителства се задържаха и се калиха въпреки стотиците черногледни пророчества! Явно е, че ежедневният печат в наше време трябва да се приема с големи резерви. Дори повече от противоречивите политически партии, които в деня след избори са спечелили всичките. Или като комюнетата от бойните действия от годините на Световната война, когато беше необходимо да предугаждаме новините на съюзниците, като коригираме новините на Оста. Още едно малко доказателство за това, че е измама да си внушаваме, че живеем в мирно време. О, не, Световната война продължава, продължава и ще продължи години, че дори десетилетия.

---

¹ Inter arma (лат.) – във време на война (бел. пр.)

Превод от чешки: Добромир Григоров

Текстът е публикуван за първи път в ежедневника Lidové noviny, 44, 1936, брой 554 от 5.11.1936 г., с. 7. Преводът е направен по тази публикация.

Карел Чапек (1937)

БЯЛАТА БОЛЕСТ

Драма в три действия

I ДЕЙСТВИЕ

ПРИДВОРНИЯТ СЪВЕТНИК

Придв. съв. проф. Сигелиус

Д-р Гален

I асистент в клиниката

II асистент в клиниката

I професор

II професор

III професор

Маршалът

Адютантът

Генералът

Министърът на народното здраве

Някакъв господин

Служебно лице

Сестра

Журналист

Друг журналист

Лекари, болногледачи, свита

Журналисти

I прокажен

II прокажен

III прокажен

Бащата
Майката
Дъщерята
Синът

II ДЕЙСТВИЕ

БАРОН КРЮГ

Придв. съв. Сигелиус
Барон Крюг
Д-р Гален
Маршалът
Адютантът
I прокажен
II прокажен
Бащата
Майката

III ДЕЙСТВИЕ

МАРШАЛЪТ

Маршалът
Дъщеря му
Младият Крюг
Министърът на пропагандата
Адютантът
Д-р Гален
Синът
Човек от тълпата
Тълпа

І ДЕЙСТВИЕ

ПРИДВОРНИЯТ СЪВЕТНИК

І КАРТИНА

Трима прокажени в бинтове.

I прокажен. Чума е това. Чума. На нашата улица във всяка къща вече има по няколко чумави. Викам на един: „Съседе, имаш бяло петно на брадата!“. Пък той: „А, нищо, хич не го усещам“. И ей нà – днеска вече от него капят парчета месо, както от мене. Чума ще да е.

II прокажен. Каква ти чума – проказа. Бяла болест я викат, ама май трябва да ѝ казват паназа. Такава болест не се явява току-тъй; божие наказание ще да е.

III прокажен. Господи, Исусе Христе – Господи, Исусе Христе – Господи, Исусе Христе.

I прокажен. Наказание! Наказание! Искам да зная за какво ме наказват. Цял живот в мизерия; какъв ще да е тоя господ, дето наказва бедните, а?

II прокажен. Почакай, какво има още да видиш. Първо е само на кожата, ама, когато почне да те разяжда отвътре, както ей тоя, тогава ще си кажеш: „Не може да е само току-тъй, наказание някакво ще да е, причина някаква трябва да има...“.

III прокажен. Исусе... Исусе Христе, боже наш.

I прокажен. Разбира се, че има. Прекалено много човеци станаме на тоя свят, затуй половината трябва да изпукаме, та да се отвори място за другите. Тъй ще е то; ти си хлебар, ще отвориш място за друг хлебар. Аз пък съм бедняк и ще отстъпя

на друг бедняк, за да има кой да мизерства и гладува вместо мене. Затова ни дойде до главата тая чума.

II прокажен. Каква ти чума – проказа. От чумата, драги, по-черняваш, а от проказата ставаш бял – като тебешир.

I прокажен. Бял или черен – все ми е едно. Само да не вонях толкова.

III прокажен. Господи, Исусе Христе... Исусе... Исусе Христе, смили се...

II прокажен. Лесно ти е на тебе, ти си сам; но когато от теб почне да се гнуси собствената ти жена, че и децата...

III прокажен. Исусе – Исусе – Исусе...

I прокажен. Млък! Ей, прокажения! Няма само тебе да слушаме!

Завеса

II КАРТИНА

Кабинетът на придворния съветник проф. д-р Сигелиус.

Придворният съветник. Заповядайте, господин редакторе, само че разполагам с около три минути – нали знаете, пациентите! Какво ще обичате впрочем?

Журналистът. Господин придворен съветник, нашият вестник има желание да информира обществеността, така да се каже, направо от извора...

Придворният съветник. ...за тъй наречената бяла болест, или за пейпинската проказа. Ясно. По този въпрос, за жалост, се пише твърде много. И то много некомпетентно, господине. Защо не оставите болестите на нас, лекарите? Пишете за тях по вестниците и повечето читатели веднага започват да търсят

у себе си симптомите им, не е ли така?

Журналистът. Но не и нашият вестник, тъкмо напротив – бихме искали да успокоим обществеността...

Придворният съветник. Да я успокоите? Но с какво? Това е... тежка болест и се разпространява лавинообразно. Вярно е, че във всички клиники по света се работи трескаво, но... (*Свива рамене.*) Засега науката е безпомощна. Препоръчайте на хората още при първите признаци да се обръщат с доверие към своя лекар.

Журналистът. А лекарят...

Придворният съветник. ...ще Ви предпише нещо за намазване: на по-бедните калиев перманганат, на по-заможните – перуански балсам.

Журналистът. Те помагат ли?

Придворният съветник. Да, против миризмата, която се появява, след като се отворят рани. Това е лечението във втория стадий на болестта.

Журналистът. А в третия?

Придворният съветник. Морфин, млади човече. Нищо друго. Само морфин. Но да оставим това. Ужасна болест.

Журналистът. А много ли е... заразна?

Придворният съветник (с тона на професор, който чете лекция). Зависи. Ние всъщност не познаваме микроба, преносител на болестта, знаем само, че тя се разпространява с необикновена бързина; освен това известно е, че животните имат имунитет срещу нея. Чрез инжектиране човек също не може да бъде заразен – поне за младите това е така; великолепен експеримент върху себе си извърши д-р Хирота от Токио. Борим се, приятелю, борим се, но срещу неизвестен противник. Бихте могли да съобщите, че в нашата клиника вече трета година се работи в тази област; издали сме ред научни статии, кои-

то често се цитират в специалната литература. (*Звъни.*) Засега безспорно установено е едно – жалко, остават ми само три минути.

Сестрата (влиза). Заповядайте, г-н придворен съветник.

Придворният съветник. Пригответе за г-н редактора научните публикации на клиниката.

Сестрата. Да.

Придворният съветник. Можете да ги цитирате, млади приятелю. Обществеността ще се успокои, като знае каква усилена борба се води тук срещу тъй наречената пейпинска проказа. Ние, разбира се, не я наричаме проказа. Проказата, или липрата, е кожна болест, докато нашата болест е чисто вътрешна. Впрочем колегите от клиниката за кожни болести също си присвояват правото да говорят за нея, но... да оставим това. Нашата болест, господине, не е някаква си краста! Можете да успокоите обществеността, че няма никаква проказа. Може ли изобщо лепрата да се мери с нашата болест!

Журналистът. По-сериозна болест ли е... от проказата?

Придворният съветник. Ама разбира се. Много по-сериозна и по-интересна. Само с първите си признаци напомня на обикновената лепра: малко бяло петно някъде по тялото, студено като мрамор и напълно безчувствено – тъй наречената *macula marmorata*, затуй я наричаме бялата болест; но по-нататъшното ѝ развитие е абсолютно специфично и няма нищо общо с обикновената *leprosis maculosa*. Ние я наричаме просто Ченгова болест, или *Morbus Tshengi*. Защото д-р Ченг, ученик на Шарко и разбира се, интернист, пръв я описа по свои наблюдения в Пекинската болница. Много хубава публикация, господине; докладвах за нея в 23-та година, когато още никой не предполагаше, че Ченговата болест един ден ще се превърне в пандемия.

Журналистът. Как го казахте, моля?

Придворният съветник. Пандемия, която като лавина ще обхване целия свят. В Китай, знаете ли, почти всяка година се появява някоя нова интересна болест – това се дължи на мизерията; но никоя болест не е имала такъв успех, както Ченговата. С една дума, това е болестта на века. До днес от нея са умрели около 5 милиона души, известни са около 12 милиона заразени, а най-малко три пъти повече от тях си се разхождат по света и дори не подозират, че някъде по тялото им има мраморно, безчувствено петно, по-малко от лещено зрънце. А не са минали и три години, откакто болестта се появи у нас! Отбележете, че първият случай на заболяване в Европа бе регистриран тъкмо в моята клиника. Ние се гордеем с това, приятелю! Един хубав признак на Ченговата болест дори бе наречен симптом на Сигелиус.

Журналистът (пише). Симптом на г-н придворния съветник проф. д-р Сигелиус.

Придворният съветник. Да, симптом на Сигелиус. Работим с пълна пара, както виждате. Засега е безспорно установено, че Ченговата болест засяга само хората след 45 – 50 години. Благоприятна почва за появата ѝ, изглежда, са ония нормални промени в организма, които наричаме остаряване.

Журналистът. Крайно интересно.

Придворният съветник. Тъй ли? Вие на колко години сте?

Журналистът. На тридесет.

Придворният съветник. Е, затова! Ако бяхте по-възрастен, нямаше да Ви се стори... чак толкова интересно. Освен това абсолютно сигурно е, че с появата на първия признак настъпва prognosis infantissima, смъртта идва в периода между третия и четвъртия месец, обикновено поради общо разлагане. Според мен, както и според института, който ръководя – да, ние

се гордеем, че това е клиниката на великия Лилиентал, моя покоен тъст – не е зле да отбележите това – Morbus Tshengi е заразна болест, която се пренася от неизвестен засега агент; условие за нейната проява са първите признаци на физическо остаряване. Симптомите и развитието на болестта могат да бъдат прескочени, нали? В тази област няма нищо приятно, приятелю. Що се отнася до лекуването...

Журналистът. Как, моля Ви се?

Придворният съветник. Оставете това на медиците, млади човече. Класическата рецепта на великия Лилиентал. Той беше изключителен лекар, приятелю. Ах, да беше жив днес! Интересува ли Ви нещо друго? Остават ми само 3 минути.

Журналистът. Ако позволите, господин придворен съветник... Нашите читатели навярно биха се интересували най-вече как да се предпазят от болестта.

Придворният съветник. Как... какво? Как да се предпазят? Никак! Няма как! (*Скача.*) Господине, всички ще измрем от нея! Всеки, който е минал четиридесетте, е осъден – на вас Ви е все едно, на вас, на вас с вашите глупави тридесет години! Но ние, ние хората в разцвета на годините. Елате тук! Не виждате ли нещо по мене? Не виждате ли по лицето ми някакво бяло петно? Как? Още не! Ето, виждате ли, всеки ден по десет пъти се вирам в огледалото – а вашите читатели, виж ги ти тях, се интересували как да се предпазят от разтление приживе! Вярвам, че е тъй, защо не, и мен ме интересува това. (*Сяда, стиснал главата си в ръце.*) Господи, колко е безпомощна науката за човека!

Журналистът. Господин придворен съветник, може би в заключение ще ни кажете няколко ободрителни думи...

Придворният съветник. Да, пишете... пишете във вестника... че трябва да се примирим с положението. (*Телефонът звъни.*)

Придворният съветник (вдига слушалката). Ало... Да. Как? Нали знаете, че никого не приемам? Лекар? Как се казва? Хм, д-р Гален? Носи ли някаква препоръка? Не? Какво търси тук тогава? Ама моля Ви се, в интерес на науката! Нека се обърне към втория ми асистент; нямам време за каква да е наука. Е, пратете ми го тогава, щом ме е търсил вече пет пъти; но му кажете, че разполагам само с три минути. Да. (*Остава слушалката и става.*) Ето, виждате ли, млади приятелю? Нима при това положение човек може да се съсредоточи за научна работа?

Журналистът. Извинете ме, господин придворен съветник, аз Ви отнех толкова ценно време...

Придворният съветник. Няма нищо, моля Ви се, няма нищо. Науката и обществеността трябва взаимно да се подпомагат. Ако Ви потрябва още нещо, не се стеснявайте, обърнете се към мен. (*Подава му ръка.*)

Журналистът. Сбогом, господин придворен съветник! (*Излиза, като се покланя.*)

Придворният съветник. Сбогом! (*Сяда на бюрото.*)
(*Чука се.*)

Придворният съветник (взема писалката и пише; след известно време). Влез!

Влиза д-р Гален и смутено остава да стои до вратата.

Придворният съветник (пише, без да вдига глава. След доста дълга пауза). Карате ме да чакам, колега.

Д-р Гален (свс заекване). Извинете, господин придворен съветник... не исках да Ви безпокоя... казвам се д-р Гален...

Придворният съветник (пише). Известно ми е. Какво обичате, д-р Гален?

Д-р Гален. Аз... аз работех в една банка, г-н придворен съветник... хората, които обслужвах, може да се каже, не бяха

заможни, нали така... и там имах случай... да видя маса заболявания, нали... то... в тия свери виреят толкова болести...

Придворният съветник. Как? Виреят ли?

Д-р Гален. Да, просто много са разпространени.

Придворният съветник. А така! Лекарят не бива да се изразява фигуративно, колега.

Д-р Гален. Зная. Особено в последно време, когато бялата болест е добила такова разпространение.

Придворният съветник. Morbus Tshengi, колега. Научният работник се изразява кратко и ясно.

Д-р Гален. И когато човек вижда тази мизерия... как прокажените приживе се разкапват... сред семействата си... ужасната воня, нали така...

Придворният съветник. Предписвайте средства за премахване на лошата миризма, колега.

Д-р Гален. Да, но на човек му се иска да спаси тези хора! Аз съм имал стотици случаи... ужасни случаи, господин придворен съветник – и когато стоях пред тях тъй... безпомощен... почти отчаян...

Придворният съветник. Грешка, колега. Един лекар никога не бива да се отчайва.

Д-р Гален. Но това е ужасно, г-н придворен съветник! Тогава реших, че трябва да се направи нещо... че трябва да предприема нещо, а не да бездействам. И наистина, набавих си излязлата литература върху болестта, но... извинете ме, г-н придворен съветник... но там го няма... там го няма, разбирате ли...

Придворният съветник. Какво няма там?

Д-р Гален. Това, което ни е нужно, г-н придворен съветник...

Придворният съветник (оставя писалката). И Вие го знаете?

Д-р Гален. Да, собствено мисля, че го зная.

Придворният съветник. Аха, Вие мислите. Сигурно имате своя собствена теория за Ченговата болест, така ли?

Д-р Гален. Да, имам собствена теория.

Придворният съветник. Достатъчно, колега Гален. Когато не можем да се справим с някоя болест, измисляме поне теория за нея. Това често се случва. Но според мене по-добре е лекарят практик да се придържа към изпитаните средства. И с какво основание изпробвате съмнителните си хрумвания върху Вашите пациенти? За тази цел има клиники, колега.

Д-р Гален. Тъкмо затова...

Придворният съветник. Не съм свършил, д-р Гален. Казах Ви, че за жалост, разполагам само с 3 минути време. Що се отнася до Ченговата болест, бих Ви препоръчал да употребявате средствата за премахване на неприятната миризма. И освен това морфин, колега – главно морфин. Все пак, щом сме лекари, трябва да облекчаваме страданията – поне на пациентите, които си плащат. Това е, колега. Беше ми приятно. *(Взема писалката.)*

Д-р Гален. Но аз... г-н придворен съветник...

Придворният съветник. Желаете ли още нещо?

Д-р Гален. Да. Искам да кажа, аз всъщност лекувам бялата болест.

Придворният съветник (пише). Вие сте, ако не се лъжа, дванадесетият човек, който идва тук и твърди същото. Между тях имаше дори и няколко лекари.

Д-р Гален. Аз вече съм приложил своя метод на практика... върху няколко стотици болни, нали така, и... имам известни резултати.

Придворният съветник. Колко на сто оздравяват?

Д-р Гален. Около 60. За следващите 20 още не съм сигурен...

Придворният съветник (оставя писалката). Вижте какво, ако бяхте казали 100 процента, веднага щях да заповядам да Ви изведат като луд или шарлатанин. Какво да Ви правя! Слушайте, колега, аз Ви разбирам: мисълта, че си намерил цяр против Ченговата болест, е наистина съблазнителна. Това означава слава, баснословна клиентела, Нобелова награда, а може би и професорска титла, катедра, нали? В такъв случай Вие ще сте по-велик от Пастър, по-велик от Кох, по-велик от Лилиентал. Всичко това наистина може да обърка главата на човека; само че досега имаше толкова разочарования...

Д-р Гален. Аз бих изпробвал метода си във Вашата клиника, г-н придворен съветник.

Придворният съперник. В моята клиника? Това, разбира се, е неосъществимо. Вие по произход сте чужденец, нали?

Д-р Гален. Да. По произход съм грък, от Пергамон.

Придворният съветник. Ето, виждате ли. Аз не мога да приема чужденец в държавната клиника, която носи името на Лилиентал.

Д-р Гален. Но аз съм тукашен гражданин... още от дете...

Придворният съветник. Да, но произходът, колега! Произходът!

Д-р Гален. По произход Лилиентал също беше... чужденец, нали така?

Придворният съветник. Имайте предвид, господине, че придворният съветник, редовният професор д-р Лилиентал, беше мой тъст. Пък и днес времената са други. Вие и сам го знаете, струва ми се. Освен това, д-р Гален, съмнявам се много, че великият Лилиентал би приел на работа в клиниката... някакъв си банков лекар. Извинете!

Д-р Гален. Сигурно би ме приел, г-н придворен съветник. Навремето аз му бях асистент.

Придворният съветник (скача). Вие сте му били... Но защо не го казахте веднага? Моля, колега, седнете. Не се стеснявайте, Гален. Гледай ти каква работа – значи Вие сте били асистент при моя тъст! Чудно, не си спомням да е споменавал някога за Вас.

Д-р Гален (седнал на края на стола). Той... той ме наричаше Наивов.

Придворният съветник. Боже мой, значи Вие сте Наивов? Наивов, да – най-добрият ми ученик, казваше Лилиентал; жалко за доктор Наивов! – така казваше. И защо не останахте при него?

Д-р Гален. По много причини, г-н придворен съветник... Преди всичко... исках да се ожена... а като асистент не бях в състояние да издържам семейство, нали така...

Придворният съветник. Грешка. Аз винаги казвам на учениците си: ако искате да правите наука, не се женете; а ако се жените, вземете богата жена. За науката трябва да се жертва частният живот. Пушите ли, Гален?

Д-р Гален. Не, благодаря, аз... аз страдам от ангина пекторис...

Придворният съветник. Надявам се не сте много зле! Дайте да видя, колега, аз бих Ви прегледал...

Д-р Гален. Благодаря Ви, г-н придворен съветник... но... сега не ми е до това. Аз бих помолил да ми разрешите... да приложя метода си във Вашата клиника... върху няколко проказени, които смятате за безнадеждни.

Придворният съветник. Те всички са такива, Гален. Трудно е това, което искате, дявол да го вземе, трудно е... Няма да направи добро впечатление, колега. В края на краищата, понеже става дума за Вас, любимия ученик на моя тъст, ето какво ще Ви предложи. Кажете ни в какво се състои методът и ние ще

го имаме предвид, възможно е да го изпробваме в клиниката. Сега ще наредя да не ни безпокоят. (*Посяга към телефона.*)

Д-р Гален. Моля да ме извините, г-н придворен съветник, но аз... докато това не бъде проверено клинически... не мога да кажа на никого как лекувам бялата болест. Наистина не мога да Ви кажа.

Придворен съветник. Дори и на мене?

Д-р Гален. На никого. Наистина не ми е възможно.

Придворният съветник. Сериозно ли говорите?

Д-р Гален. Напълно сериозно, г-н придворен съветник...

Придворният съветник. Е, в такъв случай няма какво да се направи. Извинете, Гален, но това би било в противоречие с вътрешния ред на клиниката, това би било несъвместимо... как да кажа...

Д-р Гален. С нашата научна съвест, зная. Но аз, разбирате ли, имам специални съображения...

Придворният съветник. Какви?

Д-р Гален. Много съжалявам, г-н придворен съветник... но аз бих Ви ги изложил малко по-късно.

Придворният съветник. Е, както искате. При тези обстоятелства да считаме въпроса за приключен, нали? Все пак радвам се, че се запознах с Вас, д-р Наивов.

Д-р Гален. Чуйте, направете изключение! Оставете ме да работя в клиниката, г-н придворен съветник. Вие трябва да ми разрешите!

Придворният съветник. Защо?

Д-р Гален. Г-н придворен съветник, аз гарантирам за средството си! Честна дума! Никой от излекуваните досега няма рецидиви. А ето и писма от колеги... изпращат ми проказените си от целия квартал... Кварталът е толкова беден, че обществеността няма и да научи за това. Заповядайте, г-н придворен съветник, вижте.

Придворният съветник. Не ме интересува.

Д-р Гален. Господи, колко жалко... А сега да си вървя, нали?

Придворният съветник. Съжалявам.

Д-р Гален (колебае се още на вратата). Такава ужасна болест... Може би един ден и сам Вие, г-н придворен съветник...

Придворният съветник. Какво?

Д-р Гален. Нищо, аз само... Може би и Вие, г-н придворен съветник, един ден ще имате нужда от лечение.

Придворният съветник. Не трябваше да казвате това, Гален! (*Ходи насам-натат из кабинета.*) Отвратителна болест, колега, най-отвратителната. Не бих искал жив да се разлагам.

Д-р Гален. Тогава ще можете да употребите средствата против неприятната миризма.

Придворният съветник. Благодаря! Дайте да видя писмата!

Д-р Гален. Заповядайте, г-н придворен съветник.

Придворният съветник (чете писмата). Хм. (*Покашлюва.*) Хм, хм, д-р Страдела, мой ученик, нали? Един висок, дълъг, а?

Д-р Гален. Да, г-н придворен съветник. Много висок.

Придворният съветник (продължава да чете). Дявол да го вземе! (*Върти глава.*) Наистина, колега, това са само частно практикуващи лекари, но в такъв случай Вие имате превъзходни резултати! Вижте какво, Гален, сега се сетих – понеже се касае не за друг, а за Вас, аз сам бих изпитал Вашия метод върху неколцина болни. Повече от това не можете да искате, разбира се.

Д-р Гален. Не, но... Аз зная, че това би било голяма чест за мене, но...

Придворният съветник. Но Вие искате да прилагате своя метод сам, докато не бъде регистрирано официално, нали?

Д-р Гален. Да, г-н придворен съветник. Аз бих искал да го приложа сам в клиниката.

Придворният съветник. А после ще го публикувате, нали?

Д-р Гален. Да. Искам да кажа... при известни условия, нали така?

Придворният съветник. Какви са тези условия?

Д-р Гален. По-късно ще Ви ги съобщя, г-н придворен съветник.

Придворният съветник (сяда до бюрото). Разбирам. Вие искате, значи, клиниката само да регистрира Вашия метод, но правото за по-нататъшното му приложение ще запазите за себе си. Струва ми се, така си представяте работата, нали?

Д-р Гален. Да, г-н придворен съветник, собствено...

Придворният съветник. Чакайте. Вие разбирате, че да се иска такова нещо от клиниката на Лилиентал е безкрайно нахалство, д-р Гален, и аз изпитвам голямо желание собственооръчно да Ви изхвърля навън. Впрочем аз разбирам, че всеки лекар иска да спечели нещо от изкуството си; но да се превръща един нов лечебен метод в търговска тайна, такава постъпка не е достойна за лекар, а за всеки съмнителен негодник, шарлатанин и мошеник. Преди всичко, колега, това не е хуманно по отношение на страдащото човечество и второ...

Д-р Гален. Но аз, г-н придворен съветник...

Придворният съветник. Един момент, моля Ви се. Второ, това е крайно неколегиално спрямо останалите лекари. Те също искат да лекуват пациентите си, колега; нали от това се препитават. Така е. Вие гледате на своя метод като на средство за лично облагодетелстване; за жалост, аз трябва да гледам на въпроса като лекар, който знае задълженията си към човечеството. Нашите гледища, д-р Гален, са коренно противоположни. Един момент. *(Взема телефона.)* Изпратете ми първия

асистент. Да, веднага. (*Оставя слушалката.*) Просто скандално! Колко ниско е паднал лекарският морал! Всеки миг изниква някой лекар чудотворец, който изнудва хората със своите бог знае какви тайни методи; но на всичкото отгоре да иска да си направи реклама в научноизследователски институт, не, подобно безсрамие не съм срещал досега, колега.

(*Чука се.*)

Придворният съветник. Влез!

Асистент (влиза). Викали сте ме, г-н придворен съветник.

Придворният съветник. Елате. В кои стаи имаме Morbus Tchengi?

Асистент. Почти във всички, г-н придворен съветник. Във втора, четвърта, пета...

Придворният съветник. А тези, които се лекуват по бедност?

Асистент. Бедните са в стая № 13.

Придворният съветник. Кой се грижи за тях?

Асистент. Вторият асистент, г-н придворен съветник.

Придворният съветник. Добре, кажете на г-н втория асистент, че от днес всички лекарски назначения в стая № 13 ще се правят от колегата д-р Гален. Това ще бъдат негови болни.

Асистент. Извинете, г-н придворен съветник, но...

Придворният съветник. Какво? Какво искате да кажете?

Асистент. Нищо, г-н придворен съветник.

Придворният съветник. Помислих, че възразявате нещо. Освен това кажете на втория асистент, че няма защо да се интересува как и с какво ще лекува болните си колегата Гален. Това е изрично мое желание.

Асистент. Добре, г-н придворен съветник.

Придворният съветник. Свободен сте.

(*Асистент излиза.*)

Д-р Гален. Не зная... как да Ви благодаря, г-н придворен съветник.

Придворният съветник. Не е нужно. Правя го само в интерес на медицината, колега. Пред дълга трябва да отстъпвам всичко – дори и най-силното отвращение. Ако желаете, можете веднага да видите стая № 13. (*Взема телефона.*) Сестра, заведете доктор Гален в № 13. (*Оставя слушалката.*) Колко време ще Ви бъде нужно, колега?

Д-р Гален. Достатъчни са... 6 седмици.

Придворният съветник. Тъй ли? Изглежда, имате намерение да правите чудеса. Сбогом, г-н докторе.

Д-р Гален (като се оттегля към вратата). Наистина съм Ви много задължен, г-н придворен съветник.

Придворният съветник. Желая Ви успех. (*Взема писалката.*)
(*Д-р Гален смутено се измъква навън.*)

Придворният съветник (захвърля писалката). Долен търгаш! (*Става и отива до огледалото, разглежда внимателно лицето си.*) Не, нищо. Засега.

Завеса

III КАРТИНА

Семейство, събрано вечер около лампата.

Бащата (чете вестник). Пак статия за тая болест! Защо ли не ни оставят на мира. Като че ли хората си нямат достатъчно грижи...

Майката. Госпожата от третия етаж била много зле. Не можело вече и да се влиза при нея... Усети ли миризмата по стълбите?

Бащата. Не. Я виж, интервю с придворния съветник Сигелиус. Световноизвестен капацитет, жена, имам доверие в него. Ще видиш, че ще потвърди думите ми.

Майката. Кой?

Бащата. Че тая патърдия за проказата е празна работа. Тук-там някой се разболял и вестниците веднага направиха от това сензация. А пък хората, нали ги знаеш: ако някой легне от хрема, веднага казват, че го била хванала бялата болест.

Майката. Сестра ми пише, че и при тях само за това се приказва.

Бащата. Глупости. Излишна паника. Интересно, Сигелиус казва, че болестта била дошла от Китай. Глад и мизерия, никаква хигиена и прочее; а после – проказа, ама разбира се. Я гледай, Сигелиус, казва, че все пак тая болест била заразна. Тогава трябва да вземат мерки.

Майката. Какво може да се направи?

Бащата. Да се затворят прокажените и да не се пускат между хората. Щом някой се разболее от бялата болест, веднага да се експедира! Не е ли безобразие, дето оставят таз баба горе да умира в къщата ни! Човек просто да се страхува да се прибере у дома... И тая миризма по стълбите...

Майката. Да бях ѝ занесла поне една супа, нали е съвсем самичка.

Бащата. Да не си посмяла! Нали е заразно. С твоего добро сърце ще ни докараш някоя беля. Само това ни липсва. Трябва да обеззаразим коридора с нещо.

Майката. С какво?

Бащата. Чакай! Ей че идиот!

Майката. Кой?

Бащата. Тоя, дето го е писал. Гледай какво казва. Просто се чуда как са го пуснали. Ама не трябва да им позволяват да

пишат такива дивотии! Ще взема да се обадя в редакцията, ще го науча аз него. Глупак нееден!

Майката. Какво има?

Бащата. Абе тука пише, че никои не можел да се предпази от болестта... че хващала всички хора около петдесетте...

Майката. Дай да видя!

Бащата (*хвърля вестника на масата и започва да ходи из стаята*). Щурак! Че може ли да се пише така! Не го купувам втори път тоя вестник. Ще ги науча аз тях. Няма да им го простя аз това.

Майката (*чете*). Но моля ти се, нали го е казал придворният съветник Сигелиус!

Бащата. Глупости. При днешното състояние на науката и цивилизацията това е невъзможно. Да не живеем в средните векове, та да има такива зарази? Пък най-сетне петдесет години да не е бог знае каква възраст? При нас се разболя от бялата болест един колега, а той е само на 45 години. Не е справедливо да се разболяват само хората около петдесетте! Защо? Питам аз, защо?

Дъщерята (*която досега е чела роман на кушетката*). Защо? Абе, татко, не разбирам... Нали трябва да се отвори място за по-младите? И без туй се чудят къде да се дянат.

Бащата. Я гледай ти! И таз хубава! Чуваш ли, жено? Вас, значи, родителите не ви хранят. Не влечат хомота заради вас, ами ви пречат, а? И заемат местата, на които вие бихте искали да се настаните, а? Ето защо те трябва да измират от проказа, за да се отвори място за вас, младите, а? Гледай ти какви схващания!

Майката. Ама тя не искаше да каже това!

Бащата. Не, но го каза! Нали всичко ще бъде наред, само бащата и майката да се пръждосат, когато станат на 50 години, нали, дъще?

Дъщерята. Ти пък веднага се засягаш лично.

Бащата. Ами как иначе! Нали много ти харесва, дето петдесетгодишните хора трябва да изпукат. В края на краищата как да разбирам мнението ти?

Дъщерята. Аз го казах най-общо. Днес младият човек не може да намери никаква работа. Просто няма работа и това е. Все пак нещо трябваше да стане, за да можем и ние, младите, да живеем и да създаваме семейства!

Майката. Е, тук тя е права!

Бащата. Виж ти, права била! А ние да измрем заради вас в най-хубавите си години, а?

(Влиза синът.)

Синът. Ама вие какво?

Майката. Нищо. Баща ти нещо се тревожи... Прочете във вестника някакво съобщение за бялата болест.

Синът. Е, и? Какво толкова го тревожи?

Дъщерята. Аз казах само, че все един ден трябваше да се случи нещо, за да се отвори място за млади хора.

Синът. И затова ли се е разтревожил толкова татко? Не го ли казва всеки?

Бащата. Имаше предвид вас, младите, нали? Вярвам, вярвам, на вас това ви изнася!

Синът. Разбира се, татко. Ако не беше тая проказа, не зная какво щеше да стане с нас. Ето нà, тя дори не може да се омъжи, а аз... Е, сега завършването не трябва да се отлага.

Бащата. Крайно време е, синко! Времената са сериозни, не може само да се шляеш!

Синът. Защо? Нали и за човек с висше образование не може да се намери работа! Какъв смисъл има тогава? Сега дано стане по-добре.

Бащата. Само да изпукат петдесетгодишните, нали?

Синът. Точно така. Само да продължи малко повече епидемията.

Завеса

IV КАРТИНА

Болничен коридор пред стаи № 12 и 13.

Придворният съветник (начело на трупа професори). Заповядайте, господа, ето тук. (*Въвежда ги в № 13.*)

I асистент. Старият направо се е шашнал. Не стига че Гален не му слиза от устата, ами взе да мъкне знаменитости от цял свят да им показва чудесата му. Ей, братче, представяш ли си какъв провал ще е, ако получат рецидиви! Да пукна, ако не им се появят пак лекета!

II асистент. Защо мислиш така?

I асистент. Ами да не съм вчерашен бе, колега. Просто медицината си има граници и туйто. На стария трябва да му се е размекнал мозъкът, щом си мисли, че е възможно някой да бъде излекуван. Аз съм тук осма година, колега; но сега ще взема да си обзаведа кабинет и ще захвана частна практика. Днес му е времето, докато още има проказа. Ще лекувам Ченговата болест.

II асистент. По Галеновия метод ли?

I асистент. По метода на Лилиенталовата клиника. Осем години съм изкарал тука, нахалост ли да идат? Сега ще се разчуе, че имаме известни успехи.

II асистент. Но докато Гален пази в тайна метода си...

I асистент. Какво ме интересува Гален! Аз изобщо не говоря с него; но от сестрата в № 13 зная, че слагал на пациентите

си инжекции с някакво вещество, жълто като горчица. Та взех, че смесих и аз две-три укрепващи и успокояващи лекарства от ония, които и без туй даваме на прокажените, и ги оцветих в жълто. Много хубаво нещо, колега. Изпробвах го върху себе си – е, нищо, няма никаква отрицателна реакция; а пациентите за известно време се успокояват. Та с това ще започна. (*Подслушва на вратата.*) Слушай, слушай какво разправя старият: „С публикуването на нашия метод трябва да се изчака“. Хитрец! И той знае за нашия метод толкова, колкото и аз. Сега ще го разправя на английски на тия чучела. Няма що, знае езици дъртакът му с дъртак; пък иначе научната си кариера я дължи на женитбата си! Ей, знаеш ли, само Гален да не направи публикация, преди да съм се наредил.

II асистент. Така е, после всичко ще се втурне при него.

I асистент. Всъщност, колега, аз не се опасявам особено от това. Гален трябва да е дал честна дума на стария, че няма да използва метода си, преди да е бил изпитан докрай. Пък през туй време аз ще се подреда хубаво с помощта на бялата болест.

II асистент. Гален държи на честната си дума.

I асистент (свива рамене). Нали го знаеш, ненормален. Турил ключа на дюкяна в предградието, казват, и прекратил напълно частната си практика. Сестрата от № 13 разправяше, че вече нямал какво да яде: носи, казва, в джоба си само по някоя кифла. Поискала да му дава обяд, както на болните, но управителят ѝ забранил. Няма го в списъка на столуващите, казал, и туйто. Има право.

II асистент. Моята майка... появи ѝ се бяло петно ей тука на шията. Помолих Гален да я прегледа. А той, не мога, казва, дал съм честна дума на Сигелиус.

I асистент. Простак! Само от него може да се очаква такава неколегиална постъпка!

II асистент. Тогава отидох при стария и го помолих да говори с него, да разреши по изключение... за майка ми става дума все пак.

I асистент. А той какво каза?

II асистент. „Г-н асистент, в моята клиника изключения не се допускат. Сбогом.“

I асистент. Не се е изменил. Такъв си е старият: сърцето му сякаш е от камък. Но за Гален е могъл да го направи: каква ти честна дума между колеги, не съм ли прав? Мръсен тип!

II асистент. Да не ставаше дума за майка ми... Горката, колко лишения е изтърпяла, докато завърша тая медицина... Аз вярвам, колега, вярвам, че той може да я излекува!

I асистент. Гален ли? Ха! Ти чуваш ли се, бе?

II асистент. Колега, резултатите му са истинско чудо! (От № 13 излизат група професори и придворният съветник.)

Един професор. I congratulate you, professor! Splendid! Splendid!

Друг професор. Wirklich überraschend! Ja, es ist erstaunlich!

Трети професор. Mes félicitations, mon ami ! C'est un miracle!

Четвърти професор. Един момент, колега. Моите поздравления за блестящия Ви успех.

Придворният съветник. Не, моля Ви се, колега. Това е успех на Лилиенталовата клиника.

Четвърти професор. Моля Ви се, кой беше оня човечец?

Придворният съветник. Тук, в № 13? А, това е д-р – как се казваше – Гален, струва ми се.

Четвърти професор. Ваш асистент?

Придворният съветник. Не. Пази боже! Външен сътрудник... Интересува го Ченговата болест. Той също е от школата на Лилиентал.

Четвърти професор. Наистина великолепен успех. Сега ми идва наум... имам един пациент... прокажен... който държа да

бъде непременно излекуван. Той е... (*Шепне на ухото на придворния съветник.*)

Придворният съветник (подсвирва). А, горкият!

Четвърти професор. Бих ли могъл да Ви го изпратя?

Придворният съветник. Разбира се, колега, разбира се! Кажете само на Вашия пациент да ми се обади. Ние всъщност още не прилагаме своя метод на частни пациенти...

Четвърти професор. Разбира се, имате пълно право, колега, но...

Придворният съветник. Щом става дума да Ви услужа...

Четвърти професор. И щом се отнася до такъв пациент, нали. Bravo!

Придворният съветник. На драго сърце, колега, с най-голямо удоволствие. (*Отминават с групата.*)

I асистент. Чу ли? Ех, брат, какви парички ще падат!

II асистент. Виж го ти, а за майка ми не искаше да направи изключение.

I асистент. Тук играят роля парите и връзките, братче. Ей, дявол да го вземе – да ми паднеше на мен такъв пациент!

(*От № 13 подава глава д-р Гален.*)

Д-р Гален. Отидоха ли си?

II асистент. Искате ли нещо, г-н докторе?

Д-р Гален. Не, благодаря, колега... много благодаря...

I асистент. Хайде, върви! Доктор Гален предпочита да не го безпокоят.

(*И двамата си отиват. Д-р Гален се оглежда и като вижда, че е сам, изважда от джоба си кифла, отхапва от нея и започва да дъвче, опрян на вратата.*)

(*Връща се придворният съветник.*)

Придворният съветник. Много добре, че Ви виждам, Гален. Длъжен съм да Ви честитя от все сърце. Постигнахме превъзходен успех, колега. Великолепен успех!

Д-р Гален (прегльща). Струва ми се... още трябва да се почака, г-н придворен съветник...

Придворният съветник. Разбира се, д-р Наивов, разбира се! Все пак резултатите са толкова изненадващи... Да не забравя, ще Ви пратя един частен пациент.

Д-р Гален. Аз... аз нали сега не водя частна практика...

Придворният съветник. Зная, колега, зная, и Ви изказвам похвала за това. Отдавате се само на научна работа. Много добре, но този случай съм го избрал специално за вас. Отличен пациент, драги Гален.

Д-р Гален. Но нали Ви дадох честна дума, г-н придворен съветник... че не ще използвам метода си другаде... освен тук, в стая № 13...

Придворният съветник. Вярно, колега. Но за този единствен случай аз Ви освобождавам от дадената честна дума.

Д-р Гален. Аз обаче... държа на нея, г-н придворен съветник.

Придворният съветник. Какво искате да кажете с това, колега?

Д-р Гален. Че не ще лекувам никого, докато не свърша работата си тук, нали така...

Придворният съветник. Предупреждавам ви, Гален, че аз лично съм се ангажирал в случая.

Д-р Гален. Много съжалявам, но...

Придворният съветник. Струва ми се, колега, че в моята клиника аз съм господар. И задачите тук определям аз.

Д-р Гален. Ако сложите своя пациент тук, в № 13, тогава, разбира се, г-н придворен съветник... естествено...

Придворният съветник. Къде... господине?

Д-р Гален. В № 13, на пода. Нямам вече свободни легла.

Придворният съветник. Това е изключено, Гален. Такъв пациент, моля Ви се, не можем да го сложим в клиниката! Той по-скоро би умрял, отколкото да лежи тук между тия... Мно-

го е богат, приятелю! Така не може. Та, доктор Наивов, моля Ви се, без глупости.

Д-р Гален. Ще лекувам само в № 13, г-н придворен съветник. Дал съм Ви дума, нали така... Ако позволите, г-н придворен съветник, господата ме задържаха извънредно много... Мога ли да отида при пациентите си?

Придворният съветник. Вървете по дяволите, Ви... Ви...

Д-р Гален. Благодаря много. (*Вмъква се в № 13.*)

Придворният съветник. Проклет идиот! Така да ме изложи!

(*Приближава се I асистент.*)

I асистент (изкашля се). Позволете, г-н придворен съветник, неволно дочух няколко думи. Държанието на д-р Гален е невъзможно! И тогава ми хрумна... Искам да кажа... съставил съм една материя за инжектиране, която по цвят напомня средството на д-р Гален. Просто не могат да се различат, г-н придворен съветник.

Придворният съветник. Е, какво от това?

I асистент. Би могла да се употреби... вместо оригиналните инжекции на д-р Гален. И е абсолютно безопасна.

Придворният съветник. А лечебният ефект?

I асистент. В нея има укрепващи съставки, които Ви сам предписвате, г-н придворен съветник. Болните се успокояват за известно време.

Придворният съветник. Но болестта продължава, а?

I асистент. ... инжекциите на д-р Гален в някои случаи също останаха без резултат, г-н придворен съветник.

Придворният съветник. Имате право, млади човече. Професор Сигелиус обаче не се занимава с подобни работи.

I асистент. Това е известно, г-н придворен съветник, но мисля, че не бихте върнали един или друг пациент, за чието излекуване държите особено.

Придворният съветник. Тук също сте прав. (*Изважда кошан с рецепти и пише. Студено, с презрение.*) Не мислите ли, млади човече, че не сте за научна работа? Не бихте ли предпочели да се отдадете на частна практика?...

Асистент. Тъкмо това възнамерявах...

Придворният съветник. Съветвам Ви да го направите. (*По-дава му откъснатата рецепта.*) С това ще се отбиеете при моя колега. Той ще Ви заведе при... един пациент, разбрано, нали?

Асистент. Много благодаря, Г-н придворен съветник!

Придворният съветник. Всичко хубаво! (*Бързо се отдалечава.*)

Асистент (стиска си ръката). Честито!... Честито, младеж. Честито, господин докторе! Ето това е големият удар!

Завеса

V КАРТИНА

Същият коридор. Шпалир от мъже в бели болнични престилки, но с явно войнишки строеж.

Служебно лице (гледа часовника си).

Асистент (дотичва запъхтян). Г-н комисар, тъкмо телефонираха. Г-н маршалът е тръгнал.

Служебното лице. И така, да повторим: всички стаи с болни...

Асистент. ... заключени от 9 часа сутринта. Целият персонал е събран долу във вестибюла. Там е вече и министърът на народното здраве, трябва да бързам. (*Изчезва.*)

Служебното лице. Мирно! (*Мъжете в болнични престилки застават мирно.*) Повтарям за последен път: от тук ще

мине само Негово Превъзходителство и свитата му, никой друг! Свободно!

(Автомобилна сирена.)

Служебното лице. Пристигнал е! Мирно! (Оттегля се зад кулисите.)

(Тишина. Някъде отдолу се чува приветствена реч – двама цивилно облечени мъже бързо преминават коридора, мъжете в болничните престилки отдават чест.)

(Идва маршалът във военна униформа, от едната му страна придворният съветник, от другата – министърът на народното здраве. След тях свита военни лекари.)

Придворният съветник. А тук, в № 12, са подопитните пациенти, които също са болни от Ченгова болест; тях обаче не ги лекуваме по новия метод, за да можем да сравняваме получените резултати.

Маршалът. Разбирам. Искам да ги видя.

Придворният съветник. Позволете да Ви предупредя, Ваше Превъзходителство. Болестта е заразна. Освен това гледката е ужасна – и въпреки всички мерки, които вземаме, има непоносима миризма.

Маршалът. Ние, военните и лекарите, трябва да понасяме всичко! (Влиза в № 12, цялата свита подире му.)

(Известно време цари пълна тишина, после от № 13 се дочува само гласът на придворния съветник. Не след дълго, заличайки, излиза генералът, поддържан от II асистент.)

Генералът (стене). Ужасно! Чудовишно!

(От № 12 излизат останалите членове на свитата.)

Министърът на народното здраве. Ужасно! Отворете прозореца!

Адютантът (с кърпа на носа). Скандал! И точно тук да доведат гостите!

Някакъв господин. Божичко... Исусе! Исусе! Исусе!
Генералът. Как издържа маршалът!
Министърът. Господа, аз щях да припадна!
Адютантът. Как можаха да поканят тук маршала! Идиоти! Аз ще им дам да разберат.

Друг господин. Видяхте ли... видяхте ли... видяхте ли...

Генералът. Моля да не говорим вече за това! Уф, стига ми за цял живот; а като войник съм виждал какви ли не неща, господо...

II асистент. Ще Ви донеса одеколон, господо!

Министърът. Вие трябваше да го носите със себе си, господине!

(II асистент бързо се отдалечава.)

Адютантът. Мирно!

(Свитата се оттегля от вратата. Излиза маршалът, след него придворният съветник и лекари.)

Маршалът (спира се). Както виждам, господата не са от най-издръжливите. Да минем по-нататък.

Придворният съветник. В № 13, разбира се, картината е съвсем друга. Там прилагаме новия си метод. Вие сами ще се убедите, Ваше Превъзходителство.

(Маршалът влиза в № 13. След него придворният съветник и лекари. Свитата се колебае, надникват през вратата, а след това един по един влизат в № 13, пак се чува само глухият глас на придворния съветник.)

Глас зад стената. Стой!

Втори глас. Пуснете ме, аз трябва да отида там.

Служебното лице (излиза иззад кулисите). Какво става? Кой е?

(Двама души в болнични престилки, хванали от двете страни д-р Гален, го извеждат на сцената.)

Д-р Гален. Пуснете ме при болните ми!

(Връща се II асистент с шише одеколон.)

II асистент. Това е д-р Гален, господин комисар.

Службното лице. Има ли някаква работа тук?

II асистент. Да, тоест... впрочем да. Той работи тук, в № 13.

Службното лице. Извинете, господин докторе. Пуснете го! Защо не дойдохте преди 9 ч., както останалите лекари?

Д-р Гален (разтърва мускулите си). Аз... аз нямах време... приготвих лекарство за болните си.

II асистент (тихо). Д-р Гален всъщност не беше поканен.

Службното лице. А тъй. Тогава ще трябва да останете при мен, господин докторе. Няма да можете да влезете вътре, докато не си отиде господин маршалът.

Д-р Гален. Аз обаче...

Службното лице. Заповядайте с мен! *(Отвежда го зад кулисите.)*

(От № 13 излизат маршалът, придворният съветник и останалите.)

Маршалът. Поздравявам Ви, драги Сигелиус. Това е истинско чудо.

Министърът на народното здраве (чете предварително приготвеното обръщение). „Ваше Превъзходителство, любими маршале, позволете ми от името на министерството, което ръководя, да...

Маршалът. Благодаря Ви, господин министре. *(Обръща се към придворния съветник.)*

Придворният съветник. Ваше Превъзходителство, толкова съм развълнуван, едва намирам думи... Нам, на Лиленгаловата клиника, бе оказано изключително внимание. Ние, научните работници, обаче имаме пълното съзнание колко

незначителна и жалка е нашата заслуга в сравнение със заслугата на този, който премахна много по-опасния бацил, бацила на анархията, епидемията на варварската свобода, лепрата на корупцията и чумата на общественото разложение, която бе обхванала и почти смъртоносно отслабила съпротивителните сили на нашия народ.

Одобрителен шепот. Много добре! Браво!

Придворният съветник. Ето защо аз, един обикновен лекар, използвам този рядък случай, за да се преклоня пред най-великия лечител, който излекува всички ни от националната проказа с една твърда, понякога хирургична, но винаги спасителна терапия. (*Покланя се дълбоко пред маршала.*)

Одобрителен шум. Браво! Браво!

Маршалът (подава му ръка). Благодаря Ви, мили мой Сигелиус, Вие извършихте велико дело! Довиждане!

Придворният съветник. Най-сърдечно Ви благодаря, Ваше Превъзходителство!

(*Маршалът си отива, съпроводен от придворния съветник, лекари и др.*)

Службното лице (иззад кулисите). И така, свърши се. Мирно! В колона по двама подир групата! (*Мъжете в болнични престилки тръгват след свитата.*)

Д-р Гален. Мога ли да вляза вече?

Службното лице. Момент, господин докторе, когато си отиде маршалът. (*Приближава се към № 12 и надниква вътре; веднага затваря вратата.*) Дявол да го вземе! Докторите влизаха ли тук?

Д-р Гален. Какво? Да, разбира се.

Службното лице. Няма какво да се каже, господин докторе, той е велик човек, той е герой.

Д-р Гален. Кой?

Служебното лице. Нашият маршал. Цели две минути стоя вътре. Броих ги по часовник.

(Автомобилна сирена.)

Служебното лице. Сега можете да влезете, г-н докторе. Заминаха си. И извинете, че Ви задържахме за малко.

Д-р Гален. Няма нищо, приятно ми беше. *(Вмъква се в № 13).*

(Идва II асистент.)

II асистент. Бързо, къде са господата журналистите? *(Отминава.)*

Служебното лице (поглежда часовника). Е, не продължи много. *(Отива си.)*

Гласът на II асистент. От тук, господата, от тук. Господин придворният съветник ще дойде след малко.

(Идват група журналисти с II асистент.)

II асистент. Тук, господата, в № 12 може да видите как изглежда тъй наречената бяла болест, когато не се лекува по нашия метод; но аз бих Ви препоръчал, господата...

Един журналист. Те... те са загубени, нали?

II асистент. Разбира се. А тук, в № 13, господата, Вие сами ще можете да се убедите какви са резултатите след неколкоседмично лекуване по нашия метод. Заповядайте, заповядайте, не се бойте.

(Журналистите колебливо влизат № 13; влизат всички.)

(Връща се придворният съветник, сияе от възторг.)

II асистент. Господин придворен съветник, журналистите тъкмо са в № 13.

Придворният съветник. Да бяха ме оставили сега. Толкова съм развълнуван... Е, по-бързо, къде са?

II асистент *(на вратата на № 13).* Моля, господата, господин придворният съветник ще Ви осведоми.

Придворният съветник. Извинете ме, господа, но аз съм тъй развълнуван... Трябваше да видите с какво състрадание и с каква морална храброст се свеждаше нашият маршал над леглата на най-нешастните... Това бяха незабравими мигове, господа!

Един журналист. И какво каза?

Придворният съветник. Е, след това той се изрази извънредно ласкаво.

II асистент. Позволете, господин придворен съветник, думите на Негово Превъзходителство бяха следните: „Поздравявам Ви, драги Сигелиус. Това е чудо. Вие извършихте велико дело, господин придворен съветник“.

Придворният съветник. Е, да, господин маршалът извънредно високо оцени заслугата ми. Сега, когато вече е намерено сигурно средство против тъй наречената бяла болест, може да пишете, господа, че това беше най-ужасната болест в историята, по-лоша от средновековната чума. Сега вече не е нужно да се премълчава обемът на този ужас. Горд съм, господа, че лаврите на този успех ще носи нашият народ – и че успехът бе постигнат в клиниката на моя велик учител и предшественик Лилиентал.

(Д-р Гален стои уморено на вратата на № 13.)

Придворният съветник. Елате тук, Гален! Господа, това също така е един от заслужилите съратници. В нашата медицинска наука нямат значение личните успехи: ние работим за човечеството. Не се стеснявайте, драги Наивов. Всички ние изпълнихме своя дълг... всички, до най-незначителната болногледачка. Драго ми е, че в този велик ден от сърце мога да благодаря на всички свои сътрудници за тяхната жертвоготовност.

Един журналист. Бихте ли ни казали, господин придворен съветник, в какво се състои вашият метод?

Придворният съветник. Не моят, господине. Не моят. Методът на Лилиенталовата клиника. В какво се състои този метод, господа, ние ще съобщим това на медиците: нека оставим лечебните средства на специалистите. Разкажете на обществото за това, което сте видели тук. Пишете само за него. Открито е лекарство против най-опасната болест на света. Нищо повече. Но ако желаете да увековечите този радостен ден, тогава, господа, пишете за великия пълководец... за главата на нашата държава... за великия герой, който влезе при прокажените, за да противостои на ужаса на заразата. Това бе свръхчовешко, господа! Наистина не мога да го изкажа с думи... Извинете ме, господа, но моите болни чакат. Довиждане! Ако потрябва нещо, винаги съм на услугите Ви, господа. (*Бързо се отдалечава.*)

Журналистът. И тъй, свършихме, а?

Д-р Гален (излиза напред). Моля Ви, господа... още един момент... моля Ви да съобщите, че аз, д-р Гален... лекар на бедните...

Журналистът. На кого да съобщим?

Д-р Гален. На кого? На всички царе и владетели по света... Пишете, че ги моля... Разбирате ли, аз съм бил фронтови военен лекар... и бих искал да няма вече войни, разбирате ли? Моля Ви, съобщете им го!

Журналистът. Мислите ли, че ще се вслушат в молбата ви?

Д-р Гален. Да, тоест... кажете им, че в противен случай ще умрат от проказа, нали така... Лекарството против Ченговата болест, това е мое лекарство, разбирате ли? И аз няма да го дам, докато... докато не обещаят, че вече няма да има убийства. Моля Ви, господа, предайте им, че аз Ви съобщавам това! Аз наистина... моето лекарство не е известно на никого друго, попитайте в клиниката; само аз мога да лекувам, само аз... Ка-

жете им, че всички държавници... са вече стари. Кажете им, че те ще се разложат живи... както тези тук. Кажете им, че това очаква всички хора... абсолютно всички, без изключение.

Друг журналист. Нима ще оставите хората да умират така?

Д-р Гален. А нима Вие ще ги оставите да убиват? Защо, моля Ви се... Когато хората убиват с олово и газ... защо ние, лекарите, да сме длъжни да спасяваме някого, не е ли така? Ако знаехте колко трудно е понякога... да се спаси дете... или да се излекува например костна туберкулоза... И после изведнъж казват: война! Като лекар... аз трябва да бъда против стрелбата и против иперита, нали? На фронта аз видях какви поражения нанасят те на човека... Разбирате ли, като лекар, аз не съм политик, господа, но като лекар съм длъжен... да се боря за всеки човешки живот, нали така? Борбата против войната е просто елементарно лекарско задължение.

Журналистът. А как искате да я премахнете, моля Ви се?

Д-р Гален. Как ли? Просто... нека се откажат от военно насилие и в замяна на това аз ще им дам лекарството против бялата болест, нали така?

(II асистент излиза.)

Журналистът. А как смятате да принудите правителствата по целия свят...

Д-р Гален. Да, как... Тъкмо това е трудното, нали? Аз зная, че с мене те няма да преговарят; но ако Вие напишете това във вестника... Пишете, че никой народ няма да получи лекарството, докато не обещае, че... че... че никога вече няма да води война, разбирате, нали?

Журналистът. Дори и тогава, когато ще трябва да се защити ли?

Д-р Гален. Да се защити... Вижте какво, аз също бих се защитавал, ако ни нападне някой, тогава... и аз ще стрелям, нали

така... Но защо да не могат да се унищожат оръжията за агресия... Защо да не може във всички държави да се ограничат въоръженията?

Друг журналист. Изключено. Днес никоя държава няма да го направи.

Д-р Гален. Нали? Тогава... тогава значи ще остави хората си да измират по такъв ужасен начин? А? Толкова хора ще бъдат принудени да страдат напразно... И... и... и хората ще търпят всичко безропотно, а? Мислите ли, че няма да направят дори опит да се разбунтуват? А властниците ще се разкапят живи... Господине, та нали те се страхуват... те всички се страхуват...

Журналистът. Има нещо вярно в това. Ще трябва да се съобразят с общественото мнение.

Д-р Гален. Да, и Вие им кажете: „Не се страхувайте, има лекарство... Накарайте управниците си да обещаят вечен мир... да сключат мирен договор за вечни времена с всички народи“... Е, и няма да има вече бялата болест, нали така?

Журналистът. А какво ще стане, ако никое правителство не се съгласи на това?

Д-р Гален. Вижте, много съжалявам, но в такъв случай няма да мога да дам лекарството си. Не, господа, няма да мога.

Журналистът. А какво ще го направите?

Д-р Гален. Как? Нали съм лекар... и разбира се, трябва да лекувам, нали? Просто ще лекувам своите бедни...

Журналистът. Защо само бедните?

Д-р Гален. Защото те са много. Там има огромно поле за работа, господине. Знаете ли, поне ще мога да докажа... с безброй примери, че бялата болест е излечима.

Журналистът. А богатите няма ли да лекувате?

Д-р Гален. Съжалявам, господине... но няма да мога. Богатите... богатите имат по-голямо влияние, нали така? Ако

могъщите и богатите поискат наистина мир – тяхната дума е по-тежка, нали знаете?

Журналистът. Не Ви ли се струва, че това е несправедливо спрямо богатите?

Д-р Гален. Да, господине. А на Вас не Ви ли се струва, че за бедните също е несправедливо да са бедни? Вие сигурно знаете, че смъртността сред бедните винаги е много по-голяма, нали? А това не би трябвало да бъде така, господине, не би трябвало да бъде така! Всеки има право да живее, нали? Ех, ако изразходвахме за болници толкова, колкото за военни кораби...

(Бързо се приближават придворният съветник и II асистент.)

Придворният съветник. Моля господа журналистите да напуснат клиниката. Колегата Гален е нервноболен.

Журналистът. Но нас ни интересува да чуем още.

Придворният съветник. Господа, тук зад вратата има различна болест. Във Ваш интерес е да се отдалечите. *(Към II асистент.)* Придружете господа редакторите до изхода...

(Групата журналисти се отдалечава.)

Придворният съветник. Вие сте полудели, Гален! Не мога да допусна в моята клиника да се водят подобни безсмислени и подривни разговори – при това в един такъв ден! Още сега би трябвало да заповядам да Ви арестуват за подстрекателство, разбирате ли? За щастие, аз, лекарят, мога да Ви извиня: Вие сте преуморен. Елате с мен, Наивов.

Д-р Гален. Защо?

Придворният съветник. Ще ми съобщите само химическата формула и точния начин на употреба на Вашето лекарство, а след това ще отидете да си починете. Имате нужда от почивка.

Д-р Гален. Господин придворен съветник, аз Ви съобщих условията си, нали така... иначе...

Придворният съветник. Иначе какво? Е? Какво ще стане?

Д-р Гален. Моля да ме извините, но... иначе няма да мога да Ви дам лекарството си, господин придворен съветник.

Придворният съветник. Вие, Гален, сте или луд, или предател! Най-настойтелно Ви съветвам да се държите като лекар. Вашият дълг е да помагате на болните, останалото не ви интересува.

Д-р Гален. Аз като лекар бих искал хората да не се убиват едни други.

Придворният съветник. А аз забранявам изповядването на такива възгледи в моята клиника! Ние не служим на някаква си хуманност, а на науката – на своя народ, колега. Не забравяйте, че се намирате в държавен институт.

Д-р Гален. Защо, кажете ми – защо нашата държава да не може да склучи вечен мир...

Придворният съветник. Защото не може – и защото не бива. Доктор Гален, като чужденец Вие, изглежда, нямате достатъчно ясна представа каква е мисията и какво е бъдещето на нашия народ. И стига глупости! Стига, доктор Гален, аз като шеф на клиниката за последен път Ви умолявам да ми съобщите формулата на лекарството си.

Д-р Гален. Много съжалявам, господин придворен съветник, но... не мога да направя това.

Придворният съветник. ...Вървете си! И кракът ви да не е стъпил вече в моята клиника!

Д-р Гален. ... Както обичате, господин придворен съветник. Аз наистина съжалявам.

Придворният съветник. Аз също. Мислите ли, че не съжалявам болните, които и занапред ще умират от Ченговата болест? И мислите ли, че не се чувствам... някак особено, като се погледна от страни? На какво заприличах аз, господине! Пре-

ди малко тържествено заявявам, че притежавам лекарство против проказата... Е, сега всичко свърши и аз – свършено е с научната ми чест, доктор Наивов; аз много добре знам какъв позор е това. Но предпочитам това поражение, отколкото да допусна... Вашето утопично изнудване. Гален! По-скоро ще оставя целия свят да загине от проказа, отколкото да търпя тук... дори само за миг Вашата пацифистична чума!

Д-р Гален. Вижте, не трябва... Вие сте лекар и не би трябвало да казвате това!

Придворният съветник. Аз не съм само лекар, господине. Аз, слава богу, служа и на държавата си. Вън!

Завеса

II ДЕЙСТВИЕ

БАРОН КРЮГ

I картина

Вечер. Семейство, събрано около масата.

Бащата (чете вестник). Ето виж, жена! Открили лекарство против проказата. Тука пише.

Майката. Слава богу!

Бащата. Тъй, разбира се. Аз винаги съм го казвал. При днешното състояние на цивилизацията не е възможно да оставят да изгинат толкова хора, я! Петдесет години възраст ли са, та човек да умира вече. Право да си кажа, жена, все пак сега си струва да се живее на тоя свят. Доскоро човек все трябваше да трепери. Само в нашето учреждение си отидоха 30 души колеги, всички около петдесетте.

Майката. Горките!

Бащата. Знаеш ли? Днес сутринта ме повика сам барон Крюг и ми каза: „Драги приятелю, началникът на счетоводството почина; сега вие ще ръководите отделението временно, а най-късно след две седмици ще бъдете назначен за началник“. Како ще кажеш, а?

Майката. Нали знаеш, радвам се заради тебе.

Бащата. А заради себе си нима не се радваш? Представи си, това са 12 000 повече на година! Не знам дали пазиш бутилката вино, която ти подарих за рождения ден.

Майката. Няма ли да почакаме децата?

Бащата. Не се грижи за тях! Дъщерята е с годеника си, а синът нали има държавен изпит утре... Донеси го, донеси!

Майката. Както искаш. (*Отдалечава се.*)

Бащата (чете вестника). ... То било по-ужасно от средновековната чума. Ама днес да не са средните векове! Има си хас и днес хората да умират толкова глупаво. (*Чете по-нататък.*) Ммм... е, няма какво да се каже, герой е нашият маршал! Аз не бих влязъл при прокажените. Да, не бих влязъл! (*Хвърля вестника, става, ходи насам-натам и потрива ръце.*) Така значи, началник на счетоводното отделение! Добър ден, господин началник! Как спяхте, господин началник? Ех, горе-долу; нали знаете, голяма отговорност...

Майката (донася бутилка вино и една чаша).

Бащата. Защо само една чаша? Ти няма ли да пиеш?

Майката. Не, не. Пий сам.

Бащата. За твое здраве, жена! (*Пие.*) Няма ли поне да ме целунеш?

Майката. Не, моля ти се, остави ме!

Бащата (налива си). Началник на счетоводното отделение при Крюг. Е-хе-хе, сега през ръцете ми всеки ден ще минават милиони, милиони в брой! Та това не е работа за кой да е хлапак. И после ще разправят, че хората над петдесетте били излишни! Ще

ви покажа аз кой е излишен! (*Пие.*) Кой можеше да предполага тогава – преди тридесет години, когато постъпих при Крюг, че ще стигна до началник на счетоводното отделение! Голяма кариера направих, жена! Вярно че досега се намъчих, служих честно. На мене барон Крюг ми казва „приятелю“, не господин еди-кой си, както на младите. Драги приятелю, сега временно Вие ще ръководите счетоводното отделение. Заповядайте, господин барон. Точно така беше, както ти го казвам. И знаеш ли, за това място си точеха зъбите пет души колеги. Но нà, всички измряха. И то все от тази болест. Човек би казал...

Майката. Какво?

Бащата. Нищо, помислих си само. А като прибавим и това, че дъщерята се жени – нали момчето ѝ все пак си намери работа, – пък и синът ще постъпи веднага щом издържи изпита. Знаеш ли, жена, да ти кажа, трябва да благодарим на бога за тази проказа!

Майката. Моля ти се! Как можеш да говориш така!

Бащата. Че не е ли истина! Ето на нас ни помогна, а и на много други също – човек трябва да бъде благодарен на съдбата, жена. Ако не беше бялата болест – не знам; нямаше да сме тъй добре, както сега. Така е! А сега открили лекарство против тая напаст. Нас вече не може да ни пипне. Я чакай да го дочета, че не съм стигнал до края. (Взема вестника.) Ето нà, аз винаги съм казвал, че професор Сигелиус е капацитет. Тъкмо в неговата клиника открили лекарство против болестта за пръв път. И маршалът посетил клиниката – трябва сама да го прочетеш. Пишат, че моментът бил свръхчовешки. Веднъж аз го видях, когато мина по улицата с автомобил, само профуча и изчезна. Велик човек. Много голям военен, жена!

Майката. Ами... война ще има ли?

Бащата. То се знае, че ще има. Грехота ще бъде да няма, като си имаме такъв блестящ пълководец. У нас, в Крюговия концерн, сега работим на три смени – само муниции. Да не казваш на никого, сега започнахме да произвеждаме нов газ. Щял да бъде

нещо изключително. Баронът строи шест нови фабрики. Как я мислиш ти тая работа, сега да станеш началник на счетоводното отделение, това е голямо доверие. Да ти кажа право, аз не бих го и приел, ако не беше патриотичен дълг. Така е.

Майката. Аз само... нашето дете да не иде на война.

Бащата. Нека и той изпълни дълга си, жена! (Пие.) А всъщност той не е годен за военна служба. Ти не се грижи: бъдещата война няма да продължи и седмица. Противникът ще бъде разбит на пух и прах, преди да е разбрал, че става нещо. Така се уреждат тия работи днес, а сега ме остави да чета.

(Тишина.)

Бащата (захвърля вестника). Тип с тип! Как може толкова нещо?! И защо ли са го напечатали! Аз просто бих наредил да го хванат този престъпен тип и да го разстрелят. Та той е направо предател!

Майката. Какво има?

Бащата. Абе чета тук – лекарството било открито от някой си д-р Гален. Той нямало да го даде на никоя държава, която не сключи вечен мир.

Майката. И какво лошо има в това?

Бащата. Моля ти се, как можеш да задаваш такива глупави въпроси! Днес никоя държава не може да направи това! Ще излезе, че милиардите, дадени за въоръжаване, са отишли на вятъра! Вечен мир! Та това е престъпление! Тогава да затворим Крюговите заводи, а? И да изхвърлим 200 000 души на улицата? А ти пишат какво лошо има в това! Затвор за тоя Гален! Да говориш днес за мир, е равносилно на подстрекателство! С какво право тоя дрипльо изисква целият свят да се разоръжи заради него!

Майката. Щом той е открил лекарството...

Бащата. Това е още под въпрос. А да ти кажа ли аз, накрая ще излезе, че тоя мошеник не е никакъв доктор, а таен агент провокатор, подкупен от някоя чужда държава. Ааа, да внимават, добре

да внимават! Да го затворят без много-много церемонии; с такива типове само по тоя начин.

Майката. Виж какво, ако той наистина знае цар... (*Взема вестника.*)

Бащата. Толкова по-зле! Да бях аз, щях да му поставя пръстите в преса и щях да стягам, докато не пропее проклетникът. Ехее, днес какви средства има, с които можем да накараме хората да говорят! Моля ти се, как смее да ни оставя да умираме от проказа мерзаецът заради някакви си налудничави утопии като мира?

Майката (поглежда във вестника). Този доктор казва само, че иска да премахне убийствата.

Бащата. Негодник! Нима славата на народа не е нищо за него. И-и когато държавата се нуждае от по-голямо жизнено пространство, мислиш ли, че някой ще ни го поднесе на тепсия, а? Който говори против убийствата, той се обявява против нашите най-свещени интереси, разбираш ли?

Майката. Не, татко, не разбирам. Много ми се иска да има мир – заради всички ни.

Бащата. Аз няма да споря с тебе, жена, но ще ти кажа открито – ако трябваше да избирам... между бялата болест и вечния мир, аз бих предпочел бялата болест. Така да знаеш.

Майката. ... Както искаш.

Бащата. Но какво става с тебе? Ти да не си нещо... Защо си си увила врата с тоя шал? Студено ли ти е?

Майката. Не.

Бащата. Е, свали го тогава, ще настинеш. Я да видя! (*Дръпва шала.*)

(*Майката става мълком.*)

Бащата. Господи, ти имаш бяло петно на шията!

Завеса

II КАРТИНА

*Опашка от прокажени пред кабинета на доктор Гален.
Последни на опашката са бащата и майката.*

I прокажен от I действие. Ето тук, на врата.

II прокажен от I действие. Заздравяло е.

I прокажен. И аз тъй мисля. Докторът също казва, че върви добре.

II прокажен. И на мене миналия път ми каза: „Мръднало е, мръднало е, приятелю, вече е станало съвсем малко“.

I прокажен. Видя ли бе, щурчо!

II прокажен. А отначало не искаше да ме лекува. Щом, казва, сте хлебар, значи не сте беден човек; аз, казва, лекувам само бедните. Но аз му рекох: „Г-н докторе, когато хлебарят е прокажен, от него никой не иска да купи дори едно геврече, та аз съм по-зле и от просяк сега“. И накрая се съгласи.

(Влизат вътре.)

Бащата. Виждаш ли, жена, съгласил се, въпреки че е хлебар човекът.

Майката. Боже мой, страх ме е.

Бащата. Ще коленича пред него и ще кажа: „Смилете се, господин докторе. Децата ни още не са наредени. Грях ли е най-последно това, че с честен труд съм се издигнал? Цял живот не сме си позволили и най-малкото излишество“. Не вярвам да е толкова коравосърдечен тоя доктор!

Майката. Казват, че лекувал само най-бедните.

Бащата. Само да не те приеме! Ще му кажа аз тогава нещо, та...

(Излиза д-р Гален.)

Д-р Гален. Кой сте Вие?

Бащата. Аз, господин докторе... аз съм началник на счетоводното отделение... в Крюговите заводи.

Д-р Гален. В Крюговите заводи ли?... Извинете, но в този случай аз не мога. Много съжалявам, господине, но аз лекувам само бедни, нали така.

Бащата. Господин докторе, смилете се. Вечно ще Ви бъдем благодарни.

Д-р Гален. Вижте, не... моля Ви се, това аз не... Вижте какво, аз... аз наистина мога само бедни... Бедните са безсилни, но другите, те могат повече.

Бащата. Аз Ви се моля, съгласен съм на всичко... колкото и да струва...

Д-р Гален. Вижте какво, богатите по-лесно могат да направят така, нали знаете... че вече да няма войни. Тяхната дума е по-тежка, господине... Имат по-голямо влияние. Кажете им всички да употребят влиянието си...

Бащата. Господин докторе, аз на драго сърце, но аз лично не мога нищо да направя.

Д-р Гален. Да, да... Знаете ли, всеки казва така. Но ето какво – ако бяхте казали на барон Крюг... да спре производството на топове и мунициии... Ако бихте могли да спечелите барон Крюг...

Бащата. Това е невъзможно, господин докторе... Как бих могъл аз, моля Ви се, да се осмеля... Това е напълно изключено!

Д-р Гален. Ето нà, виждате ли. А после аз да... Е, няма какво да се прави... Много съжалявам.

Бащата. Господин докторе, моля Ви се, поне от човещина. Елементарен човешки дълг.

Д-р Гален. Да, виждате ли... Аз поех този дълг върху себе си, господине. Тъкмо това... тъкмо това е безкрайно трудно, нали... Виждате, ако Вие се откажете от мястото си при барон Крюг... ако му кажете, че не искате да работите за неговите мунициии...

Бащата. А с какво ще си изкарвам хляба после?

Д-р Гален. Ето нà, вие също се прехранвате... от войната!

Бащата. Да можех да намеря другаде същата работа... Госпо-

дин докторе, човек едва на старини успява да се подреди горе-долу... Не можете да искате да се откажа от службата.

Д-р Гален. Да, виждате ли. Човек не може да иска нищо от хората. Какво да се прави, какво да се прави... Е, сбогом, господине; съжалявам. (Отива си.)

Майката. Виждаш ли... виждаш ли...

Бащата. Ела! Безчувствен мерзавец! Готов е да лиши човека от такова място!

Завеса

III КАРТИНА

Работен кабинет на придворния съветник.

Придворният съветник (на входа). Заповядайте, драги бароне.

Барон Крюг. Благодаря Ви, драги приятелю... Едва намерих малко време да Ви посетя...

Придворният съветник. Вярвам, вярвам, в тези времена. Седнете, моля Ви. В тези времена Вие имате големи задължения?

Барон Крюг. Да, значителни задължения. Наистина.

Придворният съветник. Какви славни дни са това.

Барон Крюг. Как? Ах, да, имате предвид в политическо отношение. Да, да, велики времена. Велики и трудни.

Придворният съветник. За Вас те несъмнено са трудни, господин бароне.

Барон Крюг. Какво имате предвид?

Придворният съветник. Струва ми се, че при тая подготовка за война, която, слава богу, изглежда вече неизбежна, не е лесна работа да се управляват Крюговите заводи.

Барон Крюг. Е, да, наистина. Вижте какво, скъпи приятелю, искам да Ви предложа известна сума... за научноизследователска работа във връзка с бялата болест.

Придворният съветник. Ето това е барон Крюг! Дори и в такива велики и тревожни времена не престава да мисли за науката. Все така великодушен и спонтанен. Вие знаете, господин бароне, на драго сърце ще приемем помощта Ви и според силите и възможностите си ще я използваме за по-нататъшни изследвания.

Барон Крюг. Благодаря Ви. (Слага на масата голям плик.)

Придворният съветник. Да напиша ли разписка?

Барон Крюг. Няма нужда. А как е работата, драги Сигелиус?

Придворният съветник. С Ченговата болест ли? Благодаря. Разпространява се все повече и повече. За щастие, сега хората мислят повече за предстоящата война, отколкото за бялата болест. Настроението е твърде оптимистично, бароне. Пълно доверие.

Барон Крюг. В победата над болестта ли?

Придворният съветник. Не, не. В това, че ще спечелим войната. Целият народ вярва в маршала, във Вас и в нашата превъзходна армия. Никога моментът не е бил толкова благоприятен.

Барон Крюг. И досега никакво лекарство ли не е открито?

Придворният съветник. Не, все още не. Само Галеновото средство. Разбира се, в тази област ние работим усилено.

Барон Крюг. А какво прави Вашият бивш асистент? Казват, че болните се тълпели пред кабинета му. Лекувал болестта по метода на Лилиенталовата клиника.

Придворният съветник. Най-обикновена измама, господин барон. Между нас казано, в тая работа няма абсолютно никаква истина. Радвам се, че се отървах от този хубостник.

Барон Крюг. И така, аз май свърших работата си. Впрочем сега ми идва наум, какво прави онзи... д-р Гален?

Придворният съветник. Лекува своите бедни. Разбира се, това е чиста демагогия, но все пак тоя фантазьор има сериозни резултати.

Барон Крюг. Сигурни ли са?

Придворният съветник. За жалост, почти сто на сто. Добре е, че нашето общество прояви зрялост. Тоя налудничав човек мислеше, че благодарение на своя метод ще може да спечели привърженици... за безсмислената си утопия. Но Вие виждате, почти никой не го последва... поне никой от нашите среди. Между нас казано, полицията тайно следи кой го посещава. И тук именно можем да констатираме колко патриотично е нашето общество, което, така да се каже, бойкотира Гален и чудотворното му лекарство. Удивително, нали?

Барон Крюг. Да, много. Доктор Гален, разбира се, по принцип отказва... да лекува богатите, нали?

Придворният съветник. Моля Ви се, такъв фанатик! За щастие, действа и онзи субект, който едно време ми беше асистент. Цялата по-добра клиентела се трупа при него... Носи се слух, че ни бил отнел тайната Галенова рецепта... Няма никакви резултати налице, но в замяна на това пък клиентелата му е блестяща. А за Гален вече почти не се чува; забутал се е някъде всред бедняците и продължава да мечтае за вечен мир. Нещастник, та това е мания; моля Ви се, да бълнуваш за вечен мир в днешно време! Като лекар аз мисля, че би трябвало да бъде поставен в приют за душевно болни.

Барон Крюг. При това положение значи против бялата болест нищо не може да се направи, нали?

Придворният съветник. Може, бароне. Слава богу, може. Тъкмо тия дни имах щастието да постигна наистина великолепен успех; сега вече можем да се надяваме, че в скоро време ще успеем да ограничим разпространяването на Ченговата болест.

Барон Крюг. Много се радвам, драги Сигелиус. Наистина много се радвам... А как, моля Ви се?

Придворният съветник. Засега това е строго поверително, но с една дума, в най-близко бъдеще ще излезе наредба, с която ще се въведе задължителна изолация на тъй наречените прокажени.

Това е мое дело, господин бароне. Сам маршалът ми обеща да се погрижи за това. Това е най-големият успех, постигнат досега от световен мащаб в борбата против Ченговата болест.

Барон Крюг. Да, това е несъмнено... великолепен успех. А как ще става изолирането?

Придворният съветник. В лагери, господин бароне. Всеки болен, всеки, на когото се появи бяло петно, ще бъде настаняван в охраняван лагер.

Барон Крюг. Аха. И там ще бъде оставен постепенно да умре.

Придворният съветник. Да, но под лекарски надзор. Ченговата болест е зараза, която всеки болен разпространява по-нататък. Трябва да предпазим от това нас, останалите, драги бароне. Всяка сантименталност в това отношение би била равносилна на престъпление. По всеки, който се опита да избяга от лагера, ще се стреля. Всеки гражданин над четиридесет години ще бъде подлаган на специален задължителен лекарски преглед. Разпространението на заразната Ченгова болест ще бъде спирано със сила. Друго спасение няма.

Барон Крюг. ... Изглежда, че сте прав, драги Сигелиус. Жалко че това не ви се удаде по-рано.

Придворният съветник. Да, жалко; изгубихме доста време с глупавия Галенов метод; през това време бялата болест се разпространи толкова много – крайно време е да се оградят болните с телени мрежи; и след това да не се допуска никакво изключение.

Барон Крюг (става). Да. Най-важно е да не се допускат никакви приключения. Благодаря Ви, скъпи приятелю.

Придворният съветник (става). Какво Ви е, господин бароне? Позволете.

Барон Крюг (разкъсва ризата на гърдите си). Ако обичате, прегледайте ме, драги Сигелиус.

Придворният съветник. Дайте да видя! (Обръща го към светлината и разглежда гърдите му. Допира до тях нож за разрязване

на книги.) Нищо ли не усещате? (*След един миг тишина.*) Може да се облечете, господин барон.

Барон Крюг. ... Какво?...

Придворният съветник. Засега нищо не може да се каже – само бяло петно. По всяка вероятност това е само.

Барон Крюг. И Вие ме съветвате?

Придворният съветник (с безпомощен жест). Не бихте ли могли да принудите някак си доктор Гален да Ви прегледа?

Барон Крюг. Благодаря Ви, Сигелиус. Ръка не бива да Ви подавам, нали?

Придворният съветник. ... На никого, бароне. На никого вече не бива да подавате ръка.

Барон Крюг (на вратата). И казвате, че заповедта... за изолиране на болните... ще излезе в най-близко време? Значи ще трябва да наредя... заводите... да усилят производството на бодлива тел.

Завеса

IV КАРТИНА

Кабинетът на д-р Гален..

Д-р Гален. Добре сте, няма нищо. Може да се облечете.

Прокажен от I действие. А кога да дойда пак, господин докторе? (*Облича се зад паравана.*)

Д-р Гален. След две седмици, за контролен преглед, нали така... А след това – може би няма да има нужда вече... (*Отваря вратата.*) Следващият!

Влиза Барон Крюг, брадясал, в просяшки дрипи.

Д-р Гален. Е, кажете, какво има?

Барон Крюг. Господин докторе, болен съм от бяла болест.

Д-р Гален. Свалете си ризата. Какво се бавите там... Хайде, по-скоро.

Прокаженият. Господин докторе, аз само... колко Ви дължа...

Д-р Гален. Нали ще дойдете още един път.

Прокаженият. Е, тогава много Ви благодаря. (*Измъква се.*)

Д-р Гален (към барон Крюг). Дайте да Ви видя. (*Преглежда го.*)

Още не сте толкова зле. Бяла болест е наистина, но... Какво работите?

Барон Крюг. ... Без работа съм, господин докторе. Работех в една железарска работилница.

Д-р Гален. А сега?

Барон Крюг. Работя каквото ми падне... Чух, че помагате на бедните, господин докторе.

Д-р Гален. Тогава вижте какво. Лекуването ще продължи две седмици... След четиринадесет дни ще бъдете здрав, разбирате ли? Ще Ви сложа 6 инжекции. Но ето какво, можете ли да платите 6 инжекции?

Барон Крюг. Разбира се. Собствено зависи колко ще струват.

Д-р Гален. Ще Ви струват... много скъпо, барон Крюг.

Барон Крюг. Но, господин докторе... аз не съм никакъв барон.

Д-р Гален. Вижте, господине, така не може... В такъв случай аз не бих могъл да говоря повече с Вас... И... няма смисъл да си губим времето напразно, нали така.

Барон Крюг. Имате право, докторе. Няма смисъл. Аз зная, Вие лекувате... само бедни; но ако ме излекувате, ще Ви дам... ще дам на Ваше разположение... колко да кажем? Милион?

Д-р Гален (учуден). Милион ли?

Барон Крюг. Имате право. Пет милиона. Докторе, това вече е порядъчна сума... Казах десет милиона, нали? С десет милиона може да се направи много нещо... да предположим, че желаете да водите известна пропаганда.

Д-р Гален. Чакайте... десет милиона ли казахте?

Барон Крюг. Двайсет.

Д-р Гален. За пропаганда на мира?

Барон Крюг. За каквото пожелаете, господине. С тия пари мо-

жете да купите голяма част от пресата. Моята целогодишна пропаганда дори не ми струва толкова.

Д-р Гален (ужасен). Ама слушайте, наистина ли ще трябват толкова пари, за да се пише... за мира?

Барон Крюг. Да, понякога са нужни много пари, за да се пише за мир... или за война.

Д-р Гален. Виждате ли, аз никога не съм си представял така работата. (*Потопя спринцовката си в спирт и я обгаря над спиртника.*) Тук човек нищо не може да научи. А как се прави, моля Ви се, това?

Барон Крюг. Трябва да имате връзки.

Д-р Гален. Господи, а аз... Да си създадеш връзки е много трудно, нали?... И е нужно много време, нали така?

Барон Крюг. Да, почти целият живот отива за това.

Д-р Гален. Тогава аз не зная как бих могъл... (*Потопя малко памук в бензин.*) Вижте какво, господин бароне, не бихте ли пожелали да се заемете Вие сам с тази работа?

Барон Крюг. Искате да кажете... да организирам пропаганда за вечен мир?

Д-р Гален. Да, да организирате пропагандата. (*С късче вата, натопено в бензин, разтрива ръката на барон Крюг под лакътя.*) Вие имате връзки... А аз, знаете ли... срещу това ще Ви излекувам.

Барон Крюг. ... Извинете, докторе, но това, струва ми се, не бих могъл да го направя.

Д-р Гален (хвърля памучето). Чуйте това, господине... Интересно, Вие сте... посвоему... ужасно честен човек.

Барон Крюг. Да, бялата болест. И страхът. Имате право, страх ме е... Боже господи, колко ме е страх! Но ако само страхът би бил достатъчен да овладее хората, тогава никога вече не би имало войни. Нима не знаете, че повечето от хората се страхуват от нея? И все пак сам виждате – ще има война... винаги ще има.

Д-р Гален (взема спринцовката). Е, тогава как, моля Ви се, с какво трябва да се въздейства на хората?

Барон Крюг. ... Не зная. Аз обикновено съм опитвал с пари. Рядко това е бивало напразно. Мога да Ви предложа... само пари; но това, както Вие бихте казали, е своего рода... честна сделка. Двайсет... трийсет... милиона за един-единствен живот!

Д-р Гален. Вас... толкова ли Ви е страх от бялата болест? (*Пълни спринцовката.*)

Барон Крюг. Да.

Д-р Гален. Много съжалявам... (*Приближава се до барон Крюг със спринцовка в ръка.*) Вижте какво, не бихте ли могли... да спрете производството на оръжия и мунициции... в своите заводи?

Барон Крюг. ... Не мога.

Д-р Гален. Господи, колко е трудно... Е, тогава, какво изобщо можете да ми дадете?

Барон Крюг. ... Само пари.

Д-р Гален. Но нали виждате, че не бих могъл. (*Оставя спринцовката на масата.*) Не. Излишно е наистина, наистина напълно излишно, нали така.

Барон Крюг. Значи... край... Господи, боже мой!

Д-р Гален. Все пак ще се върнете, господине.

Барон Крюг. (*Облича се зад паравана.*) Да... дойда ли още веднъж?

Д-р Гален. Да. И ей там отзад можете да прочетете колко се плаща за лекарски преглед.

Барон Крюг. (*Излиза, като се закопчава.*) Изглежда... че не сте... чак толкова наивен, докторе.

Д-р Гален. Като размислите... ще дойдете. (*Отваря вратата.*) Следващият!

Завеса

V КАРТИНА

Работен кабинет на маршала.

Адютантът (влиза). Господин барон Крюг.

Маршалът (пише на бюрото). Да влезе.

(Адютантът въвежда барон Крюг и излиза.)

Маршалът (пише). Седнете, драги бароне. Ей сега ще свърша. *(Оставя писалката.)* И тъй, приятелю, докладвайте. Седнете, седнете, мили мой Крюг. Повиках Ви, за да ме осведомите лично Вие. В какво положение се намираме?

Барон Крюг. Направено е всичко, което беше по силите ни, Ваше Превъзходителство. Опитахме всички възможности.

Маршалът. Резултатите?

Барон Крюг. Още не съм доволен. Осемдесет тежки танка дневно.

Маршалът. Вместо исканите шестдесет и пет?

Барон Крюг. Да. Освен това седемстотин изстребителя, сто и двадесет бомбардировача. Тук производственият капацитет би трябвало да се повиши още много. Няма да произвеждаме само за нас, нали така?

Маршалът. Разбира се. По-нататък.

Барон Крюг. Производството на муниции е в добро състояние. Ще можем да доставяме с 30 процента повече муниции, отколкото искаше генералният щаб.

Маршалът. А бойният газ С?

Барон Крюг. Неограничени количества. Вчера стана злополука. В една от работилниците се пръсна съдът, в който го съхранявахме.

Маршалът. Колко жертви?

Барон Крюг. Всичките четиридесет момичета и трима мъже. Смъртта последва мигновено.

Маршалът. Жалко, но инак превъзходен резултат. Моите поздравления, драги Крюг!

Барон Крюг. Благодаря, Ваше Превъзходителство.

Маршалът. Значи така, всичко е добре подготвено.

Барон Крюг. Да, Ваше Превъзходителство.

Маршалът. Знаех, че мога да разчитам на Вас. Впрочем какво прави Вашият племенник?

Барон Крюг. Благодаря, Ваше Превъзходителство. Здрав е.

Маршалът. Моята дъщеря... ме осведомява за него. Струва ми се, че ние двамата, скъпи приятелю... ще станем роднини, а?

Барон Крюг (става). Ще бъде голяма чест за мен, Ваше Превъзходителство.

Маршалът (става). А за мен искрена радост, Крюг; още повече че, ако не бяхте Вие, аз нямаше да стана това, което съм сега. Това не се забравя, приятелю.

Барон Крюг. Аз изпълних само дълга си, Ваше Превъзходителство. Направих го за отечеството, това беше... в интереса на моя индустриален концерн.

Маршалът (приближава се към него). Помните ли, Крюг, как си стиснахме ръцете тогава, преди да... се отправя с войниците срещу правителството?

Барон Крюг. Такива моменти не се забравят, господин маршал.

Маршалът. Е, хайде, стари приятелю, да си стиснем ръцете и сега... пред още по-важния и славен поход. *(Подава му двете си ръце.)*

Барон Крюг. (Отдръпва се.) ... Аз не мога да Ви подам ръка, Ваше Превъзходителство.

Маршалът. Защо?

Барон Крюг. Аз съм... прокажен, Ваше Превъзходителство.

Маршалът. (Отдръпва се.) Боже мой! Крюг, бяхте ли при Сигелиус?

Барон Крюг. Бях.

Маршалът. Е, и какво?

Барон Крюг. Прати ме при доктор Гален. Там... също бях.

Маршалът. И какво каза Гален?

Барон Крюг. Че мога да бъда излекуван за две седмици.

Маршалът. Слава богу! Не можете да си представите колко се радвам. Виждате ли, приятелю, Вие пак ще бъдете здрав!

Барон Крюг. Разбира се, само ако изпълня едно условие.

Маршалът. Крюг, изпълнете го! Аз сам Ви заповядвам. Ние се нуждаем твърде много от Вас, барон Крюг; нека това струва колкото ще. Какво условие трябва да изпълните?

Барон Крюг. ... Само това да спра в заводите си производството на военни материали.

Маршалът. А, така, значи този Гален наистина е луд.

Барон Крюг. Може би. В очите на Ваше Превъзходителство сигурно.

Маршалът. А нима според Вас не?

Барон Крюг. Ще ме извините, господин маршал, но моето гледище... е малко по-друго.

Маршалът. Не, Крюг, напълно изключено е Вашите заводи да спрат доставките.

Барон Крюг. Технически това не е невъзможно, Ваше Превъзходителство.

Маршалът. Но политически, да. Трябва да принудите Гален да не настоява на това си условие.

Барон Крюг. Неговото единствено условие е... мирът.

Маршалът. Каква глупост! Ние не можем да допуснем да ни бъдат диктувани условия от някакъв си... утопист! Вижте какво, Крюг. Казвате, че той би Ви излекувал за две седмици? Да речем, че през тия две седмици Вие спрете производството на военни материали. Вярно, ще бъде много неприятно, но какво да се прави! Ще разгласим, че това е мирна инициатива... че правим още един опит да разрешим недоразуменията между великите сили по мирен начин. Да, за Вас, Крюг, ще го направя. И щом оздравеете...

Барон Крюг. Благодаря Ви, Ваше Превъзходителство. Но играта не би била честна.

Маршалът. Във войната честната игра не играе никаква роля, приятелю.

Барон Крюг. Зная това, Ваше Превъзходителство, но Гален не е толкова глупав – той може да проточи лекуването...

Маршалът. Вярно, Вие ще зависите от него... Но кажете какво мислите Вие сам, Крюг?

Барон Крюг. Ваше Превъзходителство, тази нощ бях решил... да приема предложението на Гален.

Маршалът. Крюг, това е лудост.

Барон Крюг. Да, страхът е лудост, Ваше Превъзходителство.

Маршалът. Толкова ли Ви е страх?

(Барон Крюг свива безпомощно рамене.)

Маршалът (сяда до масата). Значи... за жалост... работата е твърде трудна.

Барон Крюг. Маршале, да знаехте... колко е противно усещането, когато човек цял се прониква от страх... чак до крайчеца на пръстите... пфу, пфу... Аз непрекъснато се виждам... как крещя зад бодливата тел... Боже господи, помогни ми! Боже мой, никой ли не ще се смили!

Маршалът. Аз Ви обичам, Крюг. Приятелю, аз те обичам като собствен брат. Какво да те правя?

Барон Крюг. Направете мир, Ваше Превъзходителство... мир направете! Спасете ме, спасете ни всичките... *(Свлича се на колене.)* Маршале, спасете ни!

Маршалът (става). Станете, барон Крюг!

Барон Крюг (става прав). Слушам, Ваше Превъзходителство.

Маршалът. Барон Крюг, трябва да повишите производството на военни материали. Не съм доволен от цифрите, които ми приведохте. Повече, повече, разбирате ли?

Барон Крюг. Слушам, Ваше Превъзходителство!

Маршалът. Надявам се, че ще изпълните дълга си към родината до последната точка.

Барон Крюг. Да, Ваше Превъзходителство.

Маршалът (отива към него). А сега подайте ми ръката си.

Барон Крюг. Не, маршале! Прокажен съм.

Маршалът. Не ме е страх, Крюг. В момента, когато бих се поболял, аз ще престана да бъда... водач. Ръката Ви, барон Крюг!

Барон Крюг (с колебание му подава ръката си). Маршале... слушам.

Маршалът. Благодаря Ви, барон Крюг!

(Барон Крюг излиза със залитане.)

(Маршалът звъни. На вратата се появява адютантът.)

Адютант. Заповядайте, Ваше Превъзходителство.

Маршалът. Намерете ми доктор Гален!

Завеса

VI КАРТИНА

Същият работен кабинет на маршала.

Адютантът (на входа). Доктор Гален.

Маршалът (пише). Въведете го!

(Адютантът въвежда доктор Гален и двамата остават да стоят до вратата.)

Маршалът (продължава да пише, след известно време). Доктор Гален?

Д-р Гален (сепва се). Моля, господин придворен съветник.

Адютантът (тихо му подсказва). Ваше Превъзходителство!

Д-р Гален. Собствено: Ваше Превъзходителство, нали така.

Маршалът (продължава да пише). Елате по-близо!

Д-р Гален. Заповядайте, господин... Ваше Превъзходителство. *(Пристъпва една крачка.)*

Маршалът. (Оставя молива и един миг наблюдава доктора.)

Исках да Ви честитя, доктор Гален, за Вашите успехи в лекуването на бялата болест. Моите служители ме осведомяват за постиг-

натите от Вас резултати. *(Взема една папка с книжа.)* Постиженията Ви са регистрирани, докторе. Те са изненадващи.

Д-р Гален (объркан и трогнат). Благодаря Ви много, господине... Ваше Превъзходителство.

Маршалът. Приготвил съм един проект. Искам да превърна болницата „Св. Дух“ в държавен институт за борба против Ченговата болест. Главният лекар ще бъдете Вие, доктор Гален.

Д-р Гален. Да, но... това е невъзможно. Искам да кажа, аз всъщност имам многобройна клиентела, Ваше Превъзходителство, нали... така че наистина не бих могъл.

Маршалът. Смятайте това за заповед, драги Гален.

Д-р Гален. Аз с най-голямо удоволствие, Ваше Превъзходителство... но аз, разбирате ли, не съм за ръководител... нямам никакъв опит, нали така...

Маршалът. Тогава да Ви го кажа иначе. *(Обръща се към адютанта, който веднага изчезва.)* Вие сте отказали да лекувате барон Крюг.

Д-р Гален. Не, съвсем не, моля Ви се. Аз само... тук имаше известно условие.

Маршалът. Зная, господине. Вие ще лекувате барона без каквито и да било условия.

Д-р Гален. Много съжалявам, господине... Ваше Превъзходителство... но аз наистина не мога. Аз... трябва да държа на условията си.

Маршалът. Докторе, има средства, с които хората могат да бъдат принудени... да изпълняват заповедите.

Д-р Гален. Вижте какво, Вие можете да ме затворите, нали така? Но...

Маршалът. Добре. *(Протяга ръка към звънеца.)*

Д-р Гален. Слушайте, господине, не правете това! Аз имам толкова пациенти. Ще ги погубите, като ме затворите!

Маршалът. *(Оставя звънеца.)* Те не биха били първите жертви по моя път. Но Вие си помислете. *(Става и отива при него.)*

Ама Вие луд ли сте, или сте наистина герой? Що за човек сте?

Д-р Гален (отстъпва). Не, моля Ви се, аз положително не съм герой, но аз участвах във войната... на фронта... като лекар... и като виждах как умират толкова хора... толкова здрави хора, нали така...

Маршалът. Аз също участвах във войната, докторе. Но аз видях там хората, които се биеха за родината си. И аз ги върнах герои.

Д-р Гален. Именно там е работата. Аз виждах повече от тия, които... които не се връщаха вече. Там е разликата, господине... Ваше Превъзходителство.

Маршалът. С какъв чин сте служили?

Д-р Гален. Лекар асистент при 6-и пехотен полк, господин маршал!

Маршалът. Великолепен полк. Някакво отличие?

Д-р Гален. Златен кръст с мечове, господин маршал.

Маршалът. Bravo! (*Подава му ръка.*)

Д-р Гален. Благодаря, господин маршал.

Маршалът. Хубаво. Ще идете да се представите на барон Крюг.

Д-р Гален. Моля да бъда арестуван за неподчинение.

(*Маршалът свива рамене и звъни. На вратата се появява адютантът.*)

Маршалът. Наредете да арестуват доктор Гален.

Аджутантът. Слушам, Ваше Превъзходителство. (*Приближава се към доктор Гален.*)

Д-р Гален. Вижте, не правете това!

Маршалът. Защо?

Д-р Гален. Може... и на Вас да потрябвам.

Маршалът. На мен не. (*Към адютанта.*) Нищо. Свободен сте. (*Аджутантът излиза.*)

Маршалът. Седнете, Гален. (*Сяда до него.*) Как да Ви го кажа, твърдоглави човече! Вижте, мен лично ме интересува здравето на

барон Крюг. Той е ценен мъж и мой единствен приятел. Вие не можете да си представите колко е самотен един диктатор. Говоря с Вас... като човек. Докторе, спасете Крюг! Вече... от много, много отдавна не съм молил никого!

Д-р Гален. Господи, толкова е трудно... Аз толкова бих искал... Вижте, аз също имам една молба.

Маршалът. Това не е отговор.

Д-р Гален. Моля, Ваше Превъзходителство, аз само един момент... Вие сте толкова голям държавник и имате такава неограничена власт... Не, не искам да Ви лаская, но... за жалост, това е така, нали... Вижте какво, ако Вие предложите вечен мир... Господи, колко биха били доволни всички. Нима целият свят не се бои само от Вас... Всички се въоръжават само заради Вас... Ако Вие кажете, че искате мир, по целия свят ще настъпи спокойствие, нали така...

Маршалът. Аз говорех за барон Крюг, докторе.

Д-р Гален. Да, именно... Вие можете да го спасите... него и всички прокажени. Обещайте, че искате да осигурите траен мир на света... че ще сключите договор с всички народи... и туйто. Вижте, Ваше Превъзходителство, няма всичко не зависи само от Вас! Моля Ви, за бога, спасете тия клетници, прокажените! А що се отнася до господин барона, мене ми беше толкова неприятно... Моля Ви заради него...

Маршалът. Барон Крюг не може да приеме Вашите условия.

Д-р Гален. Но Вие можете, господине... Вие можете да направите всичко!

Маршалът. Не мога. Или трябва да ви го обяснявам като на малко дете? Мислите ли, че войната или мирът зависят от моята воля? Аз трябва да се ръководя от интересите на моя народ. Ако моят народ тръгне да воюва, тогава... моят дълг е да го подготвя за тази борба.

Д-р Гален. Само че... ако не бяхте Вие... Вашият народ не би предприел никаква нападателна война, нали така?

Маршалът. Не би предприел. Не би могъл. Не би бил тъй добре подготвен. Не би съзнавал тъй добре своята сила и своите възможности. Днес, слава богу, той ги осъзнава и аз изпълнявам само неговата воля.

Д-р Гален. Която Вие сам предизвикахте.

Маршалът. Да. Събудих в него волята да живее. Вие вярвате, че мирът е по-добър от войната. Аз вярвам, че победната война е по-добра от мира. И аз нямам право да лиша своя народ от победата му.

Д-р Гален. Нито от неговите жертви, нали така?

Маршалът. Нито от неговите жертви, господине. Само кръвта на падналите прави от парчето земя родина. Само войната прави от хората народ и от мъжете – герои.

Д-р Гален. А жертвите? Аз, нали знаете, през войната виждах повече убитите, отколкото живите.

Маршалът. Войната е вашата професия, докторе. В своята професия аз виждах повече героите.

Д-р Гален. Да, те бяха отзад, Ваше Превъзходителство... Ние в окопите не бяхме толкова героични.

Маршалът. Вие също получихте ордена?

Д-р Гален. Затова, че превързвах някакви си ранени.

Маршалът. Зная. Било е на бойната линия, в сред окопите. И това ли не е героизъм?

Д-р Гален. Не, моля Ви се. Аз... просто като лекар човек е дълъжен, нали така...

Маршалът. ... Слушайте, Вие с Вашия мир. Защо и с какво право собствено правите това? Кажете... да не би това да Ви е възложено?

Д-р Гален. Извинете. Аз не разбирам.

Маршалът (тихо). Да не изпълнявате... някоя по-висша мисия?

Д-р Гален. Не, съвсем не. Аз само като обикновен човек, нали така...

Маршалът. В такъв случай не постъпвате правилно, докторе. Трябва да изпълнявате висша мисия... Трябва да има висша воля, която да ни ръководи.

Д-р Гален. Каква воля?

Маршалът. Бог. Аз съм определен от бога: иначе не бих могъл да предвождам масите...

Д-р Гален. Значи... Вие трябва да водите война?

Маршалът. Да. В името на народа.

Д-р Гален. Чиито деца ще паднат в борбата.

Маршалът. ... и ще спечелят победа. В името на народа...

Д-р Гален. ... чиито бащи и майки ще умират от проказа.

Маршалът (става). Те не ме интересуват толкова, докторе. Тях вече не ги бива за войници. Чудно защо още не съм заповядал да Ви арестуват.

Д-р Гален. Заповядайте, Ваше Превъзходителство.

Маршалът. Вие ще излекувате барон Крюг. Отечеството има нужда от него.

Д-р Гален. Тогава, значи... Тогава нека господин баронът дойде при мене, нали така...

Маршалът. ... и да приеме Вашето невъзможно условие, а?

Д-р Гален. Да, Ваше Превъзходителство. Нека приеме това... невъзможно условие.

Маршалът. Вие, значи, настоявате? В този случай, разбира се... *(Отива към масата. В това време извънпява телефонът.*

Маршалът взема слушалката.) Да, лично. Как? Да, чувам. Ах. Кога стана това? Да. Благодаря. *(Оставя слушалката – с прегракнал глас.)* Свободен сте. Слава богу, преди пет минути... барон Крюг се е самоубил.

Завеса

III ДЕЙСТВИЕ

МАРШАЛЪТ

I картина

У маршала.

Маршалът. Значи, в общи линии.

Министърът на пропагандата. Навсякъде антивоенната агитация се засилва. Особено в английския печат... Англичаните винаги страшно много са се боели от болести. До правителството са постъпили петиции с милиони подписи.

Маршалът. Хубаво. С това те самите вътрешно се разлагат. По-нататък!

Министърът на пропагандата. За жалост, в последно време и най-висшите кръгове се изказват за мир, дори и един кралски двор.

Маршалът. Зная.

Министърът. Нейно Величество е обхваната от болезнен ужас пред бялата болест; леля ѝ била заболяла. Кралят, казват, приготвя послание до всички правителства в света, за да се свика конференция за траен мир.

Маршалът. Това би било неприятно. Не може ли някак да се предотврати?

Министърът. Нещата са твърде напреднали. Просто общественото мнение в целия свят ще се обяви най-яростно против каквато и да било война. Причината за това е страхът от проказата, Ваше Превъзходителство. Хората вече не искат политика, искат само изцеление, само спасение. Имаме сведения, че и у нас се чуват доста малодушни гласове – направо казано: против войната. По-добре, казват, здраве, отколкото някакви лаврови венци.

Маршалът. Страхливци! Сега, когато сме най-добре подготвени – такъв благоприятен момент трудно се случва на сто

години веднъж! Слушайте, давате ли ми гаранция, че можете да потушите... това настроение у нас?

Министърът. За дълго време не мога да гарантирам, Ваше Превъзходителство. Младежта е обхваната от ентузиазъм и ще Ви последва дори и в огъня, но сред по-възрастните се шири малодушие и страх.

Маршалът. На мене повече ми трябват младите.

Министърът. Наистина, но по-старите са... икономически по-силни. Освен това все още в техни ръце са ръководните постове и по-висшите длъжности... В случай на война работите ще закуцат тук-таме. Крайно необходимо е да се успокои обществото.

Маршалът. Как?

Министърът. Да се принуди докторът да предостави лекарството си на наше разположение.

Маршалът. Ехе, него на кръст да го разпънете, пак нищо няма да излезе. Познавам го добре.

Министърът. Има изпитани средства за упражняване на въздействие върху хората.

Маршалът. Само че тия методи завършват обикновено със смърт. Не, благодаря; това би направило добро впечатление в случая.

Министърът. Тогава не остава нищо друго освен... макар и временно... да отстъпим на повика за мир.

Маршалът. И да изпуснем благоприятния момент. Оставете това.

Министърът. Или да действаме по-бързо, преди да се е оформил мирният фронт. Това значи...

Маршалът. ... да нападнем веднага. И да нападнем най-слабото място. Колкото до причините за военната намеса...

Министърът. Те са подготвени отдавна: комплот, насочен срещу нашата държава, системни провокации и т. н. В последния момент ще се случи малък политически атентат. После достатъчно е да се извършат масови арести и да се инструктира печатът.

Ще станат спонтанни демонстрации в полза на войната. Аз гарантирам за патриотичния ентузиазъм – докато не е късно.

Маршалът. Благодаря Ви. Виждах, че мога да разчитам на Вас. Най-после! Боже, най-после ще поведе народа си към величие!

Завеса

II КАРТИНА

Преди вдигане на завесата се чуват военни маршове, фанфари, барабани, които глъхнат в растящата от въздушевление връва на тълпите.

Завесата се вдига. Работният кабинет на маршала. На балкона, вратата към който е отворена, маршалът говори към тълпата. Вътре в кабинета са дъщерята на маршала и младият барон Крюг във военна униформа.

Маршалът (към тълпата). В този момент, когато нашите сребристи самолети вече сеят гибел над градовете на коварните ни врагове (*ентузиазирани викове*), искам да споделя с моя народ колко трудно ми беше да взема това решение. (*Да живее маршалът! Ура за маршала!*) Да, аз започнах военните действия и ги започнах, без да обявявам война. Направих това, за да запазя живота на хилядите ваши деца, които в този миг печелят своето първо сражение, преди още неприятелите да са се съвзели от ужаса. Сега искам и вашето съгласие. (*Френетични викове: Да! Да! Съгласни сме! Да живее маршалът!*) Освен това аз започнах борбата без унизителни преговори с тази малка нищожна държавица, която си мислеше, че може безнаказано да обижда нашия велик народ (*Тълпите възмутено реват.*) и да руши неговия ред и сигурност чрез свои наемни бандити. (*Тълпите реват:*

Да се убият! Убийте ги! Предатели! Да се обесят!) Тишина! С викане не ще се избавим от това зло! Нямаше друг път освен с един наказателен поход да се унищожи тази досадна държавица, която системно заплашва нашия мир, да унищожим този малък, малощен народ, който няма право дори да съществува; да го унищожим, под чиято и защита да се намира той – нека сега другите сили открият картите си! Аз казвам само, че не се боим от никого! (*Силни викове: Не се боим. Да живее маршалът! Да живее войната!*) Аз знаех, че сте съгласни. Само заради вашата чест аз изпратих великолепната си армия в боя. И от ваше име аз заявявам в очите на целия свят: Ние не сме искали тази война, но ние ще я спечелим! Ще я спечелим по волята на бога – ще я спечелим (*Удря се в гърдите.*) ... защото сме прави! ... Ние сме прави... (*по-слабо*) Ние... сме прави... (*Силни викове: Ние сме прави! Да живее войната! Да живее маршалът!*)

Маршалът (*напуска балкона, като залита и се удря в гърдите*). Ние сме прави... Ние сме прави... Ние сме...! Аз.

Крюг. (*Притичва към него.*) Какво Ви е, Ваше Превъзходителство?

Дъщерята. Какво ти стана, татко?

Маршалът. Оставете ме... Вървете... (*Разкопчава куртката и се пипа по гърдите.*) Ние... сме прави... (*Разкъсва ризата.*) Погледнете тук...

Крюг. Покажете! (*Крюг и дъщерята се навеждат над гърдата на маршала.*)

Маршалът. Нищо не усещам... Като мрамор е...

Дъщерята (*със свито гърло*). Не, не татко... Нищо няма, няма какво да гледаш.

Маршалът. Остани... (*Пипа се по гърдите.*) Безчувствени... съвсем безчувствени...

Дъщерята. Татко, нищо ти няма... ще видиш!

(*Отвън виковете се засилват: Маршала! Маршала! Маршала!*)

Маршалът. Зная какво е това. Върви, дъще, върви... остави ме...

(Маршала! Искаме маршала!)

Маршалът. Идвам. *(Закопчава дрехата си.)* Моля ви се, деца, вървете си! Няма смисъл... Това не е за вас.

(Маршала! Искаме маршала!)

Маршалът. Идвам. *(Излиза на балкона, изправен с ръка, вдигната за поздрав.)*

(Нестихващи викове: Да живее маршалът! Ура за маршала! Да живее войната!)

(Дъщерята се разридава.)

Крюг. Недейте. Чувате ли! Мила...

Дъщерята. Павле... но татко...

Крюг. Зная. Но сега не бива да плачем. *(Отива при телефона и започва трескаво да прелиства указателя, съобщава номера.)* Ало... Придворният съветник Сигелиус ли е? Тук Крюг. Елате веднага в двореца на маршала... Да, при самия маршал... Да, бяло петно. *(Оставя слушалката.)* Моля Ви, Анета, не плачете!

(Отвън викове: Да живее маршалът! Да живее войната! Да живее армията! Ура за маршала!)

Маршалът (връща се от балкона). Все пак те ме обичат... Това е велик ден. Е, не плачи, детето ми!

Крюг. Ваше Превъзходителство, позволих си да повикам придворния съветник Сигелиус.

Маршалът. Да, Павле. За да боледувам по правилата на науката, нали? *(Махва с ръка.)* Няма ли още... никакви известия за нашите самолети?

(Отвън се чуват песни и военна музика.)

Маршалът. Чувате ли ги? Как ликуват? Най-последно направих от тях народ. *(Пипа се под куртката.)* Чудно... студено е като мрамор. Като че ли това не съм вече аз.

(Отвън: Маршала! Маршала! Маршала!)

Маршалът. Идвам... Идвам... *(Залита към балкона.)*

Крюг. Позволете, Ваше Превъзходителство. (*Изтичва и дава знак за усмиряване на тълпата.*) Негово Превъзходителство маршалът ви благодари. Той току-що се оттегли в работния си кабинет.

(Да живее маршалът! Да живее войната! Ура за маршала!)

Маршалът. Добър момък... Старият Крюг твърде много го обичаше. (*Сяда.*) Бедният барон Крюг! Бедният... бедният.

Крюг (връща се от балкона). Моля Ви се, Анета. (*Сочи прозорците. Двамата спускат тежките завеси и запалват лампата на масата. Полумрак и тишина, глухо долитат песни и маршове.*)

Маршалът. Да. Сега поне изглежда като болнична стая.

Дъщерята. (*Сяда в краката му.*) Ти няма да боледуваш. Ще дойдат най-великите лекари на света и ще те излекуват. Сега трябва да си легнеш, татенце.

Маршалът. Аз не бива да боледувам. Не, не. Аз трябва да водя войната, дъще. Ще видиш, че няма и да помисля за това. Само сега, този миг пред вас... само докато си отдъхна. Това е от шума. Човек се чувства по-добре, когато може да се свре на тъмно... и да държи някого за ръката, нали?... Но това ще мине, ще видите; аз трябва да ръководя войната... Само да дойдат първите съобщения! Чувате ли как пеят вън? Чува се, като че... от другия свят.

Крюг. Ако това Ви пречи, Ваше Превъзходителство...

Маршалът. Не, оставете ги. Сега навсякъде, навсякъде се веят знамена... Би трябвало да мина през града... да се покажа... и да кажа на всички, че ние сме прави, ние... ние... (*Бие се в гърдите.*)

Дъщерята. Тате, недей! Не бива да мислиш вече за това!

Маршалът. Не бива, дъще! Ще видиш, аз ще вървя начело на войниците като победител... Ти не ме видя след последната война, когато се връщах с войниците у дома. Ти беше още много малка, нали? Но сега ще видиш! Колко ще се радваш, Павле, войната е хубаво нещо! Няма нищо по-висше за нас, мъжете. Да нападнеш

фланга, който трябва! Да обградиш противника! Хвърли там после десет армейски полка...

Адютантът (на вратата). Господин придворният съветник Сигелиус пристигна. Да го въведа ли?

Маршалът. Какво?... Какво иска?

Дъщерята. Въведете го... в спалнята на баща ми.

Адютантът. Слушам! (*Изчезва.*)

Маршалът. Да, зная вече. Най-добрите лекари в света, нали?... (*Става.*) Жалко. С вас ми беше по-добре.

Дъщерята. (*Придружава го до вратата.*) Не бива да се страхуваш, тате!

Маршалът. Как? Маршалът не се бои, дъще. Маршалът има своя... мисия. (*Излиза.*)

(*Тишина. Отвън се чуват само военни маршове.*)

Крюг. Плачи, Анета, плачи, сега може!

Дъщерята. Той, Павле, може би наистина има да изпълнява мисия. Може би наистина нищо не може да му се случи!

Крюг. Ужасно, Анета! В такъв напреднал стадий... Боже мой, как е възможно да не го е знаел по-рано?

Дъщерята. Но... но той никак не мислеше за себе си. Беше така уверен... (*Плаче, подпряна на камината.*)

Крюг. Анета, тая вечер отивам в полка.

Дъщерята. Но нали не е нужно ти да...

Крюг. Всички от нашия народ са изпълнявали дълга си. Една може би глупава традиция.

Дъщерята. Но нали войната няма да продължи дълго! Татко казваше, че след няколко дена...

Крюг. Може би. Но във всеки случай... известно време ще останеш сама. Трябва да бъдеш храбра, Анета.

Дъщерята. Ще бъда.

Адютантът (влиза). Бързи телеграми, моля.

Крюг. Сложете ги на масата на господин маршала.

Адютантът. Слушам. (*Оставя телеграмите на масата и излиза.*)

Дъщерята. Павле, какво да правя?

Крюг. Един момент. (*Отива до масата и поглежда телеграмите.*) Извини ме, не би трябвало, но... невероятно! Такъв малък народ...

Дъщерята. Какво правят?

Крюг. Започнали са да се отбраняват. Същински пигмеи. След първоначалните успехи нападението на столицата излязло несполучливо. Загубили сме осемдесет самолета... На границата танковете срещнали силен отпор.

Дъщерята. Това лошо ли е?

Крюг. Най-малкото загуба на време. През това време могат да получат помощ, нали разбираш? Маршалът сигурно е разчитал на това, че първият удар ще бъде достатъчен. Ето, две велики сили са ни връчили ултиматум. Вече са обявили мобилизация. Господи, колко бързо се развива всичко! Три, четири... пет ултиматума наведнъж.

Дъщерята. Значи всъщност лоши новини?

Крюг. Струва ми се много лоши, Анета.

Дъщерята. Да му ги покажем ли?

Крюг. Трябва. Не се страхувай, мила, маршалът е силен. Болестта не може да сломи такъв човек. Ще видиш как ще застане над военната карта и ще забрави всичко... Нали е военен? Изправи го пред дулото на колкото щеш пушки, няма да мигне.

(*В работния кабинет влиза с несигурна крачка маршалът, облечен в развяваща се пижама.*)

Маршалът (ридае). Господи, боже мой... Божичко...

Дъщерята. Тате!

Крюг (отива при него). Ваше Превъзходителство, опомнете се. (*Отвръща го към фотъйла.*)

Маршалът. Вървете си! Вървете си! Ще ми мине... след малко... Боже господи... Още шест седмици... Само шест седмици,

каза той, докторът... и после край... край... Исусе! Защо човек не може да си представи някои неща по-рано. Ами едва когато го изпита сам... Исусе Христе, смили се!

Крюг (дава знак на Анета да предостави всичко на него). Ваше Превъзходителство, има известия от фронта.

Маршалът. Какво?... Оставете ме сега, не мога... Вървете си всички! Не виждате ли... хора, не виждате ли...

Крюг. Ваше Превъзходителство, получиха се лоши новини.

Маршалът. Как? Дайте ги тук! *(Взема съобщенията и мълком ги проучва.)* Това, разбира се, изменя положението. *(Става.)* Повикайте... не, нищо. Ще дам нарежданията си писмено. *(Сяда на бюрото.)*

(Крюг застава до него. Дъщерята стои неподвижно и се моли. Отвън пият.)

Маршалът (пише бързо). Да се мобилизират следващите на бори.

Крюг (взема листа от него). Да, Ваше Превъзходителство.

Маршалът (пише и счупва молива. Крюг му подава нов). Нареджания за авиацията.

Крюг (взема листа от него). Да, господин маршал.

Маршалът. А тук. *(Нервно задрасква нещо.)* Не, така не може. *(Откъсва лист от блока, смачква го и го хвърля в коша.)* Това трябва иначе. *(Пише и пак се сепва.)* Не, почакайте един момент. *(Отпуска главата си на масата.)*

(Крюг безпомощно поглежда към Анета.)

Маршалът. Боже, смили се! Смили се, боже!

Крюг. Ваше Превъзходителство, чакам други нареждания!

Маршалът (вдига глава). Да, ей сега... *(Става и със залитане отива в средата на сцената.)* И тъй, аз нареждам... Анета, утре... утре заставам начело на атакуващите армии. Аз сам ще ръководя всички операции... Това е моята мисия, разбираш ли? А когато победим... аз ще яздя отпред начело на войниците...

(Отвън се чуват военни маршове.)

...посред купища развалини. Някога там е имало някаква си столица. А аз ще яздя, месото ми отдавна ще е окапало... само очи ще са ми останали, но все още ще яздя начело на войниците, бял скелет на бял кон... И хората ще викат: „Да живее маршалът! Да живее Негово Превъзходителство скелетът“.

Дъщерята. (Разридава се и скрива лице в ръцете си.)

Крюг. Не бива да говорите така, маршале!

Маршалът. Имате право, Павле... Не се бойте – дотам няма да се стигне. Зная какво ще направя. Утре... утре аз ще застана начело на войските, но не в главната квартира. Там може би ще... воня... на моите генерали. Не, начело на нападението ... със сабя в ръце... след мен, юнаци. След мен! А когато падна... аз трябва да падна... тогава поне войниците ще отмъстят за своя маршал... Ще се вият като дяволи... юнаци, напред! На нож! Ура, юнаци, поне трудът да не иде напразно! (Бие се в гърдите!) Ние спечелихме! Ние... ние... (Посяга към гърдите си.) Аз... Анета! Анета, страх ме е...

Дъщерята (отива при него, силна по майчински). Не бива, тате. Седни тук и не мисли за нищо, разбираш ли? (Слага го да седне на фотойла.)

Маршалът. Да. Аз не бива да мисля, защото... защото... знаеш ли, аз ги видях в клиниката... Един човек искаше да стане, за да ме поздрави... и тогава от него... падна ей такъв къс... Господи, боже мой! Няма ли милост?

(Крюг разменя поглед с дъщерята, кимва с глава и отива на телефона. Търси в телефонния указател.)

Дъщерята (милва маршала по главата). Сега вече не мисли за това, тате. Ние няма да те оставим. Ти ще оздравееш. Това е вече наша грижа, тате. Ти трябва да оздравееш, ти трябва, ти, с една дума, трябва! Кажу, че искаш да оздравееш.

Маршалът. Аз искам... Аз трябва да спечеля войната, знаеш ли? Поне половин година да имах. Боже, да имах поне една година за войната!

Крюг (съобщава номера на телефона). Ало, доктор Гален? Тук Крюг. Докторе, трябва да дойдете при маршала. Да, той е много тежко болен. Само Вие можете – да, разбирам. Вашето условие е... да се сключи мир. Да, аз ще му съобщя. Моля Ви, чакайте на телефона. *(Закрива с длан микрофона.)*

Маршалът. Не! Не! Аз не искам мир! Аз трябва да водя своята война. Сега, разберете, не мога да се откажа. Това би било унижение. Вие сте полудели, Павле. Разберете, ние трябва да спечелим войната! Ние сме прави!

Крюг. Не сме, господин маршал...

Маршалът. Зная, че не сме, момко, но искам моят народ да спечели! Аз съм тук без всякакво значение... но той... В името на народа. Останете, Павле, оставете, аз мога да умра за народа си.

Крюг (подава телефона на Анета). Вие можете, господине, но какво ще стане после?

Маршалът. След моята смърт ли? Ех, Павле, това трябва да се има предвид, нали така, че съм смъртен!

Крюг. Но Вие не сте го имали предвид, господине. Никой не може да Ви замести сега посред войната. Вие сте единствен! Без Вас ще настъпи паника. Да ни пази господ от това, което би настъпило след Вас!

Маршалът. Имате право, Павле, аз не бива да си отида посред войната. Преди това аз трябва да я спечеля.

Крюг. Войната... няма да се свърши за шест седмици, господин маршал.

Маршалът. Наистина за шест седмици... Бог не трябваше да ми изпраца това нещо! Това бог... не трябваше... да го допусне... Боже, какво да правя!

Крюг. Да предотвратите погрома, господине. Това е сега... Вашата задача. Анета.

Дъщерята (говори по телефона). Докторе, чувате ли ме? Аз съм дъщеря му, ще дойдете ли? Да, ще изпълни условието Ви. Не, още не е казал, но няма какво да прави. Тогава ще дойдете ли? И

ще го спасите, нали? Ще му кажа. (*Закрива мембраната.*) Тате, иска да му кажеш поне една дума.

Маршалът. Не, остави, Анета. Аз не мога. Свършено е.

Крюг (спокойно). Моля да ме извините, Ваше Превъзходителство, но Вие трябва да го направите.

Маршалът. Какво да направя? Да извикам този...

Крюг. Да.

Маршалът. И след това покорно да предложи мир, така ли? Да върна армията, а?

Крюг. Да.

Маршалът. И да се извиня... да понеса и наказание...

Крюг. Да.

Маршалът. Така ужасно, така безсмислено да унижа своя народ...

Крюг. Да, господине.

Маршалът. А след това по същия начин да се оттегля, да предам обезчестения си пост...

Крюг. Да, но да се оттеглите всред мир, господине.

Маршалът. Не! Чувате ли, не! Това нека го направят другите. Малко ли са тия, които бяха против мене; нека сега покажат. Аз само... ще подам оставката си; някой друг нека предлага унизителния мир.

Крюг. Друг не може да го направи, Ваше Превъзходителство.

Маршалът. Защо?

Крюг. Защото това би означавало гражданска война. Само Вие можете да заповядате на армията да отстъпи.

Маршалът. Тогава нека загине народът, който не е способен да се управлява! Да ме оставят да си вървя... да се справят без мене.

Крюг. Вие сте ги учили на това, Ваше Превъзходителство.

Маршалът. Тогава остава още една... войнишка възможност. (*Отправя се към вратата.*)

Крюг (застава на пътя му). Вие няма да направите това, господине.

Маршалът. Как? Аз нямам ли власт над собствения си живот?

Крюг. Нямате, Ваше Превъзходителство. Трябва... да приключите войната.

Маршалът. Може би имате право, момко. Анета, той е добър момък, но е прекалено умен. Никога няма да направи нещо велико.

Дъщерята (подава му слушалката). И тъй, тате...

Маршалът (отблъсква слушалката). Не, дъще, не искам. Не мога. Аз нямам защо да живея... вече.

Дъщерята. Моля те, татко, моля те заради всички прокажени.

Маршалът. Заради всички... Имаш право, Анета, има и други. Ето ни нас, прокажените! Ние, милионите прокажени по света. Наистина, аз трябва да бъда с тях. Гледай, човечество, гледай, тук стои... маршалът на прокажените; и вече не начело на армии, а начело на всичкото скапано месо... Настрона, настрона, сега идем ние. Ние, ние сме правите, ние искаме милост! Дай, Анета! *(Взема слушалката.)* Ало, докторе. Да, самият... Да... Вече Ви казвам, че да! Добре. Благодаря. *(Оставя слушалката.)* И така, значи, няма връщане назад. Ще дойде... след няколко минути.

Дъщерята. Слава богу! *(Разплаква се от радост.)* Аз толкова се радвам, татко... толкова се радвам, Павле.

Маршалът (гали я по косата). Е, остави... Не се ли гнусиш още от мен... Знаеш ли, после ще заминем... когато настъпи мир...

Дъщерята. Когато оздравееш...

Маршалът. Да, когато всички оздравеем. И когато сложа в ред работите, разбираш? Ще бъде трудно, Павле... Само да дойде докторът! Трябва да спрем офанзивата... и да оповестим на всички правителства! *(Взема нарежданията си от масата и ги къса на парчета.)* Жалко, това можеше да бъде... хубава, голяма война.

Дъщерята. А виждаш ли, татко, вече, изглежда, няма да има никакви войни. Когато ти разпуснеш най-голямата армия на света.

Маршалът. Да, тя беше великолепна армия, дъще... Ти дори не си представяш каква отлична армия. Двайсет години съм я подготвял...

Крюг. Сега ще подготвяте мира, господине. Ще кажете на хората, че Бог ви е научил...

Маршалът. Бог... ако знаех, че наистина Бог иска това, Павле, това също би било мисия, нали?

Крюг. Да, господине. Това би било... велико дело.

Маршалът. Работа за корава глава, зная аз. Че нали познавам дипломатите, синко. Ако остана жив още няколко години... Човек издържа много, когато изпълнява мисия. Мир... Бог иска да въдвора мир... Анета, кажи го... искам да чуя как звучи.

Дъщерята. Бог иска да въдвориш мир, татко.

Маршалът. Наистина не звучи лошо... Това ще бъде голяма мисия, нали Анета? Достатъчно ще бъде, ако бялата болест изчезне от света. Това ще бъде огромна победа, нали? Да въдвориш мир... Тогава нашият народ ще бъде пръв между всички... Наистина това ще продължи дълго, но ако бъда жив... Само това да е мисия от Бога! Къде е докторът, Анета? Къде е докторът?

Завеса

III КАРТИНА

Улицата

(Шествие от хора със знамена. Песни. Чуват се виковете: „Да живее маршалът! Ура за маршала!“.)

Синът от I действие и всички отведнъж. Да живее войната!

Тълпата. Да живее войната!

Синът. Нас ни води маршалът!

Тълпата. Нас ни води маршалът!

Синът. Ура за маршала!

Тълпата. Маршала, маршала!

(Чува се сирена на автомобил, който не може да мине през тълпата.)

Д-р Гален (слиза от автомобила с куфарче в ръка). Ще продължа пеша... Позволете ми, моля ви... Моля, пуснете ме... чакат ме...

Синът. Викайте, гражданино: да живее маршалът! Да живее войната!

Д-р Гален. Не! Война не! Не бива да има никаква война! Чувайте, не, война не бива да има!

Викове. Какво каза? Предател! Подлец! Удряйте!

Д-р Гален. Трябва да има мир! Пуснете ме, аз отивам при маршала.

Викове. Обижда маршала! На електрическия стълб! Убийте го! *(Ревящата тълпа се сключва около д-р Гален. Безредице, врява. Тълпата се разделя. На земята лежи доктор Гален и куфарчето му.)*

Синът (рита го). Ставай, проклетнико! И изчезвай, че...

Един от тълпата (навежда се над лежащия). Спрете, граждани. Той е свършил.

Синът. Голяма загуба! Един предател по-малко. Ура за маршала!

Тълпата. Да живее маршалът! Маршалът! Маршалът!

Синът (отваря куфарчето). Гледайте, ама той бил доктор проклетникът. *(Чуни шишенцата с лекарствата и ги тълпче.)* Така! Да живее войната! Да живее маршалът!

Тълпата (отминава). Маршалът! Маршалът! Да живее маршалът!

Завеса

КРАЙ

Превод от чешки: Светомир Иванчев

Първата публикация на превода е в изданието: Чапек, Карел. *Избрани фантастично-утопични произведения в два тома. Том втори. Разкази, Р. У. Р., Делото Макропулос, Бялата болест*. София: Народна младеж, София, 1985, с. 183 – 245.

Българският превод е направен по изданието: Čapek, Karel: *Hry (k vyd. přípr. a poznámky šest. Miroslav Halík)*. Praha: Československý spisovatel, 1956, s. 263 – 344.

Карел Чапек (1937)

„БЯЛАТА БОЛЕСТ“.

АВТОРОВОТО ТЪЛКУВАНЕ НА ПИЕСАТА

Да предположим, че по света е избухнала нова и непозната епидемия, която се разпространява лавинообразно. За това не е необходимо изключително въображение; както знаете, през втората половина на Голямата война¹ повече хора са загинали от испанския грип, отколкото от олово или иприт.

Да предположим след това, че светът, който е залят от болестта, много прилича на света, в който живеем ние; че това е свят на трескаво въоръжаване, който се люшка на ръба между войната и мира, заплашван от динамита на държавите, стремящи се към успех, експанзията и господството над други нации. Театралната пиеса „Бялата болест“ стои върху тези две предпоставки.

Намираме се почти в навечерието на война; днес или утре, без дори да обяви война, атаката ще започне една безупречна армия, която за амбициозния си народ е изковал маршалът, обожествяваният национален герой, диктаторът и великият пълководец. В тази ситуация ни връхлита бялата болест, ужасната и смъртоносна епидемия, която е като бързо разложение приживе, застига почти всички хора на петдесетгодишна възраст, а с нея се разпространява и паническият и деморализиращ страх; като нов удар на чумата, с която световното лекарско съсловие не може да се справи.

А сега си представете, че един малък лекар от бедната градска периферия, един обикновен личен лекар с научно мина-

---

¹ Голямата война е названието на Първата световна война преди 1 септември 1939 г., когато започва Втората световна война (бел пр.).

ло, прекъснато някога назад във времето, ще открие онова, което не са успели най-големите медицински капацитети и здравни клиники по света: ще открие лекарството срещу бялата болест, ще го подложи на клинични експерименти и в мига, когато по света тръгва триумфалната новина, че лекарството срещу бялата болест е открито, той заеквайки ще обяви твърдоглаво: „Да, но ще предоставя лекарството си само на държавите, които се откажат от агресивните войни и сключат траен мир с останалите народи. Бях лекар през войната“, казал той, „и зная какви щети на човека може да направи куршумът или ипритът. Нека хората си издействат мир и ще им дам лекарството си. Не съм политик, а лекар; и като лекар съм длъжен да се боря за живота на всеки човек, трябва да се противопоставя на убийствата.“

С изявлението си фанатикът на хуманността се връща обратно в своята периферия и продължава да лекува бедняците си. „Бедняците“, казва той, „не могат да направя нищо; богатите имат повече влияние, и ако пожелаят, по-скоро те могат да въдворят мира на земята.“

Да спрем за момент при тази ситуация. Ако драмата „Бялата болест“ се играе на сцена, зрителите ще спорят дали твърдоглавият лекар има право или не, след като отказва да помогне на страдащото човечество. Негово лекарско задължение е да помага на всекиго, а „останалото не ви интересува“, както му казва придворният съветник. Ето я привлекателната възможност да се дискутира върху някои морални въпроси, като например въпроса за класическия конфликт между задължението и съвестта; само че моят твърдоглав лекар възприема цялата дилема по-скоро наивно. Като лекар е длъжен да подари лекарството на болните. Като човек и лекар смята за свое задължение да не остави хората да се избиват във войната, докол-

кото силите му позволяват това. Не отхвърля нито едното от двете задължения; иска да поеме и едното, и другото. Разчита – и то не без основание, че страхът от епидемията ще принуди нациите и техните правителства да договорят траен мир. По свой начин той е терорист на мира; нарекоха го утопичен изнудвач. Който го види как отказва помощ на жената, застигната от бялата болест, трудно ще се отърси от бурното чувство на несъгласие, или дори от антипатията. Е, нека го оставим да се откаже от своя пацифистки ултиматум; да кажем, че ще публикува лекарството си и ще отклони от хората заплашителната метла на бялата болест. Човечеството ще си откъдне; но утре или в другиден никой няма да го спре, когато хвърля газови бомби и убива не само хиляди свои и чужди войници, а и своите жени и деца – на това сме свидетели в наши дни. Или малкият неизвестен лекар ще предаде лекарството си, както му заповядва лекарската етика; или по единствения начин, с който разполага, ще опита да принуди човечеството да наложи мир, но с цената на това, че ще временно ще допусне хиляди хора да умрат от най-страшната болест. Това е неразрешима дилема; в единия или другия случай нашият лекар извършва онова, което се нарича трагична вина; и за неговото метафизично оправдание авторът не може да посочи нищо друго, освен че с окончателната катастрофа той ще понесе вината си.

Засега лекарят не се заблуждава в това, на което е разчитал: и без друго въоръжената до зъби, агресивна и честолюбива нация призовава за лекарството повече, отколкото към война; под натиска на епидемията световното обществено мнение е готово да приеме лекарския ултиматум. И в този момент военният диктатор, който с години е подготвял за нацията си най-добрата и най-силната армия, издава заповедта за атака срещу малката съседна държава; защото неговото задължение

е да не лишава нацията си от победата. В мига, когато обявява пред възторжените тълпи началото на войната, той усеща върху себе си признаците на бялата болест. Единственият, който може да го спаси, е нашият твърдоглав лекар; той е готов да излекува маршала, но при едно условие: маршалът да оттегли своите армейски подразделения и да сключи мир. Маршалът обаче отказва; по-скоро би се разложил, отколкото да унижи нацията си. Но същевременно осъзнава колко нерешима е неговата ситуация: поради преброените му дни не може да завърши войната, която е започнал; няма на кого да отстъпи върховната си власт в държавата; след смъртта му в райха ще настъпи хаос. Трябва да живее, за да защити страната си в разгорелия се световен конфликт; но ако продължи да живее, трябва да предложи унизителен мир и да стовари отговорността за незаконно провокираната война върху своята нация. Не остава нищо друго, освен мира; но няма ли спечелената война да донесе по-голяма слава на неговата нация, отколкото трайният мир? Мир, произнася маршалът, за да чуе как звучи тази дума. „Мир. Бог иска да вдвоя мир. Наистина, да вдвоя мир – това не звучи лошо. Моята нация ще бъде първата сред всички други...“

В този момент неотстъпчивият лекар отива при маршала с лекарството си; но по пътя го спира тълпата, опиянена от войната: „Граждани, викайте: Да живее войната! Слава на войната!“ „Не бива да има война“, изкрещява лекарят и е убит на място. Малките ампули с неговия серум са стъпкани в прахоляка и тълпата продължава да се носи с виковете: „Да живее маршалът! Слава на войната!“.

Това е финалът, който бе определен като безнадеждно пессимистичен. Отчасти това е истина; войната е разпалена и бялата болест няма да бъде спряна; лекарят, неговото лекар-

ство и трайният мир са мъртви, а на мизерна смърт е осъден маршалът, който вече няма да спечели започнатата война за своята нация; остава само ехтящата тълпа, която е убила едновременно маршала и неговия антагонист. Вероятно това с право е наречено песимизъм; само че дали днешното човечество няма достатъчно причини за песимистични мисли, а освен това дали да се понесе вината действително е безнадеждно песимистично? Тази война вече няма да бъде спечелена; ще се сключи мир, с маршала или без него; ще продължавата търсенето на лекарството срещу бялата болест, но тълпата, която е убила лекаря, дълго и скъпо ще плаща с изгубената война и болестта. И невинните ще страдат, но светът е такъв, че невинните страдат заради глупостта и грешките на другите. В края на краищата нито една драма не се появява, за да докаже, че светът е добър или лош; а по-скоро, за да почувстваме ужаса от него и необходимостта от справедливост.

Превод от чешки: Добромир Григоров

Преводът е направен по изданието: *Čapek, Karel, O umění a kultuře, III*, Praha: Československý spisovatel, 1986, s. 725–729. Текстът на Карел Чапек е ръкопис, датиран от 1937 г., и се публикува на чешки за първи път едва в този том със събраните съчинения на писателя.

Карел Чапек (1937)

КАРЕЛ ЧАПЕК: „УЧАСТНИЦИТЕ В СЪБИТИЯТА“

Първата подбуда за написването на тази пиеса дойде преди години от сюжета на моя приятел д-р Иржи Фоуска: лекар открива нови лъчи, унищожавщи злокачествени тумори, но намира сред тях и смъртоносни лъчи; с тяхна помощ той става самовластник и пагубен месия за света. От този сюжет в паметта ми се запечата представата за лекар, който посвоему държи в ръцете си съдбата на човечеството. Но в наши дни има толкова хора, които държат или искат да държат в ръцете си съдбините на народите или човечеството, че никога нямаше да пожелае да ги увеличи с още един екземпляр, ако не се беше появила втора и по-настойтелна подбуда: а тя е самото наше време.

Една от характерните черти на следвоенното човечество е отстъплението от това, което тук и там почти с презрение се назовава хуманизъм; а и в тази дума се съдържа пълна с обожание почит към живота и човешките права, любов към свободата и мира, стремеж към правда и справедливост и други нравствени постулати, които – в духа на европейските традиции – досега бяха смятани за смисъл на човешкото развитие. Известно е, че в някои страни и нации се е установил съвсем различен дух: не човечеството, а класата, държавата, нацията или расата е носител на всички права и единствен обект, заобиколен с почит, но затова пък почит абсолютна: над него няма нищо, което нравствено да го ограничава във волята и правата му. Държавата, нацията или режимът са облечени с всемогъщ авторитет; отделният индивид, със свободата на

духа и съвестта си, с правото си свободно да решава собствената си съдба, е физически и нравствено напълно подчинен на така наречения колективен, но всъщност чисто авторитарен и насилствено наложен режим. Просто духът на политическия авторитет при днешното положение в света агресивно се изправя срещу европейските традиции на нравствения и демократичен хуманизъм; този конфликт от година на година все по-застрашително излиза на международната сцена, но същевременно става вътрешен въпрос за всеки народ. Външно той най-ясно се проявява в хроничното военно напрежение в днешна Европа и в нарастващата тенденция към насилствено и носещо смърт решаване на политическите въпроси.

Вярно е, че съвременният световен конфликт може да се назове също със стопански и социални понятия; или може да се обясни с биологични термини като борба за живот. Но най-драматичният му аспект е в сблъскването на двата големи антагонистични идеала: от една страна – нравствения идеал на общочовешкия хуманизъм, демократичните свободи, световния мир и зачитането на всеки човек и право; от друга страна – динамичния антихуманен идеал на властта, потисничеството и националната или друга експанзия, за когото насилието е желано средство, а човешкият живот е само оръдие. Казано с употребяваните днес термини, това е конфликт между идеалите на демокрацията и идеалите на неограничените и амбициозни диктатури. И именно този конфликт с трагичната си актуалност даде подтик за написването на „Бялата болест“.

Би могло в пиесата да се посочи какъв или друго заболяване вместо въображаемата „бяла болест“; обаче авторът се стреми по възможност да отнесе отделни мотиви и мястото на действие в сферата на фиктивното, за да не трябва те да се свързват нито с истинска болест, нито с действителни държави или

режими; освен това той схваща тази болест донякъде символично, като признак за дълбокото разложение на бялата раса; подобна епидемия изглежда на съвременния човек като възвръщане на чумните епидемии от Средновековието. Авторът преднамерено изгражда цялата драматична обстановка около конфликта върху мотива на смъртоносната епидемия; защото болният и страдащ човек неизбежно и типично е обект на хуманността; неговата зависимост от грижовен нравствен ред е най-дълбока. Двата големи световни възгледа тук се сблъскват, така да се каже, на гнездото на болестта и в техния конфликт се решават животът и смъртта на болното човечество. Този, който е представител на волята за власт, не се оставя да бъде спрял по пътя си от съчувствие към човешките страдания и ужаси; а този, който се сблъсква с тях в името на хуманизма и зачитането на живота, отказва да помогне на страдащите, защото самият той фатално приема безмилостния морал на стълкновение. И в името на мира и хуманността ще се извършват убийства и ще се умира в хекатомби¹, ако този спор веднъж завинаги трябва да се разреши. В света на войната самият Мир е длъжен да бъде твърд и неотстъпен воин. И напротив, представителят на властта и силата става един от тези, които просят за човешка помощ, докато и през него минава неудържимият валак на масовите кръвопролития, които той е предизвикал. Именно тук авторът вижда безнадеждната тежест на световния конфликт, който преживяваме; в него се сблъскват само така, просто, черното с бялото, злото с доброто, безправие с правото; в него и от двете страни се възправят големи ценности и непримирима твърдост; но това, което е застрашено в този спор, са доброто и правото, и целият човешки живот. Накрая остава само гълпата, без благородство и съчувствие,

---

¹ Жертвоприношение; в случая – масова гибел на хора (бел. пр.).

която равнодушно стъпква до смърт двамата представители на противоположните стремежи. Виж човечеството, което хуманизъмът искаше да спаси, виж гълпите, които волята за власт искаше да поведе към величие и слава! Ето ти „всички хора“, доктор Гален, ето го нашия народ, Маршале; и ние всички съзираме тук собствените си исторически конфликти, в които крайният успех е съмнителен, но едно е несъмнено: че за тях тежко и мъчително ще плати Човекът. Както и да завърши войната, с чието разпалване приключва „Бялата болест“, сигурно е, че в страданието си Човекът остава спасен.

Авторът си дава сметка, че този неизбежен трагичен финал не е решение; но ако става въпрос за истинския сблъсък, който се разиграва по време и място около нас, между реални човешки сили, не можем да го разрешим с думи и изхода му трябва да предоставим на историята. Навярно можем да имаме доверие в бъдещите хора като двамата честни и разумни младежи в края на пиесата; обаче окончателното решение ще дойде от политическите и духовните събития, в които сме ангажирани не само като зрители, но и като участници, длъжни да знаят на коя от страните в световния драматичен конфликт са изцяло правото и животът на един малък народ.

Превод от чешки: Маргарита Кюркчиева

Първата публикация на превода е в изданието: Чапек, Карел. *Избрани фантастично-утопични произведения в два тома. Том втори. Разкази, Р. У. Р., Делото Макропулос, Бялата болест*. София: Народна младеж, София, 1985, с. 246 – 248.

Преводът е направен по изданието на „Бялата болест“ от 1937 г. Вж. Čapek, Karel, Předmluva. In: *Bílá nemoc. Drama o třech aktech ve čtrnácti obrazech*. Praha: František Borový, 1937, s. 9 – 13.

БЕЛЕЖКИ ЗА АВТОРИТЕ ВЪВ ВТОРА ГЛАВА

Отокар Фишер (1883 – 1938) е преподавател в специалността Германистика на Карловия университет от 1909 г. Неговите академични занимания са безязани от есеистичния синтез на научен анализ и художествено вчувстване – през 1917 г., когато става извънреден професор в Карловия университет, публикува изследването си „Въпроси на психологията на литературата“. Като деен преводач на художествена литература от немски и френски език (превежда, например, значителна част от поезията на Й. В. Гьоте, както и текстове на Фр. Вийон) допринася за облика на съвременната чешка транслатология. Интересите му към театъра се проявяват още през 1907 г., когато започва да реферира театрални представления за множество периодични издания (от 1930 пише за театър в „Лидове новини“, където редактор е Карел Чапек) до смъртта си през 1938 г. Една година (1911 – 1912) е драматург на Националния театър в Прага. През 30-те години помага на немски емигранти и воюващи в Испания на страната на републиканците.

Седмото издание на „Бялата болест“ през 1937 г. излиза от печат с рецензия на Отокар Фишер, в която той определя пиесата като „[...] драматично открито, доведено до кулминация и последователно изградено противоречие между диктатурата и човечеството, между воюването и лекуването, между деспотизма на силата и абсолютното на съчувствието, между гледната точка на парите и императива на социалната любов. Творбата е изпълнена с мощно напрежение, след като бялата болест не е пожалила и най-овластените, за да ги принуди да потърсят помощ от техните идейни противници...“ (цит. по

изданието: Šapek, Karel. *Bílá nemoc*. Drama o třech aktech a ve 14 obrazech. Praha: František Borový, 1937, 7. vyd., s. 129).

Премиерата на пиесата „**Бялата болест**“ от Карел Чапек (1890 – 1938) е на 31 януари 1937 на сцената на Националния театър в Прага. Играе се до 29 юни 1938 г. на сцената както на Националния, така и на Съсловния театър в Прага. Общият брой на играните представления е 84. Историята на двете театрални институции изобилства с примери за това как някои от представленията, поставяни на техните сцени, са възприемани като знакови събития в национален мащаб още от създаването им през 19 в. В този смисъл изборът на театралните сцени и актьорските състави е проява на целенасочено търсена публичност.

Главната роля на доктор Гален се играе от известния по това време актьор и филмов режисьор Хуго Хаас. Негова е заслугата пиесата да се филмира и още през есента на 1937 г. по кината в Чехословакия тръгва пълнометражният черно-бял филм „Бялата болест“ с времетраене 106 минути (сниман е от 6 октомври до 1 ноември 1937 г.). Киноадаптацията е по сценарий на Хуго Хаас и Карел Чапек, като в главните роли са тримата актьори от театралната сцена в Националния театър. Хуго Хаас играе ролята на доктор Гален, образът на доктор Сигелиус е пресъздаден от Бедржих Карен, а в ролята на Маршала е Зденек Щепанек. Два дни след премиерата на филма през ноември 1937 г. немското посолство в Прага протестира и настоява филмът да бъде забранен. Една година по-късно, през ноември 1938 г., министерството на вътрешните забранява публичните прожекции на филма.

Филмовата лента променя съществено развързката на театралната пиеса. Химическата формула, с която доктор Гален

може да излекува човечеството, е безвъзвратно загубена в драматургичния финал. Във филма е въведен още един персонаж – доктор Мартин, на когото колегата му Гален споделя тайната на химическата формула, като по този начин е загатната надеждата за спасение на човечеството. Освен това в последните минути от филма маршалът се обръща към своя народ, за да обяви предстоящия мир. Друга съществена промяна – при преноса на сюжета от книжното издание към театралната постановка и игралния филм, е промяната на фамилното име барон Крюг, директора на военните заводи в страната, която се готви за война. Фамилното име Křüg, според чешката произносителна норма, е звуково копие на немската дума Krieg (война). Във филма и на театралната сцена директорът на военните заводи във филма носи фамилията Крог.

Преднамерено търсените връзки между фикция и историческа реалност в „Бялата болест“ провокират зрителите на филма да разпознаят сходства между жестомимиката на Маршала и италианския диктатор Б. Мусолини. (вж. повече информация за филма на страницата на „Чехословашки филмови бази данни“ (<https://www.csfd.cz/film/4039-bila-nemoc/>))

Книжните издания на пиесата – от премиерата в Националния театър в началото на 1937 г. до средата на 1938 г. са общо девет. Част от читателите на текста са почитателите на Карел Чапек, за които книгата е 39-и том от събраните съчинения на братята Йозеф и Карел Чапек. По време на немската окупация на Чехословакия Карел Чапек е един от забранените автори и десетото издание на „Бялата болест“ излиза от печат през 1945 г.

Добромир Григоров

III.
КАКВО ОЧАКВАТ
НЕМЦИТЕ ОТ ЧЕХИТЕ

Милена Йесенска (22 март 1939)

ПРАГА, УТРОТО НА 15 МАРТ 1939 ГОДИНА

Как се случват най-големите събития? Неочаквано и извед-нъж. Но щом са тук, винаги откриваме, че не сме изненадани. Човек винаги има някакво предчувствие и знание за предстоящите неща, което просто е заглушено от разума, волята, желанието, страха, суматохата и работата. Щом душата на човек за секунда остане гола и освободена, с онова, което прави душата душа, вече осъзнава: знаех си. Неслучайно толкова много хора днес вървят и говорят: аз го предчувствах, казвах го. Вярвам им. Всички предчувствахме това и дори да се бяхме вслушвали внимателно в гласа на сърцето си, когато например оставахме сами у дома, ако можехме да облечем усещанията си в думи, които са истински, а не някакви идеи, които често са изопачени, бихме могли да кажем: очаквахме го. Но в логиката на нещата същевременно е и нелогиката на нещата. В живота си всеки човек очаква някакво удивително събитие: щастие, несгода, болест, глад, смърт. Но когато то дойде, той не го разпознава. Единственото, което знае за него, е, че целият е връхлетян от него, като не му оставя нито време, нито възможност да действа.

Когато във вторник в четири часа сутринта звънна телефонът, когато се обаждаха познатите и приятелите, когато чешкото радио започна предаванията си, градът под прозорците ни изглеждаше като през всяка друга нощ. Съчетанието от светлините под прозорците имаше все същите очертания, кръстовищата съставяха все същия кръст. От три часа постепенно само светлините започнаха да се включват: при съседите, отсреща, отгоре, отдолу, после по цялата улица. Стояхме по прозорците и си казвахме: те вече знаят. Събуждахме хората по

телефона: знаете ли? Отговаряха: да. Мрачната светлина над покривите, бледата луна под облаците, недоспалите човешки лица, чаша горещо кафе и ритмичните съобщения на радиото. Така големите събития стигат до хората: тихо и ненадейно.

*

В немските вестници имаше репортаж за немските войници, които пристигаха в Прага: тих град на разсъмване преди началото на пролетта, колони с немски камиони и в тях мъже с туптящи сърца: какво ще стане вътре? Как ще се държат хората по чуждите улици? Спират първия минувач в предградията, работник, който отива на работа. От пръв поглед разбират, че знае всичко. Държи се спокойно, тихо и спокойно показва пътя.

*

Както винаги, когато се случват големи неща, чехите имат изключително поведение. Нека благодарим на Чешкото радио за пестеливата безпристрастност, с която непрестанно и търпеливо обявяваше на всеки пет минути: немските войски напредват от границата към Прага. Бъдете спокойни. Вършете своята работа. Заведете децата на училище.

В седем и половина сутринта една група деца отиде на училище както всеки друг път. Работниците и чиновниците тръгнаха на работа както всеки друг път. Трамваите бяха пълни както всеки друг път. Само хората бяха други. Стояха и мълчаха. Никога не бях чувала толкова хора да мълчат. По улиците изобщо нямаше хора на групички. Хората изобщо не разговаряха. В учрежденията дори не вдигаха глави от бюрата си. Не зная откъде идва това единно и сходно поведение на хилядите, откъде изведнъж избликва ритъмът на съгласието у толкова

души, които не се познават: в осем часа и тридесет и пет минути на 15 март 1939 година войските на Райха пристигнаха на булевард „Народни“. По тротоарите се движеха групи хора както всеки друг път. Никой не гледаше, никой не се обръщаше. Немските жители на Прага посрещаха войниците на Райха.

*

И те се държаха учтиво с нас. Странно е как се променят нещата, ако една формация се разпадне на индивиди и двама души застанат един срещу друг. На Вацлавския площад чешко момиче е срещнало група немски войници – и тъй като е било на втория ден, тъй като всички бяхме малко изнервени и уморени и защото едва на следващия ден човек осъзнава по-добре и мисли повече – по бузите му са бликнали сълзи. И тук се е случило нещо странно: към него се е приближил немски войник, простовато и обикновено войниче, и му е казал: *Aber Fräulein, wir können doch nichts dafür...*¹ Казал това, сякаш е утешавал малко дете. Бил с немско лице, леко луничаво, с леко рижава коса и немска униформа и с нищо друго не се отличавал от обикновените чехи; обикновен човек, предан на родината си. И двамата са стояли един срещу друг, *und könnten nichts dafür...* И в това просто, ужасно обичайно изречение е ключът към всичко.

В един вагон на трамвая се е случило друго нещо: чешки младеж с някаква лента на ръкава се е разприказвал: какво ще направим сега, и кого ще натупаме, и как сега ще приключим всичко, и как сега ще се разправим със света. Освен лентата на ръкава е имал значка с пречупен кръст върху ревера на палто-

---

¹ *Aber Fräulein, wir können doch nichts dafür...* (нем., разг.) – Моля Ви, госпожице, не сме виновни за това...! (бел. пр.).

то. И когато думите са потънали в дълбоката тишина на целия вагон, изведнъж се е надигнал немски офицер, който е седял в ъгъла, приближил се е до младежа, като го е заговорил на чешки: „Вие чех ли сте?“. Младежът се е наежил и с голямо самочувствие е казал: „Да, аз съм чех“. Тогава офицерът е свалил значката с пречупения кръст от палтото и много отчетливо е казал: „Значи нямате право да носите подобно нещо“.

Виждате, че има моменти, в които човек би желал да отиде при немския офицер, за да му каже: „Благодаря Ви, господине“.

Преди няколко дни разговарях с немец, естествено, националсоциалист. Той говори много дълго и много разсъдливо за статута на чехите и за предимствата, които според него бяхме получили, и за неудобствата, които самият той беше виждал. Това не е толкова интересно, защото днес всички неща са в зародиш и добре информираните хора не могат да предложат повече от едно мнение. Интересното обаче е неговото мнение за чехите; попита ме доста плахо: „Как ще ми обясните това, че толкова много чехи идват при нас и ни поздравяват с „хайл Хитлер“?“.

„Чехи ли? Това сигурно е грешка.“

„Не е грешка. Идват при нас в учреждението, вдигат дясна ръка и казват „хайл Хитлер“. Защо? Мога да Ви разкажа за един писател, който се стреми усилено – още сега и възможно най-скоро – неговите пиеси да бъдат поставени на берлинска сцена. Мога да Ви разкажа за много хора, които правят повече, отколкото са длъжни, пределно усърдни, запъхтяни. Вижте, всеки немец ще разбере националната гордост и националния гръбнак. Унизителното поведение провокира у днешния немец само горчива усмивка, повярвайте ми.“

*

След два дни градът се промени до неузнаваемост. В кръчмите има мъже в униформи, които не бяхме виждали и на снимки. По улиците преминават превозни средства, които никога не бяхме виждали. Движат се в различни посоки, винаги знаят какво трябва да направят, държат се съвсем уверено и целеустремено. В книжарниците се купуват карти на Прага и френски, и английски книги. Групи войници ходят по улиците, спират пред витрините, разглеждат ги, разговарят. И въпреки всичко това не спря нито едно колелце, нито едно перце, нито една машина.

*

На Староместкия площад има гроб на Незнайния воин. Днес не може да го видите – той е огромна купчина снежинки. Странната сила, която тайнствено ръководи стъпките на хората, води тук тълпи от пражани; всеки поставя букет от кокичета върху малкия гроб и големия спомен. Хората стоят край него и сълзите се стичат по лицата им. Не на жените и децата, а на мъжете, за които сълзите не са нещо обичайно. И това отново е някак подчертано чешко: това не е ридание, не е и страх, това не е отчаяние, нито конвулсията от някакво чувство. Това е само печал. Тази печал отнякъде трябва да излезе навън, трябва да навлажни няколкостотин очи. Вероятно така се създават националните навици, това вероятно са първите каменни блокове на дългогодишните традиции. На 15 март чешките майки с децата си ще ходят на гроба на Незнайния воин и ще оставят букети от кокичета. Това ще се запечата в мисълта на хората като голямо жертвоприношение.

Зад тълпата видях да минава един немски войник, който спря и отдаде чест. Гледаше плача на почервенелите очи, кап-

ките сълзи, заснежените планини от кокичета; гледаше как плачат хората, които плачат, тъй като той е тук. И отдаде чест. Явно разбираше защо сме печални. Гледайки към него, размишлявах върху Голямата илюзия: действително ли някога ще заживеем заедно – немец, чех, французин, руснак, англичанин – без да сме несправедливи едни към други, без да се налага да се мразим и без да постъпваме несправедливо едни към други? Дали някой ден империите ще се разбират помежду си така, както се разбират отделните хора? Ще изчезне ли някога границата между държавите, както изчезва в отношенията между хората?

Колко красиво би било да го доживеем!

Превод от чешки: Добромир Григоров

Преводът е направен по: Jesenská Milena, Praha ráno 15. března 1939. In: *Přítomnost*, roč. XVI, v Praze 22. března 1939, s. 185 – 186.

Милена Йесенска (29 март 1939)

ЗА ТРЕЗВОСТТА И ЖЕСТА

Италианският министър-председател Мусолини в своя реч каза няколко изречения за нас: в чешкия и немския печат те отминаха почти без отзвук! „Нация, която има толкова мъже и такъв оръжеен арсенал, а не е способна дори на един жест, е съзряла за съдбата, която я постигна, дори е твърде зряла!“

Нямаше жест. До голяма степен това е истина. Струва ми се, че в Средна Европа сме един странен остров със странни хора. Ужасена чета книгата на немски историк на Райха, описваща пристигането на прусаците в Храдец Кралове през 1886 г. И тогава не е имало жест. Хората са работели на полето и не са вдигнали глава от работа. Мълчали са и всеки е вършел своето. Сякаш четем описанието на последните няколко дни. Явно това са моменти от историята, които се повтарят съвсем точно. Не, чехите не са нация, която би имала чувство за жеста. Казвам го с достойнство и гордост: ние сме нация от трудещи се хора. С труд сме постигнали нашата култура, нашата наука, нашата музика и нашите книги. Представителите на нашата култура и нашия политически живот остават много близо до земята за оран, до чука и машината. Ние сме хора с мазолести длани, а мазолестите длани насочват ума към трезва и чиста любов към истината. Това е нашето стопанство, любовта към истината и нейното познание.

Жестът на чешките мъже от 15 март 1939 г. би бил самоубийствен жест. Вероятно е красиво да се умира напразно. Вероятно е красиво да се пролее кръв в геройски жест за родината. Дори смятам, че това не е трудно. Ние обаче трябва да правим нещо съвсем различно. Ние трябва да живеем. Трябва да пестим всеки мъж, всяка сила и силища, които имаме. Във

всеки жив човек ние следва да пазим думите на нашата жива реч, нашето национално своеобразие и неговия облик. Всички трябва да бъдем единни и да пазим земята, по която стъпваме, езика, който говорим, културата, израснала от нас, и песните, които пеем.

Всички осъзнахме това веднага: ние сме необходими. Защото: ако целият свят застане срещу нас и независимо какво време ни очаква, едно нещо не може да ни бъде отнето. И това е съзнанието, че сме чехи. Онова, което вчера се разбираше от само себе си, днес стана задача. Трудно се живее наред огромна империя, която е във възход, наред огромната вълна на немското национално съзнание, наред победоносното съзнание на милиони немци; трудно е тази действителност да се подмине като нещо незначително. Макар че никой няма да иска да се откажем от националността си, въпреки че ще ѝ бъдем верни, трудно се съхранява собственият облик в морето на чуждия облик. На 15 март всеки един от нас пое трудната задача да бъде чех. Веднага осъзнахме това и веднага се заехме с нея. Да пазим облика на нашата чешкост, да обезпечим неговото съдържание; да опазим неговото съществуване и да засилим неговото съзнание; от доброто да подбираме ревниво най-доброто. Да не опазваме планините, а облите речни камъни, корените и малките камъчета. Да укрепваме у всеки човек чешкото съзнание, където това е необходимо. Да предаваме на децата наследството на неугасващата любов към сътворението на нашата нация, както и осъзнаването на специфичните – познати вече хиляда години, различия спрямо другите в Европа. Ние тук сме осем милиона – твърде малко, прекалено малко да се самоубиваме. Но достатъчно много да живеем. От трезвата любов към истината, от простата преценка на действителността, от чистия ум и умереното съждение, които са

нашата сила, когато сме зле, днес трябва да израсне нещо нетрезво и без ограничения за ума: любовта към нацията, вярата в нацията, волята за нацията и нейния облик. През двайсетте години, когато ние следвахме да се грижим за култивираната работа върху чешкия дух, построена на основата на чешката държавна самостоятелност, изгасна пламъкът на тази любов, както гасне любовта между хората, които живеят заедно ден след ден, нощ след нощ. За нас това се превърна в нещо скъпо и спокойно, което се разбира от само себе си. Престана да ни боли и да ни изгаря. Бе щастлива и спокойна любов, положена в лоното на планинските венци. Спокойната любов и нашият трезв ум създадоха типажа на добрия чех, който не разсъждаваше много върху това дали е чех, тъй като неговата малка страна разперваше ръце към целия свят и копнееше да върви в крачка с него.

Днес това съревнование се промени. Трябва да се съревноваваме с немската нация, а няма съмнение в това, че тя е устойчива нация. Не са достатъчни нашата спокойна и уравновесена трезвост, както и нашето задълбочено разбиране на ситуацията. Нужна е безкрайна и жертвоготовна любов. Необходимо е да се намери огромна жертвоготовност и безкрайна доблест.

И хората я откриват бавно и необратимо. Завръщат се с гордост и достойнство към всичко, което е чешко. Минават по пражките улици, през Храдчани, през старите градини и наблюдават града, като рисуват в мислите си кривата на покривите с чувства, които преди месец бяха различни. Обсипваха с цветя гробовете на своите велики личности, държат в ръцете си чешки книги, занимават се с чешката история. Вчера тази любов бе спокоен, недокоснат от вятъра строен огън. Днес нейният пламък започва да расте. Нашата задача е да се погрижим той да не отслабне.

Превод от чешки: Добромир Григоров

Есето се публикува за първи път на български език, а преводът е направен по: Jesenská, Milena. O střízlivosti a gestu. In: *Přítomnost*, vol. XVI, № 13, 29. března 1939, s. 189 – 190.

Милена Йесенска (12 април 1939)

КАКВО ОЧАКВАТ НЕМЦИТЕ ОТ ЧЕХИТЕ

I.

Чехите много често ни задават въпроса какво всъщност искаме от тях. Дори самото обстоятелство, че ни питат и че техните въпроси ни изненадват, доказва колко сме се отчуждили едни от други и колко трудна е задачата, пред която и ние немците, и вие чехите сме изправени: да се разберем честно и преди всичко да разберем в какво разположение на духа чехите преживяват настоящето. Още през октомври и ноември често чувах въпроса какво всъщност искаме от чехите, а през февруари, когато започнаха да се появяват първите сигнали за лошите взаимоотношения между Берлин и Прага, въпросите ставаха все по-настойчиви: какво сте замислили с нас, какво очаквате от нас? Трудно ни бе да отговаряме, въпреки че знаехме какво точно очаквахме от чехите. Но това е като в брака. Човек очаква от другия да се държи по определен начин, но другият трябва сам да усети и сам да знае какво да прави; щом попита и се налага нещата да му се обясняват, тогава неговото постижение, неговото разбиране вече стават маловажни.

Сега отново чуваме въпроса: всъщност какво очаквате от нас? Споделяме мнението, че това вече отдавна трябва да е известно, и не разбираме и безпокойството на чехите за тяхната националност, която обаче фюрерът им бе гарантирал, както и не разбираме какво е неясното в нашето очакване. Въпреки това ще се опитам – и нека бъде произнесено ясно, при това не от политик или известен журналист, а от някого, който счита, че мисли и чувства така, както днес мисли и чувства цялата моя нация.

И така, преди всичко: очаквахме, че чехите ще оценят другояче събитията от лятото и есента на 1938 г., а не както стана в действителност. Защо чехите не искаха и не искат да се убедят, че с Мюнхенското съглашение не се е случила неправда, а беше поправено стореното зло? Пред 1919 г. ни анексирахте към вашата държава, без дори да ни попитате. Когато с право протестирахме срещу това, протестът ни бе потушен от държавната власт. Поискахме думата чрез нашите избраници, парламентарни представители, но вие почти не си давахте сметка за протестите ни, както и за всички наши молби, желания и оплаквания. Държахте се така, като се позовавахте на Уилсън, на самоопределението на нациите. И не разбирате – така, както британците и французите не разбират, че от 1918 и 1919 година в немската нация, у всеки немец е останала дълбока рана, „травма“, ако искаме да дефинираме това психологически. Възползвахте се от принципите на Уилсън навсякъде, където ви бе удобно, и не ги използвахте навсякъде, където скриваха идеята за вашия победоносен мир. Разделихте унгарците според правото на самоопределение, но в същото време анексирахте три милиона унгарци към други държави от стратегически съображения. Смятахте, че ще намерите решение на държавността чрез заеми, подаяния и намеси. Още през 1931 г. Бенеш неочаквано се осмели да заплашва Райха с война, ако Австрия бъде присъединена към него!

Питаме ви, нима не знаете това? Никога ли не сте мислили върху това? И ако не сте мислили, никога ли не ви дойде наум, че е необходимо да се поправи злото и че това се случи в Мюнхен? През есента казахте, че режем парчета от вашата страна като крайници от живо месо. Какво направихте вие през 1919 г., вие с унгарската граница? Според системата, по която налагахте граници на Унгария, немско-чешката граница в Мюнхен

щеше да е с още 30 км по-навътре в страната. Вашите вестници бяха пълни с вопли за съдбата на Поличка (която бе върната);¹ през 1919 г. ние загубихме стотици Полички и ни бе казано, че това се случва в името на справедливостта и разбирателството между нациите. Нима не знаете това? Или бързо сте го забравили, или никога не сте мислили върху него? През октомври мислехме, че ще се опомните и ще признаете истината. Вместо това трябваше да четем във вестниците, трябваше да гледаме между редовете, трябваше да се вслушваме в пошепванията, а накрая да чуем на глас от речите на вашите държавници, че смятате, че ви се е случила огромна неправда. Неправдата ви я причиниха вашите съюзници, а не Адолф Хитлер, който въведе ред, съответстващ точно на принципите, които през 1918 г. самите вие ни налагахте като образец на справедливия мир. Плакахте за един милион чехи, които се озоваха под върховната немска власт. Че половината от тях бяха колонисти, които в последните двадесет години бяха изпратени в немската територия, премълчахте това. Държавниците ви обясняваха, че държавата ви е обедняла, че вече не е доходно стопанство, а някаква колибка. В това не се ли съдържа днешното познание за това, че двадесет години нашата судетска родина бе колониална територия, в която изпращахте свои хора администратори, офицери, търговци, фабриканти, железничари, пощальони, гостилничари и т. н., и на нейни разноски разширявахте и правехте по-красиви своите чешки градове? Очакваме от чехите да признаят и това. На думи и на хартия до нас достигаше неангажиращо красноречие, спасителни демократични послания, но четиристотин-петстотин хиляди немци гладува-

---

¹ Поличка е малко градче в Средна Чехия, което е присъединено към Германия (10 октомври 1938 г.) след Мюнхенското съглашение от 1938 г., въпреки че едва 2,5 % от населението заявява немско самосъзнание. Градът е върнат в границите на Чехословакия шест седмици по-късно (бел. пр.).

ха, губеха надежда, а на младите ни хора не им оставаше нищо друго освен бягството от родината, тъй като три четвърти от нормалното житейско съществуване бе недостъпно за тях. Нашите села и градове, цъфтящи до неотдавна, се превръщаха в промишлени гробища, а в изцяло немските околии броят на чешките колонисти нарастваше година след година. Естествено, ако мечтата на нацията за власт и господство се срина в съзнание за безпомощността, това вероятно е нещастие, но не следва да бъде безправие. Ако чехите признаят тази действителност, биха имали по-лесен път към новото време.

Ние, немците от старата Австрия, разбрахме, че през 1918 г. грешките на своята предвоенна политика. В цялата ни страна нямаше немски политик, който след 1918 г. да не обяви, че сме си заслужили нещастieto си, защото не сме били способни да изпълним своята историческа роля. Цялото младо поколение на судетските немци, което бе обединила Социалдемократическата партия, когато беше помела всички останали партии, беше в опозиция срещу старата предвоенна политика, срещу политиката на дребнавото националистическо договаряне, срещу потискането на чуждата националност и изпъди старите политици преди всичко заради това, че разпозна тяхната вина и неспособност. Очакваме у чешката нация най-сетне подобен процес на отрезвяване, както и да има стремежа към идеен поврат.

Критичното ликвидиране на миналото: това очакваме от чехите от есента на 1938 г. Учудвахме се и днес все още се учудваме, че чехите явно не изпитват потребността най-сетне да погледна критично на фигура, каквато е бил Масарик. Създател на държава? Разбира се. Но основаването на неговата държава не се е осъществило в интерес на чехите, а заради идеологическа доктрина. Нито един немец няма да ви принуждава

да откъснете от мислите си името и спомена за този човек. Но очаквахме сами да разберете, че не Хитлер, а Масарик постави върху плещите на вашата нация най-трудния житейски изпит за последните триста години. Очаквахме да потънете в четенето на Пекарж, на пламенния патриот, на истинския реалист, на този историк с широк поглед и преценка, и че ще премерите Масарик спрямо формата на неговия непризнат критик.

В никакъв случай не искаме от вас да се предавате едни други. Не ни направи добро впечатление колко чехи започнаха да идват след 15 март и да подвикват да бъде арестуван този или онзи, който, казват, бил комунист, бенешовец или някакъв друг. Немската полиция не се нуждае от лични съвети. Не се нуждае от предатели. Не ни беше приятно някои чехи, чиито доскорошни нагласи познаваме достатъчно добре, за една нощ да станат почитатели на Нова Германия. От високопоставена немска инстанция бе обявено, че изобщо не очакваме въодушевление. За нас по принцип е известно, че не ценим предателите, и не е нужно да споменаваме, че не се нуждаем от политически наемници, които изплуват, когато работата е свършена, и решават да седна наравно с нас на постланата маса. От 1933 до 1939 г. чешката десница имаше голяма задача. Не я изпълни. Не съумя да уреди властта навреме и да подходи разумно към нея. Немците не очакват, дори не желаят сега под тяхна егида да израства движение, което да бъде лошо подобие на националсоциализма. На хората, за които се отнасят тези думи, това беше казано ясно от компетентните фактори.

Очаквахме чехите на своята територия сами да въведат ред. Ред в икономиката, която най-накрая трябва да се измъкне от либералните традиции, ред в администрацията, ред в сферата на културата. Законът на Райха за протектората, както всички нови немски закони, които не произтичат от формалното

юридическо мислене в римското право, избягва да определя закостенели форми на съжителство на чешко-немската територия на Райха, а чрез самия живот иска да служи на живота. Прави възможно едно задълбочено вникване в самобитността на чехите и им предоставя почти неограничено самоуправление по всички национални въпроси. Немците очакват, че чехите сами ще открият пътя, който би довел до спокойно съвместно съществуване. Чехите трябва да забележат и в дреболиите, и във важните неща, че засега никой не желае да им се меси. Смятате ли, че ни е приятен споменът за Уилсън или Дени независимо дали става дума за гара, или паметници?² Знаем, че двадесет години чешката младеж е била възпитавана в духа на Масарик и че представите ѝ за живота много малко съответстват на реалния живот. Но очакваме от чехите сами да открият пътя на завръщането от илюзиите и идеологията към действителността и засега оставяме на чехите да приспособят своя периодичен печат, своето кино, своята литература, училищата си и националното си образование към потребностите на новия живот. Статутът на протектората предоставя на чехите възможността или по свой начин да създадат новото, или все така да предпочетат старото.

Винаги сме се възхищавали на виталността, издръжливостта и националната политическа ефективност на чехите, възхищаваме им се и днес. Импонират ни дисциплината, с която нацията устоя на тежката криза, спокойствието, с което

---

² Паметникът на френския историк Арно Дени (1849 – 1921), автора на многотомна история на чешките земи, е бил открит на Малостранския площад в Прага през 1928 г. и е премахнат през 1941 г. от властите на протектората Бохемия и Моравия. Името на Удроу Уилсън, американския президент със заслуги за създаването на Чехословакия от 1918 г., носи Пражката централна железопътна гара. По времето на немската окупация гарата е преименувана на Prag Hauptbahnhof (бел. пр.).

ликвидира държавно-политическия експеримент на господин Бенеш, както ни импонираше безмълвната печал на хората, които полагаха цветя на гроба на Незнайния воин. Жестът на нашия немски генерал доказва, че ние, немците, разбираме подобно достойно поведение. Нямаме намерение да ви при- нуждаваме да се въодушевите от нещо, което избухна край вас като буря от привидно безоблачно небе. Ние, немците, стоим в центъра на революция, в преосмисляне на всички ценности. Вие, чехите, не участвате в тази революция. Зад гърба ви оста- ва изживяването на вашата собствена революция, впрегната в закономерностите на Френската революция. Между нации с толкова различно по възраст развитие не може да се постигне хармония на чувствата. Искаме от вас все пак да не се вглеж- дате с болка и печал само в онова, което изпълва вашето на- стояще, а трезво и почтено да оцените предимствата, които се разкриха пред вас с встъпването в рамките на великия Немски райх.

Включени сте в голямото органично икономическо прос- транство, ще се ползвате от всички предимства, които немци- те постигат чрез ръста на страната си. Защитени сте по-добре от заплахата от война, отколкото преди, и в случай на война местоположението на Чехия и Моравия в сърцето на Средна Европа е гаранция, че в случай на война ще страдате много по-малко от другите. Няма да имате армия и собствена външ- на политика; за амбициозна нация това със сигурност е тежко. Но силата на чешката нация никога не е била в нейното дър- жавно строителство, а винаги в политиката, която съумяваше да съхрани нацията. Чехите са успявали да съхранят своята на- родност столетия наред и във всички кризи, ще я защитават и днес в своята нова държавна формация. Държавното стро- ителство не е работа на нацията, която никога не е мислила

държавнически, а само като нация. Вашите големи държавни експерименти винаги са имали злочест завършек. Управлявали сте съдбата си умело под защитата на немските императори, ще я управлявате под защитата на фюрера. Да осъзнаете и според това да подредите живота си – това очакваме от вас.

Немецът

II.

Озовах се пред пределно тежката задача да отговоря на Вашето писмо. Ние двамата – Вие и аз, не просто стоим върху различна мисловна почва, а всеки един от нас е в различна ситуация. Вие можете да изречете всичко на висок глас. И затова доброволно преставам да пиша навсякъде, където говорите за миналото. С това не искам да кажа, че според мен произнасяте безусловна лъжа. Но всеки от нас има различно преживяно. Преживели сме едни и същи неща и една и съща история по бреговете от двете страни на потока на идеите. Какъв е смисълът сега да се говори за това, че някъде в миналото лежат някакви вини, неправди и тяхното преодоляване? И ако действително ударът, нанесен на чехите през 1938 г., е бил само компенсиране на неправда, причинена на немците през 1918 г., това са други хора, които са я причинили, и други хора, които е засегнала директно. Хората, които са живели през 1939 г., имат малка вина за всичко, което се е случило през 1914 и 1918 г. Това са били хора, които са се родили, израснали са, започнали са да ходят на училище и с огромно старание и упоритост са подтиквали цялата си нация към светлината на образованието, което векове преди това не им е било позволявано. Отглеждали са своя младо-стар език както се отглеждат

цветя в лехите и са носели идеите си така, както другаде хората носят украшения. Строили сме, изграждали сме, обичали сме своето парче земя и сме се гордели с него. И ако Вие наистина сте прав, не сме могли да възприемам това по друг начин.

Противно на това съм напълно съгласна с Вас, когато твърдите, че бившите ни съюзници имат по-голяма вина за съдбата ни, отколкото немците. Немците просто приложиха силата си спрямо нас. В продължение на месеци и години ни казваха открито какво възнамеряват да направят. Мисля, че в Чехия няма човек, който да не знае, че коварно се държаха само нашите съюзници. Именно това съзнание се стовари по-болезнено, отколкото останалите неща.

Повтарям: днес главното не е в това как се е случило и кой носи вината – главното е фактът, че днес тук стоим едни до други и се опитваме да се справим с този факт така, че да можем да продължим да живеем по-нататък. Главното е да разберем как да вървим нататък.

Позволете ми да повтора няколко Ваши изречения, които считам за важни:

„Не ни беше приятно някои чехи, чиито доскоросни нагласи познаваме достатъчно добре, за една нощ да станат почитатели на Нова Германия...“

„Немците не очакват, дори не желаят сега под тяхна егида да израства движение, което да бъде лошо подобие на националсоциализма...“

но:

„очаквахме чехите на своята територия сами да въведат ред в икономиката, която най-накрая трябва да се измъкне от либералните традиции, ред в администрацията, ред в сферата на културата...“

„засега оставяме на чехите да приспособят своя периодичен печат, своето кино, своята литература, училищата си и

националното си образование към потребностите на новия живот...“.

Мислите ли, че случайно сме такива, каквито сме?³ Сам изговаряте изречение, което – както изглежда, явно не прониква дълбоко във Вашето съзнание: ние, немците, стоим в центъра на революция, в центъра на преосмислянето на всички ценности. Вие, чехите, не участвате в тази революция. Хайде, Вие сам казвате къде е същността на нещата. Когато преди една година националсоциалистите дойдоха във Виена, беше разбираемо, че искаха бързо приспособяване от австрийските граждани. Австрийските граждани всъщност бяха немци. Имаха подхода към идеята за немската революция, както Вие сам наричате това. Не само че имаха подхода към нея, а и у тях го имаше зародиша на въодушевляването и предпоставката за увлечението. Тази буря, която е немска, трябва да въодушеви всеки немец, тъй като му предлага да участва в динамичното движение на историята. Сам казвате, че ние имаме нашия устойчив характер. Този характер е израснал от други корени, други извори са го насърчавали и го е поддържала друга молитва. Нищо от онова, през което е преминала немската нация за последните двадесет години, не прилича на това, което чехите са преживели в последните двадесет години.

Не се притесняваме, че ще загубим националността си.

---

³ Зад въпроса „какви сме ние“ се разполага дългогодишен дебат върху националната културна идентичност в чешка среда. А формулировката „Какви сме ние?“ е на журналиста Фердинанд Пероутка, който през 1921 г. издава в едноименната си книга статии, посветени на бъдещото развитие на чешкото общество и култура след 1918 г. Есето на Милена Йесенска (журналистка в списанието „Пршитомност“, чийто главен редактор още от 20-те години на XX в. е Ф. Пероутка) може да се чете и като един от гласовете в дискусиата върху националната самоидентификация (бел. пр.).

*

Една дума във Вашата статия обаче е по-горчива от всичко останало. Думата за сега...

Засега оставяме на чехите... Засега очакваме от чехите. Моля Ви да разберете едно: вече няма да понесем никакво за-сега. Опитайте отново да се замислите върху това какво сме преживели: веднъж вече се е случило така. След това по друг начин. А после съвсем иначе. Винаги когато сме мислели, че идва краят, сме откривали, че всичко е били напразно. Представете си множеството от работници, които всеки ден отиват на работа. Множеството от земеделци, които днес работят на своите ниви. Представете си нацията от осем милиона, която желае да работи най-сетне мирно и спокойно, за да съхрани делото си. Представете си в какви сътресения е въвлечен всеки един от нас: и никога повече не казвайте думата з а с е г а. Ако действително изпитвате уважение към чешките хора и нация, както пишете, покажете я, като изтриете от мисленето си каквото и да било временно състояние, както и всякаква изненада, съдържаща се в думата засега.

Превод от чешки: Добромир Григоров

Есето се публикува за първи път на български език, а преводът е направен по: Jesenská, Milena. Co Němci očekávají od Čechů. In: *Přítomnost*, vol. XVI, № 16, 12. dubna 1939, s. 221 – 224.

БЕЛЕЖКИ КЪМ ТРЕТА ЧАСТ

Журналистката Милена Йесенска (1896 – 1944) пише и публикува подбраните в книгата есета през първите седмици след окупацията на Чехословакия от Нацистка Германия (15 март 1939 г.) и създаването на протектората Бохемия и Моравия. Списание „Пршитомност“ („Настояще“), в което Йесенска публикува есетата си, е едно от най-авторитетните и четените периодични издания през 20-те и 30-те години на ХХ в. в Чехословакия. По своята популярност двуседмичникът „Пршитомност“ е сравним с ежедневника „Лидове новини“ и поради факта, че нерядко се заявява като критичен коректив на ежедневника. Но различията в коментарите на двете издания по общозначими национални въпроси допринасят за трайното удържане на конструктивна полемична среда в медиите на междувоенна Чехословакия. Медийната среда е предпоставка за диалогичността в есетата на Милена Йесенска.

Социалният престиж и професионалното ниво на част от печатните чешки медии през 30-те години на миналия век се разкрива, когато си припомним публичния шок от смъртта на Карел Чапек през 1938 г. Като един от най-четените колумнисти в „Лидове новини“, неговите кратки коментари, публикувани почти всяка седмица, не подминават актуални въпроси, вълнуващи много широк кръг от читателите на най-продавания вестник по това време. Внезапната смърт на писателя, която до днес си остава фактологично неизяснена и забулена с множество догадки, предизвиква социална травма – обществеността губи един от своите корективи. Шокът от загубата на авторитет като К. Чапек в публичното пространство провокира още по-силен интерес към другите открояващи се инди-

видуални гласове на чешката журналистика по онова време. В този контекст списание „Пршитомност“ (включително и статиите на Милена Йесенска – като една от ключовите авторки на изданието) се следят с оправдано нарастващ интерес. До закриването на списанието, което е забранено от август 1939 г. (В периода от 1 октомври 1942 г. до 1 април 1945 г. изданието се списва и издава от поддръжници на правителството на протектората Бохемия и Моравия.)

***

Подбраните текстове в книгата съчетават жанрови техники на журналистическата хроника и есето и са симбиоза на оперативната журналистика и анализа.

Есето „За трезвостта и жеста“ тематизира травматичния въпрос, който до днес в чешка среда провокира нееднозначни отговори на въпроса дали отказът от съпротива срещу военната окупация от Нацистка Германия е единственото подходящо решение. Гласовете „за“ и „против“ това решение озвучават публичното пространство още преди навлизането на немските войски на територията на Чехословакия през 1939 г., когато се оповестява решението за несъпротива. Другият наболял въпрос, който е вплетен в диалога на немската и чешката гледна точка („Какво очакват немците от чехите“) е така нареченият Мюнхенски комплекс. Ще припомним: Мюнхенското съглашение от 1938 г., сключено между Франция, Англия, Германия и Италия с намерението да задоволи териториалните претенции на Нацистка Германия към Чехословакия, е неуспешен опит да се запази мирът на европейския континент. Съглашението до днес провокира разочарованието от предателството на Великите сили спрямо малката страна в Средна Европа. Националната травма от предателството би могла да

бъде разбрана по-добре, ако си припомним чешката културна история още от 80-те години на XIX в., когато преводите на френските символисти излизат на чешки език и френската култура се налага като ключов образец на естетическо подражание.

Есетата на М. Йесенска имат програмен характер. Актуализирането на ценностите на националната културна парадигма е жест в общата стратегия на колективното самосъхранение. Съхраняването на националната култура, мислено като първостепенна задача пред цялото общество, е колкото етичен жест, толкова и художествена програма. Значимостта на изкуството като израз на неговата принадлежност към националната идея се превръща в актуален художествен императив за броеви седмици след окупацията на страната. Свидетелство за този процес е друг програмен текст („Националното изкуство се ражда отново и отново“) на журналиста Фердинанд Пероутка: „Няма съмнение в това, че за пълнотата на нашето национално съществуване ще трябва да се появят могъщи поети, които да уловят облика на нашия живот, по-специално характера на душите ни, и онези, които успеят да открият това сред нас, ще го превъплътят в ясна и видима форма. Нито една нация не съществува, ако няма такива поети. Германия е започнала да живее своя пълноценен духовен живот тогава, когато поколението на Гьоте го е освободила от хладната международна френска маниерност. Русия е станала очевиден фактор в света едва тогава, когато класическите руски писатели от Гогол до Тургенев са описали нейната материална и духовна действителност, без да се съобразяват какво са чели французите. Нация без такава ясно изразена национална литература донякъде е нация без лице. Със сигурност не искаме да дойдем на парада на европейските нации с неразличими и

донякъде размити черти“ (Вж. Peroutka, F. *Národní umění se rodí stále znovu*. In: *Přítomnost*, XVI, № 15, s. 224).

Катастрофата (политическа, стопанска, социална и културна), в която се озовава Чехословакия, актуализира и въпроса за бъдещето на нацията. Но Милена Йесенска рационализира стъписването от историческите сътресения, като отправя към общонационалната дискусия, посветена на въпроса „какви сме ние“. По този начин неясното бъдеще на чехите и тяхната култура в травматичния исторически момент се трансформира в материал за размисъл на аналитичните умове на нацията. Така се отваря нова глава от дискусията върху колективната самоидентификация.

***

Творческата биография на Милена Йесенска традиционно се свързва с прозата на Фр. Кафка, която я привлича като преводачка (1920 – 1923 г.). През 20-те години публикува статиите си в леви политически печатни издания, макар че не споделя тяхната радикална нагласа. В първата ѝ книга с фейлетони – „По пътя към простотата“ (1926), основна тема е модерният начин на живот. От 1937 г. сътрудничи редовно на сп. „Пршитомност“ и от началото на окупацията на Чехословакия помага на немци, австрийци и евреи да емигрират от Чехословакия, на чешки военни пилоти в бягството им към Англия, а също така пише за нелегалното списание на чешката съпротива „На борба“. Арестувана е по обвинения за участието ѝ в Съпротивата, но след като те се оказват недостатъчни, не е освободена, а през 1940 г. е изпратена в концентрационния лагер „Равенсбрюк“, където през 1944 г. умира след тежко боледуване.

Добромир Григоров

Inter arma
The Premonition of War in the Czech Culture
(1935 – 1939)
(Anthology of fiction and essays)

(Compilation and foreword: Dobromir Grigorov)

The book collects different literary genres, such as travelogue, short story, tragedy, essay, reportage, and all of them were written and published in the short period from 1935 to 1939 in Czechoslovakia. The connecting thread, the actual problem that the selected works reflect, is the feeling of the impending world war: in the dramaturgy of Karel Čapek (1890 – 1938), in the empathy of the reportages on the Spanish Civil War by Gustav Winter (1889 – 1943), in the prose and the journalism of Vladislav Vančura (1891 – 1942), in the reportages and poems of František Halas (1901 – 1949). The book ends with selected essays by journalist and essayist Milena Jesenská (1896 – 1944), in which one of the first attempts at collective self-reflection was made in March 1939, analysing the reasons for the beginning of the military and economic occupation of Czechoslovakia by a foreign army and country. The final date in the book (March – April 1939) is a moment in the Czech history and culture when, within few hours after the declaration of the Protectorate of Bohemia and Moravia, the premonition of war was replaced by the feeling of war. And the starting date – 1935, refers to one of the most important burdens in the public space at that time: could the foreign war in Spain be a threat far beyond the borders of the Iberian Peninsula; whether the Spanish events presaged a new war; and finally, whether the worrying present was going to trigger another world war.

**Inter arma. Предчувствието
за война в чешката култура
(1935 – 1939)**

сборник с художествени текстове и публицистика

Българска
Първо издание

Съставителство, редакция и предговор *Добромир Григоров*
Коректор *Николай Генев*

Дизайн на корицата *Мая Георгиева*

Дизайн на книжното тяло и предпечат *Стела Славова*

Преводачи
*Светомир Иванчев, Маргарита Кюркчиева,
Добромир Григоров, Ана Маринска*

Научни рецензенти
*проф. дфн Жоржета Чолакова
доц. д-р Анжелина Пенчева*

Формат 60x90/16
Печатни коли 13,13

Онлайн достъп до изданието – <https://ilitizda.com/library>

Институт за литература – БАН
Издателски център „Боян Пенев“
e-mail: director@ilit.bas.bg
<http://www.ilit.bas.bg>
www.ilitizda.com

Печат „Дайрект Сървисиз“ ООД